

ДО ЗБРОЇ

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

ВИПУСК

25 (38)

ГРУДЕНЬ

1954

РІК

ВИДАННЯ

VII

З М І С Т :

1. І. Бутковський :	За яку концепцію	1
2. М. Богор :	Принципи революційної доктрини українського підпілля	6
3. БПШ :	Загальні основи української партизанки	11
4. М. Б. :	Збройні сили сучасної Югославії	12
5. С. Данилюк :	Два портрети ,	14
6. М. Громенко :	„Прощання провин“	17
7. І. Чуб :	Степан	21
8. Беркут :	В обороні господаря землі	25
9. О. Г. :	„Советська військова доктрина“	26
10. О. Ф. :	Танки і танкова продукція в ССРСР	33
11. О. Ф. :	Перспективи модерної війни	38
12. І. М-н :	„Спогади маршала Маннергейма	39
13. Р. Гавецький :	„Стратегія для Заходу“ І. Слесор	40

Передруки дозволені при заповданні джерела

Ціна одного примірника журналу „ДО ЗБРОЇ“:

в Німеччині	1.— нм.	у Франції	100.— ффр.
у Вел. Британії	2.— шил.	в США	0.50 дол.
в Бельгії	12.— бфр.	в Канаді	0.50 дол.
в Голляндії	1.20 гульд.	в Австралії	2 шил. 6 пс.
у Швеції	1.20 кср.	в Аргентині	3 пези
у Швейцарії	1.— фр.	в Бразилії	5 крз.

Адреса В-ва: „DO ZBROJI“

MÜNCHEN 2, Karlsplatz 8/III, West Germany

Адреси представників В-ва „До Зброї“:

Австралія:	Fokshan Library & Book Supply 1 Barwon Street Glenroy W. 9, Vic.	Канада:	O. I. Eliashevsky 118 Medland St. Toronto 9, Ont.
Бельгія:	Schrajter F. 4 rue des Bouleaux Cheratte, Liege чекове конто для пересилки грошей: Camp. 2 376.24	США:	Klym Jaroslaw 114 East. 11 th Street New York 3, N. Y.
Велико- британія:	Ing. Jaroslaw Hawryliw, 26, Beaconsfield Rd. St. Albans, Herts.	Франція і Туніс:	Soroczak Miroslaw Oury-Sud 69 Florange (Moselle)
Венесуеля:	Dejneka Alexander Alta Vista Calle La Colina 145 Caracas Catia	Швейцарія:	Dr. Prokop Roman Wabernstr. 40 Bern
		Швеція:	Harbar Kyrylo Box 62 Huddinge

Видає Місія УПА при ЗП УГВР.

Druck: „Logos“, München 8, Rosenheimerstr. 46 a.

ЗА САМОСТІЙНУ СОБОРНУ
УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

ВОЛЯ НАРОДАМ
ВОЛЯ ЛЮДИНІ

РІК ВИД. VII

ГРУДЕНЬ 1954

ВИПУСК 25 (38)

І. Бутковський

За яку концепцію?

Нехай вічна буде слава,
Же през шаблі маєм права.

(гетьман І. Мазапа)

Можливо, що ці слова великого нашого державника і політика, вживані часто як мотто при різних нагодах, стають уже трафаретною фразою, але вони вічно актуальні, бо вкладений в них зміст політичного думання, бо захована в них та істина, яку ми нині і повсякчасно мусимо собі усвідомити.

Зброя — це основний чинник і знаряддя політики кожного народу зброя — це єдиний шлях здобути, закріпити і втримати державну незалежність. Політика і зброя пов'язані в одну нерозривну цілість. Так їх розглядають військові теоретики, так до них підходять і політики, а кожна сторінка історії людства підтверджує нерозривність цього вузла. Цієї істини вчить нас і наша історія.

Живемо в інтервалі поміж двома важливими історичними етапами, в інтервалі, що називається «холодний мир». За нами пройдений етап — друга світова війна; перед нами наступна історична драма — наступна світова війна. Аналіза сучасного дуже проблематичного «холодного миру» і накопичування вже при самому його встановлюванні стільки протиріч і конфліктового матеріалу дають нам право бачити перспективи нової війни, а рівночасно ставлять перед нами обов'язок провести основну аналізу досвіду минулої війни й поробити належні висновки на майбутнє, розглянути українську політику цього

періоду й дії української зброї в напрямі реалізації постулатів цієї політики.

Якщо ми однозгідно констатуємо факт, що український народ знаходиться в стані поневолення, то так же само однозгідно мусимо зробити висновок щодо української політики. І якщо ця політика має бути українською, тобто суверенною і спрямованою на забезпечення інтересів українського народу, то вона може бути **тільки визвольною політикою**, а в стосунку до кожночасного окупанта — фактичного чи потенціального — **безкомпромісовою**. Вона мусить бути зорієнтована і сперта першзавсе на власні сили і **то наявні власні сили**, бо інакше то така орієнтація буде порожньою фразою, що їй ми самі не віримо і щодо якої не можемо вимагати, щоб хтось чужий їй повірив і враховував її як реальний чинник у свої пляни, чи то бодай її респектував.

Вже при побіжній спробі аналізу українського питання в часі другої світової війни, шляхів української визвольної політики і політики заінтересованих в українському питанні, чи радше в українській території, воюючих сторін як теж діючої на цьому політичному тлі української зброї, приходиться ствердити факт, що серед українського народу існували **три політичні орієнтації**, а вслід за цим і три роди збройних формацій, а саме: **орієнтація на німецьку політику**, **орієнтація на власні сили**, тобто українська визвольна політика, і **врешті просовєтська орієнтація**.

Політичні орієнтації поневоленого народу не завжди покриваються з політикою, яка

єдино відповідає його інтересам. Це діється в наслідок слабкої політичної зрілості, опортунізму його провідних прошарків, або ж примусовості становища; всі ці явища можна розцінювати рівночасно і як причини і як наслідки поневолення. Дуже часто те, що в державних народів п'ятується як національну зраду, те в поневоленого народу називається тільки політичною орієнтацією.

Ці політичні орієнтації в нашому народі в часі другої світової війни цікавлять нас сьогодні настільки, наскільки вони були рушійною силою, що заставляла український елемент брати зброю до рук добровільно і воювати за здійснення прийнятих концепцій. Не будемо розглядати тих випадків, коли український народ на основі обов'язуючих окупантських законів був змушений воювати в їхніх арміях, як теж залишаємо на боці й розглядаємо як звичайне авантюрицтво ці випадки, коли українці воювали добровільно без жадних політичних мотивів.

Повертаючись до названих уже трьох орієнтацій, треба ствердити, що поміж обома скрайніми, тобто пронімецькою й просоветською, орієнтаціями була засаднича різниця, зокрема коли йдеться про дальші зв'язані з ними плани.

Коли йдеться про українські збройні формуції, сперті на пронімецькій орієнтації, то в останній світовій війні їх було кілька: український курінь, зформований і вишколений напередодні війни і вжитий у поході проти Польщі, далі українські легіони „Nachtigal“, „Roland“, що в перших місяцях війни воювали проти СРСР, опісля були відтягнені з фронту, здемобілізовані й переформовані в поліційну частину, що була вжита аж до початку 1943 р. для поборовання советської партизанщини на Білорусії, далі зформована на західно-українських землях 14 дивізія «Галичина», що наприкінці війни була перейменована на 1-шу Українську Дивізію, і вкінці — діючі на різних відтинках курені й сотні Українського Визвольного Війська. Ці останні формувалися з полонених червоноармійців і мали дещо інший характер. Вони, не зважаючи на формально-добровільний принцип, застосовуваний при їхній організації, не були продуктом продуманої й дозрілої політичної концепції, але радше вважалися за єдину можливість вирватися з німецьких таборів полонених — таборів смерті й тому важко встановити настільки при зголошуванні до цих формуцій відігравав ролю політичний, а чи біологічний момент — прагнення зберегти власне існування. Свідомість цих жахливих умов у німецьких таборах полонених відбирає нам право на критичний розгляд щодо доцільності чи недоцільності у творенні цих частин. Тому розглядаючи формуції, що воювали по німецькому боці, в основному прихо-

диться брати до уваги ті, в яких добровільність і політично-національний момент були очевидні.

До українських добровільних частин, що формувалися на базі просоветської орієнтації мусимо зарахувати партизанські частини. Подобається нам це чи ні, хочемо ми цього чи ні, все таки советський партизанський рух, опертий великою мірою на українському елементі, це історичний факт. І тут чи не найбільший парадокс в історії другої світової війни — парадокс, в якому відображено весь трагізм українського питання в цьому періоді.

Жорстока окупаційна практика гітлерівської Німеччини й цілі її політики на Сході породжували, — зокрема в Східній Україні, — партизанський рух, що — в безвиглядному положенні й не маючи інших перспектив — зв'язував себе з советською політикою та системою і шукав у ній свого місця. А відповідно підбраний і приділюваний командний та політичний склад партизанських частин пильно дбав про те, щоб цьому рухові надати большевицьке п'ятно й не допустити в ньому до надмірного національного забарвлення та до проявів національно-політичних тенденцій.

Розвиток історичних подій в часі другої світової війни покликав до життя й дії ще одну українську збройну формуцію — Українську Повстанчу Армію, що ступила на історичну арену як реалізатор постулатів української визвольної політики. Вона вийшла на воєнну арену не як продукт кабінетних комбінацій, але як історична закономірність, як вислід політичного виховання й наставлення народних мас, на жаль, тільки західно-українських територій. І це не окрема заслуга, ані цих західно-українських мас, ані їхнього провідного прошарку, але заслуга передусім історично-політичних умов, що заіснували на цій частині українських земель.

Наші визвольні змагання з часу першої світової війни, хоч і закінчилися трагічною невдачею, але безслідно не пройшли. Стихійний процес національного відродження й політичної активізації проходив серед народних мас всієї України як продовження цих змагань іншими методами і як готування до чергової розправи з окупантами при сприятливих для цього умовах.

На східно-українських землях большевицькому окупантові вдалося рафінованими методами й нечуваним терором дезорганізувати й звузити цей процес. На західних землях, де можливості були кращі, цей процес продовжував розширюватися. В цьому процесі формувалася українська визвольна концепція, в якому організувалася й зростала в силу підпільна Організація Українських Націоналістів, що виховувала свої кадри до безкомпромісової боротьби з окупантами й ста-

вала реальним силовим чинником української визвольної політики. Вона не тільки вміла з успіхом провадити підпільну боротьбу проти окупантів, але й використовувала кожну нагоду для себевиразу як державно-творчої сили. В 1938—39 рр. вона відіграла визначну роль в історії Карпатської України.

Історичний епізод Карпатської України зокрема повчальний з погляду співвідношення і співдії політики та збройної сили. Не важливі нам тут всі ті труднощі й болі, серед яких зроджувався акт проголошення самостійності, важно те, що на захист нового державного твору стала відразу збройна сила, «Карпатська Січ», що організувалася й озброювалася всупереч волі тодішнього окупанта на те, щоб бути готовою до активного виступу в слушний час. Виявивши велике зрозуміння для збройної сили, ОУН відіграла в процесі організування «Карпатської Січі» велику позитивну роль. Що ця збройна сила не змогла забезпечити існування молодій державі, це вже окреме питання: спроба відновлювати українську державу на маленькій і далекій периферії української території мусіла в силу політичних обставин покінутися невдачею, не зважаючи навіть на те, чи саме технічне переведення цієї спроби було правильне чи ні.

І в дальшому ході історичних подій та сама ОУН, залишаючися вірною своїй безкомпромісній політиці в стосунку до окупантів і зберігаючи й надалі велике зрозуміння для ваги збройної сили, допустилася важливої помилки.

З названих нами збройних формацій, що воювали по стороні німецької армії, дві перші були творами ОУН. Перша з них — курінь, що брав участь у поході проти Польщі, — не відіграла жодної історичної ролі, бо політичні обставини склалися так, що в них не було можливості для українського політичного, а тим самим і збройного виступу. Зате другій частині — легіонові, що в червні 1941 р. став до боротьби проти Червоної Армії, — була визначена історичними подіями деяка роль.

Проголошена актом 30 червня 1941 р. відновлена Українська Держава і її Тимчасове Державне Правління залишилися без одного вояка, коли згодний, — але ж не договорений, — союзник, в розпорядженні якого знаходився Український Легіон, виявився звичайним окупантом і став ліквідувати те державне правління та встановлювану ним адміністрацію. Організаційне пов'язання цього легіону з окупантом ставило його у становище, на яке він не був належно приготований і не мав жодної наміченої розв'язки на випадок такої ситуації. Він не міг рішитися зразу на протинімецький виступ, хоча з політичних міркувань такий виступ був би правильним і доцільним. Цього не міг він зробити як з психологічних так і технічних причин. А відтяг-

нення його з фронту, демобілізація й переформування в політично безбарвну поліційну частину були вже тільки наслідками непродуманого до кінця кроку.

Психологічні й реальні передумови для протинімецького виступу існували вже на початку гітлерівської окупації. Цинічні воєнні проклямації, в яких звільненим від большевизму народам обіщувалося тільки право на працю й молитву, а вслід за цим ліквідація встановлюваної української влади — були достатнім виводом для збройної боротьби, яку й готові були підняти створені стихійно і добре озброєні міліційні та вишкільні частини.

Перша хвиля депресії, помітна в нового окупанта після невдачі під Москвою, створювала відповідний психологічний ґрунт також з його боку і давала гарантію на успішність української боротьби проти нього вже на самих початках окупації. Так отже вбудована в систему окупанта ця збройна частина, не зважаючи на своє безкомпромісове політичне наставлення, не змогла відіграти тієї ролі, якої вимагали від неї історичні події. Тому акт 30 червня, не підтриманий українською зброєю, тобто безпосередньою боротьбою за його реалізування, залишився тільки політичною демонстрацією без практичного значення.

Щойно в пізнішому, бо аж з початком 1943 року, коли вже існувала й діяла УПА, створилися можливості для переходу цього легіону — чи радше зорганізованої з нього поліційної частини — до боротьби проти окупанта. Фермент, що постав у цій частині в наслідок дій УПА і загальної політичної ситуації, примусив німецьке командування із страху перед переходом її на бік повстанців здемобілізувати остаточно й цю частину, що однаке не стало на перешкоді, щоб майже весь її елемент включився в короткому часі в лави УПА, де й відіграв, якщо не вирішальну, то в усякому разі незвичайно велику й важливу роль в процесі дальшого її росту.

Українська Повстанча Армія, як загальнонаціональний твір і як силовий фактор української визвольної політики, не є явищем новим і безприкладним у нашій історії: вона стала продовжувачем і сучасним носієм світлих вояцьких традицій своїх історичних попередниць і взяла на себе обов'язок реалізувати їхні ідейно-політичні задуми. Її пов'язання з попередніми визвольними змаганнями не тільки декларативні, але живі — персональні. В її рядах на керівних постах опинилися старшини Армії УНР, Української Галицької Армії, в її рядах віддавало батьківщині рештки своїх сил вояцтво наших регулярних армій, повстанчих і козацьких загонів.

Постановою Української Головної Визвольної Ради й наказом Головного Командування УПА з 1947 р. старе козацьке свято Покрови

встановлено святковим днем УПА, як роковини її постанови. Це пов'язання УПА із світлою козацькою добою прийшло як вислід історично-політичних міркувань, а не як чисто формальне пов'язання обох періодів збройних змагань. Воно прийшло теж як органічне явище знизу. Воно існувало серед вояцьких мас УПА і в народі.

Козацький період з історії України ставав найпочитнішою лектурою того часу. Як колись пов'язування запорізького війська із світлими традиціями княжої доби, так пов'язування сучасного визвольного руху з козацькою підносило дух, гордість і бойову поставу вояцьких і народних мас.

Незабутньою в моїй пам'яті залишається історія однієї брошури з літа 1944 р. і її вплив на настрої народних мас, брошури без початку й кінця, без наголовку й автора. Хоч час і мандрівка з рук до рук видимо зменшували її об'єм, то все таки населення Станиславівщини жадібно вчитувало в ній те, що для нього було найцінніше. Ця брошура виграла з-під пороку забуття історію їхніх сіл з-перед трьох сот років, коли на галицькій землі під Зборовом стояли переможні полки Богдана Хмельницького, коли під проводом своїх священиків і знатніших селян ставав до боротьби весь народ і споряджений примітивною навіть на той час зброєю йшов здобувати центри ворожої влади. Аналогія поміж добою Хмельницького й сучасною була для них очевидна і ентузіязм їхніх предків з приводу недалекого визволення огортав їх в такій же самій мірі. Волосна старшина цих сіл приносила до командування Военної Округи УПА списки всього військового спосібного чоловічого елемента, виготовлені раніше на наказ німців, вимагала визначити набірні комісії й запевняла про готовість усіх іти в УПА «бо вже прийшов час». Але так насправді не було: «той час» тоді ще не був прийшов.

Аналогія до тої доби і її аналіза цікавила також і керівні органи визвольної боротьби. І вони приходили до висновку, що **успіх в революції і постанови української козацької держави були можливі тільки тоді, коли на сторону Січі перейшло реєстрове козацтво**, що існувало з волі й ласки тодішнього окупанта. В часі діяння УПА історичні події й умови складалися так, що наше новітнє «**реєстрове козацтво**» стояло ще під прапорами обох окупантів. І для УПА залишилася покищо оборона населення перед ворожим терором, розбуджування, та підтримування революційних настроїв серед народних мас і **плекання концепції збройної боротьби та зберігання бодай мінімум організованих сил на слухний момент**.

Коли б у часі проголошення акту 30 червня 1941 р. існувала готова концепція відповісти збройною боротьбою на спробу ліквідації від-

новленої державности, то можливо, що історичні події були б склалися інакше, більше сприятливо для справи нашого визволення.

Розгортаючи збройну боротьбу в часі, коли по цілій окупованій німцями території були ще величезні запаси советської зброї й амуніції, коли наша молодь не була ще проріджена людоловлями й вивозами до Німеччини на роботу, коли скрізь по нашій території тисячами вмирав за дротами таборів полонених український вояцький елемент, ми були б добилися великих успіхів у цій боротьбі і з'єднали б для концепції збройної боротьби за власну державу народні маси **всієї української території**. Нову советську окупацію була б зустріла могутня, по всій Україні розгалужена і центрально керована підпільна організація з сильними кадрами, політично й технічно підготованими до боротьби з нею.

За цей втрачений час на значній частині української території Москва використала те, що прогайнували ми, закріпила свій вплив і забезпечила собі підтримку значної частини населення тільки тому, що не було там тоді нас, як надійного силового чинника, що взяв би в оборону їхні інтереси перед гітлерівським окупаційним режимом.

Якщо розцінювати інші українські збройні формації з погляду української визвольної політики, а зокрема ті, які воювали по німецькому боці, то треба ствердити, що всі вони безпосередньо як такі не виконали жодної історичної ролі. Як уже попередньо було сказано, важливу роль в розбудові УПА відіграв склад лєгіону, що був створений у 1941 р., тобто його учасники індивідуально, а не ця частина як цілість, як окреслена збройна формація. До деякої міри подібну функцію виконали й ті вояки Дивізії, що зберегли себе від советського полону під Бродами й перейшли до УПА. Перед рештою її складу є ще деякі перспективи.

Коли йдеться про інтенції вояцтва українських частин, що воювали по німецькому боці, то вони недискусійні. Трактуючи німецьку окупацію, як явище проминуле, вони використовували створені можливості для боротьби в дану хвилину з грізнішим, історичним ворогом Москвою, — а на майбутнє трактували це як змогу бойового вишколу й готової організації, щоб у слухний момент стати до боротьби тільки за свої власні цілі. Зокрема у випадку Дивізії, враховуючи час і умови, в яких вона формувалася, треба дуже чітко відрізнити ці інтенції вояцтва від німецьких плянів, які були ясні, і від політики допоміжних при її організуванні українських кіл, яка була щонайменше незрозумілою.

Однак, не зважаючи на інтенції вояцтва, можливість реалізувати власні пляни, уза-лежнена від укладу воєнних подій, таки не прийшла.

На мобілізацію всіх українських живих і матеріальних сил, на мілітарний акт, як кінцеве зусилля всього народу для здобуття самостійної держави, в воєнних і політичних умовах другої світової війни не було місця. Переможцем на східно-європейських побойовищах залишилася Москва, що свою силу завдячувала не тільки безглуздій політиці Третього Райху, але й активній політичній, матеріальній і мілітарній підтримці своїх західних альянтів. І саме цей момент відбирав перспективу успіху всякому загальному протисоветському зривові не тільки в Україні, але на сході Європи взагалі.

Тому, не зважаючи на переговори і підготування до еventуального переходу Дивізії до УПА і не зважаючи на готовість вояцтва Дивізії на такий крок, такий перехід був не тільки з технічних причин неможливий, але й недоцільний. Недоцільно було кинути масово у важкі умови партизанської боротьби вояка, вишколеного й думаючого категоріями регулярної армії тоді, коли сили УПА були достатніми для виконання своєї історичної функції на тому етапі боротьби, функції передусім — політичної.

Що вояцтво Української Дивізії не мало змоги віддати своє знання й силу своєї зброї на послуги українській визвольній політиці, а мусіло скласти великі жертви за чужі інтереси, то вина за це спадає на тих, що в безвиглядних умовах чинно підтримали саму концепцію її творення.

Аналогія до кінцевого етапу першої світової війни не повторилася і не буде пересудою, коли цей її момент назвемо **неповторною історичною нагодою**. Такі випадки, щоб обі воюючі сторони, вичерпані воєнними зусиллями й внутрішніми потрясіннями залишали на полі бою порожнечу, це в історії явище небуденне і на ілюзії, що така нагода повториться вдруге, не можна будувати політичної концепції, узалежнюючи її зреалізування від випадків, які розвиваються тільки в наслідок діяння чужих сил, коли власна примушена вичікувати бажаного моменту. До речі, і цей кінцевий момент першої світової війни доводить правильність тези про потребу чіткої, безкомпромісової, спертої на народні маси визвольної політики, бо коли б перед і таки в часі першої світової війни в Україні така сильна концепція існувала й мала відповідно

зорганізовані кадри, готові для її реалізування взяти зброю до рук, то виснажену війною царську імперію була б угробила не петербурзька, а київська національна раволоція. Що історія на сході Європи в такому випадку була б покотилася інакше, не треба доводити.

Якщо вважаємо, що єдиним позитивом створення Дивізії є тисячі вишколених бійців і старшин, то цей позитив треба завдячувати існуванню і діям УПА, **бо тільки її поява змусила німців в її противагу організувати Дивізію**.

Наслідки існування українського визвольного руху помітні і на політиці Москви в стосунку до України. Якщо не було б УПА й її боротьби, якщо не було б українського збройного підпілля, якщо не було б врешті активного й пасивного спротиву українського народу на всіх ділянках його життя, і то незалежно від безпосереднього пов'язання цього спротиву із збройним визвольним рухом, Москва не те, що не мала б потреби йти на поступки українському народові, ба навпаки, — використовуючи існування по німецькому боці українських збройних формацій, була б жорстоко розправилася з українським народом, як народом-«коляборантом», чого досьоголні, — рахуючися з фактом існування боротьби як проти німецької так і проти советської окупації. — зробити не може.

Ії поступки Москви, хоч вони й тактичного характеру, будуть тривати доти, і вона мусить йти на них так далеко, поки триватиме спротив і як глибоко він вростатиме в наш національний організм.

*

Український народ зможе добитися власної державності тільки тоді, коли буде мати ясну концепцію визвольної політики, спертву на власні організовані сили. **Мусить бути сильна «новітня Січ», щоб у відповідний час на її бік могло перейти «новітнє реєстрове козацтво»**. Існування цього «новітнього реєстрового козацтва» — нашого вояцтва по чужих арміях — це невідхильний наслідок стану поневолення нашого народу, а його участь у війнах за чужі й ворожі нам інтереси треба розцінювати як національну трагелію й української руки до творення нашої збройної сили під чужими прапорами прикладати не вільно, бо української крові за чужі інтереси проливати не можна.

(Доповідь Івана Бутковського, що її він виголосив у Мюнхені 14 жовтня 1954 року з приводу Свята Понрова — „Дня зброї“ УПА. — Редакція)

Принципи революційної доктрини українського підпілля

Завдання цієї статті це з'ясувати принципи революційної, воєнної доктрини, які лягли в основу дії українського визвольного підпілля. Тема ця не легка. Навіть у державних народів це труднощі тяжкі до переборення, бо з'ясування понять, що постійно еволюціонують, утруднює оцінку різnorodних елементів, що стосуються всіх галузей науки, а тимбільше утруднює зведення їх в одну воєнну доктрину.

В нашому випадку, коли ми маємо з'ясувати воєнну доктрину таємної війни, ці труднощі ще зростають, бо ми входимо надто ще в сферу законів революції. Але хто продирається крізь джунглі і мряки понять, той, хоч може й блукає, але все ж має шансу вийти на світло дня; хто ж залишиться стояти на місці, той напевно згине. Ми будемо розглядати лише **принципи**, тобто витичувати напрямки та аналізу обмежемо до основних питань воєнного мислення.

Вийдемо від дефініції, що таке воєнна доктрина. «Воєнна доктрина це науково обґрунтований погляд компетентних національних чинників, який впливає з державного ідеалу, національної свідомости, оцінки модерної війни та власних спроможностей застосувати збройні сили та засоби насилля до наявних та потенційних загроз».

Отже йдеться про те, як народ приготується, як стосуватиме всі засоби, що стоять у його розпорядженні, щоб у відповідному часі охоронитися перед загрозою, її перемогти або ж, щоб засобами насилля щось здобути.

Ця дефініція включає такі складові елементи:

1. Погляд компетентних чинників на державний ідеал;
2. Стан національної свідомости;
3. Погляд на війну й на її модерні форми;
4. Оцінку власних національних сил та збройних сил зокрема;
5. Власну стратегічну концепцію;
6. Оцінку наявних і потенційних ворогів.

Відповідь на цих шість проблем, пов'язаних в одну систему, складається на зарис воєнної доктрини. При розгляді революційної воєнної доктрини українського підпілля, яке діє під чужою окупацією, сюди доходять ще відмінні компоненти, подиктовані вимогами і цілями української революції.

Вихідним пунктом для воєнної доктрини кожного народу, теж і поневоленого, є його погляд на ідеал своєї держави.

Це проблема філософічно-політична. Українське підпілля зформулювало її у плятофр-

мі УГВР, а автори Полтава, Горновий та Ку-жіль — у статтях, які вийшли на еміграції книжкою під назвою: «Позиції українського визвольного руху». Нас цікавитиме лише питання конституційного визначення місця для збройних сил у проекції державної структури та організація і співвідношення на щаблях керівництва й екзекутиви.

Місце збройних сил

В республіканському ладі на найвищому щаблі можна прийняти три різні органи основного рішення, яке впливає з конституції: 1) президент в т. зв. президентському устрою (типу США); 2) канцлер в т. зв. канцлерському устрою, а який має право рішення незалежно від поглядів своїх міністрів; 3) Рада міністрів в нормальному демократичному устрою.

Коли йдеться про українське підпілля, цю справу нормує Тимчасовий устрій УГВР, який приймає засади Ради міністрів. Функції Ради міністрів сповняє генеральний секретаріат УГВР з головою та генеральними секретарями. Справами збройних сил керує генеральний секретар військових справ, що zarazом є головним командиром УПА. Генерал Тарас Чупринка був головою генерального секретаріату, генеральним секретарем військових справ та головним командиром УПА. На ділі тут бачимо сильну централізацію виконної влади. Генеральний секретаріат звітував перед президією УГВР (склад: президент, трьох віцепрезидентів і чотирьох членів), а відповідав за свою працю перед Великим Збором УГВР (25 осіб). Ціла організаційна структура українського підпілля спирається на двох засадах: **централізації керівництва та децентралізації виконання**. Така організаційна структура є доцільна. Кожна організація керівної влади залежить від різних чинників, а передусім від завдань і цілей, умов у яких вона діє, та від наявної якості персоналу. Для підпільної організації звичайні критерії раціоналізації й цілеспрямованости ускладнюються ще підвищеними вимогами безпеки в того роду організації. За критеріями, що їх подає наука про засади організації (Betriebslehre), то вже на певних щаблях функції, зв'язані з керівництвом дії, вимагають сповнювання таких завдань:

1. Вказання завдань і цілей;
2. Оцінка становища;
3. Координація дії;
4. Винесення рішення;
5. Контроля виконання;
6. Адміністрація персоналу й матеріалу.

У підпільних умовах всі ті завдання сповноважав генеральний секретаріат та Головне Командування УПА а на виконних становищах теж Організація Українських Націоналістів (ОУН).

Коли йдеться про вказання завдань і цілей, то в державі визначає їх уряд при меншій або більшій підтримці населення. В революційній організації ці завдання мусять бути відчуті, вони мусять відповідати широким кругам населення а не бути висловом амбіції лише деяких одиниць. Ці завдання не можуть бути сформульовані швидко, але мусять передбачувати ряд різних можливостей.

Коли йдеться про оцінку становища, яке тут назагал дуже ускладнене, вона потрібна для устійнення цілей і завдань та для визначення бази для рішень. Оцінка ситуації це скомплікований мислевий процес. Її ціллю не є рішення, але вказання можливостей дії та вказання альтернатив.

Ієрархія завдань

Рішення це творча дія, яка впливає з цілей, оцінки ситуації та з спроможностей у даному часі. Спосіб, як виносяться рішення, визначає конституція. Інші функції, які ми навели, гадаю, — не потребують ближчого окреслення, бо вони чисто технічного характеру.

Всі дослідники чи керівники підпільно-таємної війни (Мікше, Мао-Тсе-Тунг, Клявзе-віц, Реймонд, Ксавер) устійнили, що підпільні рухи постають за певних соціальних і політичних умов стихійно з переважно невійськових формацій і що при розрості такого руху найважливішою проблемою стає **створення однієї організації**, одноцілої з погляду ідейного, політичного і з погляду збройних дій. Подібна є також генеза збройних формацій українського підпілля. Тимчасовий устрій УГВР мусів отже створити центральні органи, які координували б політичну, військову й господарську діяльність підпілля. Критерії, які диктували організаційну структуру УГВР як керівного органу визвольно-революційної організації, впливали з концепції визвольної боротьби. Така концепція, — як дефініює Мольтке, — це врахування політичних моментів до воєнної стратегії та координація політичної й військової справи. Після другої світової війни на це питання воєнна наука проєктує назви: «політична стратегія держави», «генеральна стратегія», «політика оборони держави». За його часів цісар був найвищим політичним і воєнним сувереном, не було ще тотальних воєн то ж його думки відносяться радше до стратегічних операцій, а не до координації боротьби всього народу на всіх ділянках життя. Гітлер, Сталін і Муссоліні легко застосовували ці тези, бо їх не обов'язували розмежування ком-

петенцій влади. У демократичних державах перехід від стану миру в стан війни є так само трудний, як і сама підготовка до війни. Звичайно в часі миру й війни по демократичних державах існують «ради оборони», які й займаються цими питаннями підготовки народу до війни, а в часі самої війни вони мають всю суверенну владу. Організаційна структура УГВР носить признаки такого воєнного кабінету чи ради оборони. Концепція визвольної боротьби, — «генеральна стратегія», — носить характер синтези ідеї тимчасової державної формації й революційно-підпільної формації.

Спершу розгляньмо ті елементи визвольної концепції, що їх включає в своїй генеральній стратегії кожда держава. Генеральна девіза, під кутом якої оцінюється засади генеральної стратегії, звучить:

«Всі помилки дадуться виправити за вийнятком помилок верховних органів влади».

Треба відмітити, що генеральна стратегія кожного народу має свої особливості. Коли поняття стратегії в воєнному розумінні це поняття давнє, то поняття «генеральної стратегії», «політичної стратегії», «політики оборони держави» це поняття нове, яке постало під час другої світової війни, щоб окреслити координацію в усіх ділянках національного життя, яку диктувала потреба тотального запряження всіх засобів на підготування війни і на ведення її цілим народом. Ми будемо послуговуватися поняттям «генеральна стратегія», щоб добитися ясности викладу. Генеральна стратегія підпільного руху «з'ясована в платформі УГВР, в тимчасовому устрої, в постановах III-го НВЗ та в підпільній публіцистиці. Генеральна стратегія, — згідно з дефініцією адмірала Кастекса, — охоплює цілість завдань, зв'язаних з провадженням війни, тобто політичні, господарські, психологічні та воєнні питання. В нашому випадку — підпільної боротьби, сюди доходять ще революційні умови, які комплікують завдання.

Революційні елементи

Які додаткові вимоги ставить революція в підсоветській дійсності?

Щодо політики: є два способи провадити політику. Перший — це політика від випадку до випадку, від одного до другого закруту кон'юнктури, словом — політика імпровізування. Другий — то політика з далекосяжною концепцією, програмовим, політичним, ідеологічним і суспільним змістом, сперта на реальну оцінку матеріальних і духових сил народу та на реальну оцінку міжнародної кон'юнктури щодо власних спроможностей. Держава може дозволити собі і на перший спосіб політики. Для революційно-визвольної боротьби політична програма це передумова успіху. Тут ми стверджуємо, що це основний елемент генеральної стратегії, але тих про-

грамово-політичних залогень тут розглядати не будемо.

Із зв'язку, який існує поміж війною та революцією, большевики висунули таку тезу, що капіталістичну війну треба перемінити на домашню, громадянську війну. Подібно й українським революціонерам присвічує думка, щоб війну поміж Сходом і Заходом перемінити в війну для визволення українського народу. Передумовою для такого використання світової війни чи революції в ССРСР є необхідне існування не лише самого революційного авангарду, але й постійного революційного настрою та утвердження національного ідеалу серед широких народних мас. Це можна досягнути безперервною революційною боротьбою. «В сучасних умовах революція, — як оцінює українське революційне підпілля, — мусить мати передусім суспільний характер. Революція не є повстанням чи протирежимною війною. Вона є можлива тільки там, де загамований процес еволюції, нагромаджені внутрішні, устроєві, суспільні, духові а передусім національні суперечності, які виключають всякий компроміс». Є основна різниця між стихійною готовістю до революції та організаційною й матеріальною підготовою до неї. Народ як стихія, як маса, може сповняти в найкращім випадку деструктивну, а ніколи конструктивну роль. Для успішної підготовки революції мусить існувати свідомий проша-рок, — найкраще чітко зорганізований рух, який мав би підтримку більшості населення. Цей рух мусить мати свою ідейну, політичну й соціальну програму та тактику. Тільки в безпосередній боротьбі з наявною дійсністю, яку несе окупант, може вона утриматися в душі народу. У підсоветській дійсності півлегальна така дія — не можлива, тому першою проблемою стає тут вимога **втримувати організоване підпілля**.

Стратегічні залогення

По черзі перейдемо всі елементи політичної стратегії, яких вимагає державна рация та вимоги революції. Найважливішим елементом політичної стратегії це **визначити політичні цілі й мету**. У платформі УГВР читаємо: «УГВР прагне **відбудови Української Самостійної Собороної Держави на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби** проти всіх ворогів державної самостійности українського народу та засобами **співпраці** з усіма прихильниками такої самостійности». Отже на сьогоднішньому етапі визвольної боротьби український народ ставить собі ціллю зірвати «союз» УСССР з ССРСР, привернути державну суверенність, встановити владу з волі народу, об'явлену вже ІV Універсалом (22. 1. 1918) та актом соборности (22. 1. 1919) та в етнографічних границях закріпити свою державність з окресле-

ним політичним і соціальним змістом. Тимчасовий устрій і платформа визначають ще й шлях, який веде до цієї мети:

1. Засоби революційної боротьби у всіх проявах національного життя;

2. Шляхом співпраці з усіма прихильниками української самостійности;

3. Шляхом об'єднання всіх політичних елементів, незалежно від їх ідейного світогляду та політично-групової приналежности, а що стоять на ґрунті політичної суверенности та політичної незалежности українських визвольних змагань. Політично-соціальна платформа має тільки служити базою до об'єднання та запорукою підтримки українського народу. Боротьба за національну самостійність має бути незалежна від впливів сторонніх сил;

4. УГВР перебуває на українських землях, закордон може вислати своїх делегатів. Це є концепція підпільного уряду, яка протиставляється урядові УСССР та концепції «легального уряду» на еміграції.

З цих декларацій бачимо, що в основі політичної стратегії лежить **конечність існування на українських етнографічних землях суверенного, загально-національного тіла, яке керувало б боротьбою українського народу та противажило насильницькому урядові УСССР**. Український народ знаходиться в перманентній революційній боротьбі з окупантом та підготовляється до **встановлення власного незалежного уряду з волі народу** та політично-соціального устрою, який ухвалить вільна конституанта (засада тимчасовости всякої влади та суверенности народу).

В основу політичної стратегії підпілля лягли отже такі основні закони, правила, статутні й методи революційної дії:

а) Із силою закону (тобто наказу й заборони) діють засади:

1. Орієнтація на власні сили усього народу; (Т. У. п. 2. Джерелом влади УГВР є воля українського народу, виявлена в самостійницьких змаганнях всіх діючих сил народу);

2. Єдности українського визвольного підпілля (засада концентрації сил);

3. Безкомпромісовости супроти ворога (засада принципіалізму);

4. Ієрархічного підпорядкування в рамках, визначених законом та засадами генеральної стратегії (засада *iustitia fundamenta regnorum* та засада цілеспрямованости).

б) Із силою принципу (що впливає тільки з духу закону, але залишає більше свободи волі в його застосуванні і є радше провідною думкою, ніж законом):

1. Співдія із союзниками при збереженні повної суверенности та національно-державної рации;

2. Суверенний чинник мусить діяти на рідних землях (щоб виключити інтервенцію та двоєвладдя);
3. Тільки підтримка цілого народу гарантує успіх боротьби;
4. Тільки збройно-революційною боротьбою можна здобути суверенність.

Крім закону й принципів у політичній стратегії підпілля діють ще **правила**, тобто життєві правди, які випливають з пізнання певних істин; **статути й методи дії**, що, як правила, визначають дію чи спосіб дії в окремих випадках. До них треба зачислити **бойові правильники та засади конспірації й методи боротьби з ворожою агентурою**.

Завдання УПА

На цьому тлі генеральної стратегії підпілля, завдань і метод, якими воно діє, можна розглядати питання про місце збройних сил та насильницьких засобів, тобто в нашому випадку ролі УПА, а в пізнішому етапі ролі збройного підпілля. УПА була зорганізована як **збройне рам'я визвольного руху**, отже як частина революційної цілості. Для УПА ставлено в період 1944—46 рр. такі завдання (період 1946—47 рр. перехідний, а в 1948 р. УПА діяла тільки в Карпатах, всі ж інші відділи УПА були розчленовані і включені в рамки збройного підпілля. «Бюро інформації УГВР за лютий 1950 р.»):

1. Охорона підпільного руху та часткова оборона населення (бойвки та СКВ — на територіальному принципі);
2. Збройними діями проти окупанта (передусім — проти МВД та партії) надхнути український народ вірою, що стан його поневолення це перехідова стадія, та підтримати рух спротиву;
3. Деморалізувати окупанта й паралізувати його заходи на фізичне винищування, асиміляцію та експлуатацію;
4. Маніфестувати перед зовнішнім світом волю українського народу жити самостійним життям (рейд УПА за кордони);
5. Підготувати кадри для потреб організації, підпілля та збройних сил.

Це були ті політичні й стратегічні завдання, що їх визначала генеральна стратегія підпілля. Як бачимо, це цілком інші завдання, як їх дістає регулярна армія. Для УПА головним ворогом були МВД й партія. Для військової підпільної доктрини це найважливіший пункт, бо від устійнення стратегічної цілі й центрального пункту сили ворога залежить уся тактика. Як ці завдання сповняла УПА? Нам тут не йдеться про саму дію, лише про її доктринальні й тактичні заложення. **Свечін** (Стратегія», Москва 1926) так формулює поняття стратегії: «Стратегія це мистецтво комбінувати приготування до війни й групування операцій, щоб досягнути цілі, що їх вій-

на ставить збройним силам». Є основні різниці щодо цілей, які ставиться двом різним збройним формаціям, навіть як залишати на боці вже саму різницю щодо якості цих сил та методів їх дії. Регулярним збройним силам ставляться такі завдання:

1. Знищити збройні сили ворога («стратегія знищення» — Vernichtungsstrategie; її найважливіший теоретик це Клявзевіц);
2. Вичерпання ворога, щоб примусити його покоритися нашій волі; («стратегія вичерпання — Ermattungsstrategie; її теоретик — Людендорф);
3. Співдія з іншими засобами господарської, політичної й психологічної війни з метою деморалізації противника, викликання громадянської війни, зламання волі боротьби противника («тотальна стратегія»; її теоретики: Ленін, Фуллер, Кастекс та інші).

Коли йдеться про УПА, то тут годі говорити про стратегічну доктрину в військовому розумінні, але скоріш — у політичному розумінні. УПА має лише **воєнну тактику** і то в її **оперативному й тактичному розумінні**.

В історії УПА можна відмітити два окремі тактичні періоди.

Перший період від кінця 1943 р. до 1946 р., який має основні прикмети:

1. Тенденція до операцій великими з'єднаннями повстанських відділів та тенденція втримувати постійну бойову стичність з ворогом;
2. Тенденція опановувати не тільки великі лісові комплекси, але й цілі райони, а що приводить до потреби оборони того терену;
3. Тенденція творити регулярні суходільні сили та вживати регулярної практики ведення боїв.

Це надавало діям УПА характеру повстання, бойовим же діям характеру **оперативної партизанки**. Якщо критично проаналізувати ті тенденції, то треба ствердити, що вони переходили компетенції, які їм визначала генеральна стратегія підпілля. Це сталося, мабуть, тому, що інакше було психологічне наставлення командирів та вояків УПА, які нерозумно переходили на нову тактику підпільної боротьби та бойових акцій малими рухливими відділами. Треба підкреслити, що це своєчасно помітило Головне Командування УПА й протиставилося тим тенденціям, як це видно з декларації ОУН з травня 1945 р. та вказівки УГВР з листопада 1946 р. Ті тенденції ще проявлялися геть аж до 1947 року.

Характеристика тактики оперативної партизанки це вже окрема тема.

Другий етап УПА носить характер **тактичної партизанки**. УПА діє вже малими відділами аж до 1948 року. Характеризувати тактичну партизанку, її бойові форми це теж окрема тема, над якою тут не будемо зупинятися.

Про третій період, тобто від 1948 року, коли ціле підпілля, всі його клітини переформовуються в збройні відділи й основним бойовим — не політичним — завданням ставлять собі самооборону з метою втримати одну **центрально-зоровану підпілляну організацію**, ще публікацій дуже мало. Цей період носить характер вже виключно **революційно-підпілляної організації** з чисто політичним змістом.

З'ясовуючи принципи воєнної доктрини підпілля, ми обмежилися до з'ясування тільки основних пунктів. Інші пункти як: оцінка ситуації й свідомості населення, погляди на війну, її модерні форми, оцінка власних сил і потенціальних ворогів це елементи дуже змінні і їх оцінювання отут носило б чисто спекулятивний характер.

Деякі окремі питання

Зате до теми належить назвати ще окремі проблеми, які червоною ниткою проходять крізь її різні складові елементи. Тут обмежилося також тільки до важливіших питань.

З характеру визвольної боротьби народу з окупантом вирінає **перше питання: як приготувати народ до цієї боротьби** — через ідею революційності мас, чи мілітаризацію мас. У нас плекається пропаганда революційності мас, при тому розуміється революцію як «могутню правіцу, що схопить тиранів за горло», як «революційні дії, які стихійно запалюються», як «стихію, що все валить в ім'я своєї ненависти до ворога». Лише відокремлені голоси заперечують цю пропаганду, вимагаючи мілітаризації мас, тобто притягнення революційної стихії й патріотизму в систематичну організовану форму на засадах ієрархічного підпорядкування, як це є в військовій організації.

УГВР пішла шляхом мілітаризації всього руху.

Друга проблема: наскільки геополітичне положення України узалежнює нашу закордонну політику. В організаційній структурі УГВР її проводить генеральний секретар закордонних справ та Закордонне Представництво. Вплив географії має ще велике значення на вирішення плянів УПА щодо визначення оперативних теренів та баз УПА.

Третім таким важливим питанням є **проблема безпеки** в підпіллі. Безпеку досягається за допомогою розвідки, протирозвідки, рухливості, організацією цивільного населення та рутинованими засобами, прийнятими теж у регулярній армії, напр. дисципліною. Українське підпілля для сповнювання цих завдань має відповідні центральні органи. Проблема безпеки стає все ускладненою рівнобіжно з поширенням руху спротиву та з його умасовленням. Головні квартири, табори й різні інші установи нормально мусять приміщуватися в недоступних теренах. Всі влаштування є рухомі; їх береже випрацювана система сторожі й попередження. Заздалегідь приготуються місця на зміну так, що кожна інституція, zagrożена акцією, може скоро евакуюватися. Велику роллю тут відіграють теж засади конспірації, що їх підпілля витворило під час своєї боротьби.

З проблемою безпеки зв'язане також питання доцільної **контролі цивільного населення**, щоб забезпечити собі його підтримку й льояльну співпрацю. В українському підпіллі ці завдання осягаються шляхом: 1) виховання населення до співпраці з революційним рухом; 2) насильницькими акціями на нелояльних; 3) шляхом організації цивільного населення й притягання його до допоміжної праці для підпілля; цією ділянкою займається ОУН; 4) шляхом оборони населення перед окупантом.

Четверта проблема це питання **людських кадрів**. Індивідуальність та відданість справі тут найважливіші фактори, які мають вплив на конструкцію цілого підпілля. Яких фахівців потребує революція? Передусім фахівців до політичної війни й пропаганди, організації підпілляної боротьби, фахівців партизанської війни, фахівців у питаннях безпеки й розвідки та технічних фахівців.

Інші питання, як от: моралі та питання технічної натури — постачання, озброєння, зв'язку, санітарні — не такі ускладнені; їх ми тут не заторкуватимемо.

Наш висновок: Політична концепція УГВР це великий здобуток української політичної думки. На сьогодні й на найближче майбутнє вона для українського народу це дороговказ, а вивчення її це наказ хвилини.

Збройна боротьба Української Повстанської Армії врятувала честь української нації в другій світовій війні та виписала кров'ю її право на волю і незалежність.
(З наказу КП ОУН)

Загальні основи української партизанки

Прийоми боротьби партизанських відділів суттєво різняться від прийомів боротьби регулярних військових відділів. Наступ, оборона, зустрічний бій, маневр — основні форми боїв регулярного війська, в той час, як партизанські відділи використовують якнайширше маневр, застосовують другорядні для регулярного війська засоби: різного роду засідки, напади та дії диверсійного характеру.

Партизанські відділи озброєні переважно легкою зброєю піхоти, тому не маючи задовільних засобів придушення і знищення ворога, дуже рідко застосовують такі форми бою, як наступ і сталу оборону. Там, де потрібно очистити якийсь терен від ворога або знищити ворожу заложу в якомусь місці, партизанські відділи широко застосовують напади, використовуючи моменти несподіванки і заскочення ворога.

Рухому оборону партизанка застосовує у випадках крайньої необхідності. Найчастіше лише тому, щоб затримати ворога, мати змогу упорядкувати відділ і випроводити його з загроженого терену. Партизанські відділи в більшості випадків діють у бою самостійно, не маючи на крилах співдіючих з ними сусідів. Тому в час бою завжди потрібно нам про це пам'ятати та забезпечувати крила не лише зоренням, але й вогневими засобами.

Навіть невеликі партизанські відділи, що приміняють широко різні форми боротьби та сміло маневрують, можуть робити враження великої сили. Несподівані напади та засідки вмільо получені з діями диверсійного характеру, спрямованими головню на ворожі засоби комунікації та зв'язку, дезорганізують управління та сіють серед ворога непевність.

Щоб мати якнайбільшу кількість маневру, можливість нападу та засідок, партизанський відділ повинен знати район своїх дій «маневровий простір». В цьому повинно йому допомогати добре зорганізоване розвідування. Командир партизанського відділу повинен кожнорчасно знати про:

- а) силу і склад ворожих відділів та про зміни, що зайшли в цьому відношенні;
- б) місце розташування ворожих відділів;
- в) те, що роблять ворожі відділи;
- г) моральний стан та боєздатність ворожих відділів;
- г) озброєння ворожих відділів.

На основі цих відомостей командир партизанського відділу може передбачити ворожі дії супроти власного відділу, відповідно вчасно на них реагувати та плянувати свої дії. При такому поставленні справи можливість заскочення зі сторони ворога буде зведена до мінімуму.

Командир партизанського відділу повинен докладно знати маневровий простір свого відділу. Зокрема він повинен знати у маневровім просторі свого відділу:

- а) оселі, їх величину, розміщення, склад населення та його відношення до відділу, непомітні підходи до осель;
- б) шляхи та лінії зв'язку поміж оселями, мости та інші шляхові споруди;
- в) місця вигідні до зорганізованя засідок та шляхи підходу до них;
- г) перебіг шляху, місця догідні для спущення потягу з рейок і нападу на шляхи підходу до них;
- г) місця придатні на постій відділу і непомітні підходи до цих місць.

Знаючи постійно ситуацію і терен своїх дій, командир відділу зможе відповідно в ньому маневрувати. Тому він повинен старатися, щоби його відділ був завжди рухливий, готовий кожної хвилини змінити своє місце постою та не був обтяжений зайвим майном, яке своєчасно треба за розпискою передати тереновій владі, або до власних сховищ, якщо такі зорганізовано. Тим то відділ повинен мати якнайменше возів, а для перевозу амуніції (запасної) та важкої зброї вживати в'юків.

Окремі партизанські відділи, що перебувають у сусідніх теренах, обов'язково повинні втримувати поміж собою постійний тактичний зв'язок. Цей зв'язок повинен служити цілям взаємної інформації про ворога і на випадок потреби взаємної допомоги, співпраці при переведенні окремих дій та взаємного забезпечення.

Святий обов'язок партизанського відділу, у випадку нападу ворога на сусідній партизанський відділ, допомагати цьому відділові всіми силами та засобами. Заздалегідь треба встановити умовні знаки, що уможливллювали б викликання допомоги та відтак відрізнення власних відділів, що прийшли (приходять) з допомогою, від ворожих відділів. Ці знаки командири відділів повинні зберігати в строгій таємниці. При переведенні дій, що вимагають більше дій і засобів, або при переведенні дій рівнорчасно на більшому терені, командири сусідніх відділів договоряються про співпрацю. **З бою не вільно відступати без наказу спільного командира, а при рівнорядному зговоренні, без повідомлення і згоди сусідів.**

Про передачу ранених та хворих, а також про потрібний одяг та харч треба договоритися з тереновою революційною владою.

Командирів партизанського відділу доводиться часто вирішувати складні питання життя і боротьби відділу, зовсім самостійно

без посереднього та постійного керівництва з боку його зверхників. Тому командир не повинен боятися відповідальності, а проявляти власну ініціативу. Він повинен всі свої дії переводити серйозно та продумано, а свій відділ постійно удосконалювати у бойовому і політичному відношенні. Треба пам'ятати, що воєнне мистецтво, а особливо мистецтво партизанської боротьби, постійно удосконалюється на полі бою деколи чинами непомітних бійців та командирів. Обов'язком командирів усіх ступенів — вміти підходити та підмітити добрий самопочин окремих бійців та командирів щодо нових прийомів та форм партизанської боротьби, поширювати їх та удосконалювати. Кожний бій свого відділу командир повинен проаналізувати (детально з'ясувати), виявляючи додатні та від'ємні сторінки того бою, способи усунення виявлених недоліків і ці справи докладно обговорити з підпорядкованими командирами, а якщо можна, то й з бійцями. Тільки таким чином відділ буде підвищуватися.

В житті партизанського відділу бувають хвилини, коли відділ знаходиться в дуже важкому положенні (становищі), наприклад, в оточенні більших чи менших ворожих відділів, дуже часто без відповідного харчу і відповідного одягу, чи взуття. Холоднокровність, зрівноваженість, витривалість, погідний настрій командира та його продумана постава та наказ додають бійцям певности і рішучости та витривалости при переборюванні труднощів. Навпаки, зайва метушня, розгубленість та нервові галасування, суперечні один

одному накази можуть посяяти навіть серед найкращого відділу зневіру і паніку і довести його до загибелі. Тому кожний командир, крім праці над підпорядкованими, повинен дбайливо плекати в собі необхідні вояцькі прикмети.

Командир відділу повинен вміти з'єднати навколо себе відділ. Осягне він це не потуранням своїм підпорядкованим, а встановленням твердої дисципліни та порядку. Ні один випадок у відділі, злий, чи добрий, не повинен пройти повз увагу командира. Неуважних до служби, боягузів та панікерів він повинен нещадно карати, а сумлінних, ініціативних, відважних і відданих справі вирізняти та заохочувати до кращих вчинків. Він мусить дбати про матеріальне забезпечення всіх підпорядкованих, а особливо хорих та ранених до часу передачі їх тереновій владі, а навіть після цього; виплекувати серед вояків дружбу і побратимство, взаємну повагу один до одного, взаємодопомогу поміж вояками на полі бою навіть з пожертвуванням власного життя для рятування командира чи друга в необхідних випадках.

Знову кожний вояк не повинен лякатися брати на себе відповідальність і керівництво всім відділом, якщо знайде потреба, що він може перебрати на себе керівництво і при тім треба пам'ятати, що найгірше поступає той, хто боїться відповідальности й нічого не бере на себе.

(Передруковано із «Бойового правильника партизанки» — видання УПА.)

М. Б.

Збройні сили сучасної Югославії

Мілітарне питання в Югославії притягає увагу Заходу головню з двох причин, а саме: через її приналежність до Балканського пакту та через її комуністично-тоталітарний устрій. Основним мотивом розгляду мілітарного питання для нас отут є питання способів і методів переходу партизанської армії Югославії в регулярну армію.

В останніх роках в Београді появилася ціла низка публікацій, присвячених історії т. зв. «визвольної армії Тіта» та проблемам, які стоять перед Югославією в цій ділянці.

Сучасна Югославія має 256 800 кв км поверхні, 16, 250 000 населення, 2 225 км суходільних та 765 км морських кордонів. Югославія, як відомо, це комуністична країна, тепер федеративна республіка з диктаторським режимом. В країні існує загальний обов'язок воєнної служби для чоловіків і жінок від 14 до 68 року життя (для жінок до 60 року).

Військову повинність виконують тут у формі: парамілітарної служби, активної й резервної служби в армії та різного роду «служби батьківщині». Активна служба в армії і в летунстві триває 24 місяці, а в флоті 36 місяців. Жінок обов'язує санітарна служба, служба в протиповітряній обороні й по допоміжних службах — впродовж двох років і 21 днів. На парамілітарні організації складаються мілітарні частини безпеки та політичної поліції (УДБ) і крайова міліція в сімох складових федеративних республіках (КНОЮ).

За новою конституцією (схваленою 1954 р.) головнокомандувачем збройних сил є маршал Тіто в своїх функціях голови держави, прем'єра й міністра війни. Як заступник міністра війни йому підлягає шеф генерального штабу. Шефові генерального штабу підчинені окремі штаби трьох родів збройних

сил. УДБ підлягає міністерству внутрішніх справ, а КНОЮ підлягає сімом крайовим міністрам внутрішніх справ. В разі війни передбачається децентралізація й тоді всі малі місцеві частини оперують самостійно, але підлягають безпосередньо головному командуванню (отже — засада децентралізації виконання й централізації командування).

Суходільна армія має окрему мирну й окрему воєнну структуру. При кінці травня 1953 р. мирна структура охоплювала 37 дивізій советського типу, які й були зорганізовані в трьох командних групах: Београд, Загреб і Сараєво. Сухопутна армія це переважно запряжні піхотні дивізії, крім яких, правдоподібно, є ще: п'ять танкових, чотири артилерійські та три панцерні. Узброєння цих дивізій різноманітне: почавши від советських і німецьких аж до англійських типів зброї («Т-34», советська артилерія й легка зброя та німецька зброя).

Летунство має всього (в 1952 р.) 700—900 літаків («Ме-109», «Як-9», «Ю-52»); до того в 1953 р. від США Югославія отримала ще 4 американські «Тандержети», а 150 «Тандержетів» повинні бути бути доставлені до кінця 1953 р. При допомозі американців Югославія розбудувала дві летунські бази, а саме: Београд і Загреб-Кумровець.

Фльота посідає 50 малих воєнних одиниць, які однак ще не неутралізують большевицької загрози з баз Альбанії, ані загрози з баз підводних човнів альбанського опірного пункту Сазено.

На час війни під сучасну пору передбачується перестановка на партизанські методи ведення війни на передгір'ї та регулярна оборона на окресленій лінії в горах.

Як творилася югославська армія ?

У югославському «Календарі вояка за 1954 р.» є подана історія і склад «Народної визвольної армії», з якої постала сучасна югославська армія. Партизанська війна в Югославії почалася влітку 1941 р. й була тоді ведена малими повстанськими відділами. В травні 1945 р., себто наприкінці війни, ця армія начислювала 800 000 партизан, зорганізованих у бригади, дивізії й армійські корпуси та розпоряджала вже артилерією, танками й літаками. За югославськими даними, в вересні 1944 р., коли прийшло до тісної міжнародної співпраці поміж ССРСР і Югославією, «Народна визвольна армія» начислювала 17 піхотних корпусів із 51 дивізією, 107 партизанськими з'єднаннями й 93 самостійними кувренями; разом — около 500 000 бійців та допоміжного персоналу. «Народна визвольна армія» від 1941 до 1945 р. мала 350 тисяч вбитими та 400 тисяч раненими. Втрати німців та італійців у боротьбі з югославською партизанкою за той же час, за югославськими даними, становили 450 тисяч старшин підстар-

шин та вояків. Це число мало б свідчити про завзятість боротьби та незначний советський вклад у «визволення».

Післявоєнні проблеми

Найважливішою мілітарною проблемою Югославії після закінчення війни стало питання вишколу військових кадрів та перевишколу армії. Біля 90% всіх старшин «Народної визвольної армії» рекрутувалося з-поміж селян і робітників, які в часі війни здобули старшинські ступені на основі воєнних заслуг, але ж не мали відповідних знань, загальної освіти та педагогічної практики, щоб могли сповняти ролі вишкільних кадрів. У партизанських воєнних школах пройшло воєнний вишкіл около 28 тисяч старшин ще в часі війни. Зараз після війни тітовський головний штаб покликав до життя цілу низку старшинських шкіл, старшинських і підстаршинських перевишкільних курсів, військових академій та фахових шкіл для всіх родів зброї. За час від 1948 до 1952 р. в тих школах пройшла навчання понад 21 тисяча старшин, які рівночасно набували крім військового також і загальне знання. В 1953 р. в Югославії існувало 15 старшинських шкіл для активних старшин, 4 мілітарні академії, 25 фахових шкіл та 13 шкіл для підстаршин. Школи ці вивіновані старанно й фахово. Характеристичним однак явищем є брак адептів до служби на кадрових старшин і підстаршин. Рекрутські школи мають інший характер, ніж західноєвропейські, бо крім військових знань, подають ще загальні й державне виховання в комуністичному дусі. Час навчання в піхотинських школах триває 2 роки, а в школах для летунства, танкових частин і фльоти — 3 роки.

Передпризовний мілітарний вишкіл обов'язковий для кожного юнака й дівчини вже від 17 року життя. Для шкільної молоді він починається вже від 5-ої класи середньої школи і ведеться теж за час навчання в університеті аж до покликання до активної служби. У середніх і високих школах мілітарну підготовку переводять фахові вчителі під наглядом армії. Селянську й робітничу молодь вишколюють старшини резерви, а засоби навчання дає армія.

Рівночасно з таким тотальним примусовим військово-вишкільним навчанням ведеться також пожвавлена видавнича акція, яка на різних рівнях пропагує справу військово-знавства.

Другим основним питанням післявоєнної Югославії є створення власної воєнної продукції. У Югославії бо не було більшої воєнної індустрії й до 1948 року Югославія купувала всю зброю від ССРСР, а після розриву з Москвою ці її запотребування заспокоювали США й Великобританія. Від 1948 р. Югославія приступила до творення власної воєнної про-

дукції. За 300 мільйонів доларів, що їх отримано від США, побудовано 35 нових фабрик амуніції й зброї. До розбудови тих фабрик була притягнена вся югославська армія. Сьогодні Югославія в своїх фабриках уже продукує легку зброю, яка заспокоює вповні всі потреби армії. Розпочато будувати фабрики для продукції власних гармат. Летунська індустрія випускає вже серійно два типи мисливських літаків, а фльота — новий тип торпедних човнів, які надаються для оборони побережжя.

З розростом власного летунства велика увага в Югославії присвячується будові аеродромів та будові прикордонних укріплень.

Коли йдеться про виховання армії, то всі партійно-ідеологічні інституції в армії розбудовані на зразок Советської армії, але тут вони не мають вже того значення і впливу. На питання, чи югославська армія політично на-

дійна, себто чи була б вірна комуністичному режимові в разі війни, на Заході немає однозначної відповіді. Поділені також думки щодо оцінки сучасної стратегічної концепції Югославії, яка залежить від політичної лінії теперішнього режиму, а ця лінія доволі зигзакувата. На Заході багато говориться про нові неутралістичні тенденції політики Тіта, хоч він сам твердо заявляє, що йому йдеться про можливість ведення самостійної політики. Від 1953 р. Югославія належить до Балканського пакту, який в'яже її через двох інших союзників, а саме Грецію й Туреччину, із ОПАП-ом. Поголоски, мовляв Тіто задумує вступити до західноєвропейського союзу (ЗЕС) і до ОПАП-у, останньо були ним спростовані й відкинені як нереальні. Нав'язання дипломатичних взаємин і СССР і його сателітами, з одного боку, та намагання заключити пакт Делі-Београд, з другого, вказують скоріше на неутралістичні тенденції.

Степан Данилюк

Два портрети

Альфред Грюнтер

Із створенням Західноєвропейського Союзу (ЗЕС) та з прийняттям до нього Західної Німеччини Рада ОПАП-у признала більші компетенції головному командуванню (контроля кадрів і вишколу, зміни регламентів, стратегічне розташування сил) і підпорядкувала всі збройні сили ЗЕС-у ОПАП-ові, а саме американському чотирозірковому генералові Альфреду Грюнтерові, який заразом є й головнокомандувачем американських збройних сил в Європі. Він же ж після генерала Ріджвея (тепер шефа сухопутних збройних сил США) переємник діла, створеного Айзенгауером в Європі.

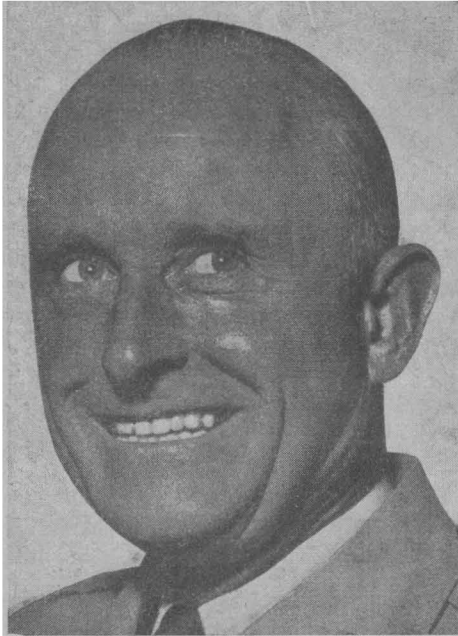
Альфред Максиміліян Грюнтер народився 3-ого березня 1899 року в слабозаселеній місцевості Плейт Сентер у стейті Небраска — в родині видавця тижневика „Сигнал”. В ранній молодості Альфред (15 років) був щирим пацифістом і лише випадок із критикою батькових статей про konieczність приступлення США до війни спонукує його зголоситися до війська, щоб злагіднити заподіяну батькові кривду.

Так наприкінці першої світової війни, маючи 19 років, Грюнтер як молодий лейтенант після закінчення кадетської школи в Вест Пойнті вступає до артилерійського полка і від цього часу носить уже постійно військовий однострій. З Вест Пойнту Грюнтер виходить одним з чотирьох найкращих ка-

детів. Очевидно, молодий лейтенант в полку з уваги на брак здоров'я не мав поля для діяння чи навіть змоги вибиватися, але вперта й послідовна вдача та охота до математики й воєнної теорії промощували йому шлях далі. Його зверхники, помітивши, що він надається більше до штабів, ніж до польової частини, відряджують його до школи генерального штабу в Форт Левенвітрі в стейті Канзас, яку він і закінчує 1939 року. Від того часу Грюнтер працює й набирає досвіду в штабах. І всі його зверхники й співтовариші признають його за „найбільшого й досконалого пляновика в вояцькім одязі” та за рідкісного стратега.

Кар'єра Грюнтера починається щодлиш у другій світовій війні, а саме 1 серпня 1942 року, коли генерал Айзенгауер покликає його на становище заступника шефа генерального штабу альянтських військ у Лондоні. За рік Грюнтерові за його невсипущу працю в штабі (першорядний пляновик, зручний стратег і визначно-холодний рахівник та далекозорий висновківець) підвищують звання: з полковника до генерал-майора (однотрирковий генерал) і зараз таки призначають на становище начальника штабу 5-ої американської армії. Після закінчення війни Грюнтера спершу призначили головнокомандувачем американських окупаційних військ в Австрії, а 1946 р. перевели на керівне становище в „Нейшнел Вор Ко-

ледж-і" в США. Звідси Ајзенгауер стягнув його як доброго стратега й пляновика до монтування ОПАП-у і призначив до свого штабу на становище начальника генерального штабу оборонних сил Європи.

В травні 1953 року Грюнтер приходить на місце Ріджвея — на становище головнокомандувача ОПАП-у. Його завданням стає створити, як це він сам каже, „оборонний щит і відплатний кулак Європи" проти всякого напасника. Пильність і наполегливість, з якою він працює, найкраще характеризує в Грюнтера його французький співробітник і товариш зброї, маршал Жуен: „Коли пролунають Грюнтерові кроки, то можна подумати, ніби росіяни вже маршують в Надрайнщину, коли входить в кімнату він сам, то з обличчя можна вичитати, ніби росіяни вже в Меці, а коли він відкриє уста то можна повірити, що росіяни вже перемаршують попід Тріюмфальну Арку". Грюнтер і надалі залишився любителем цифр, що враховує всі можливості — ворога й свої власні. Його оборонний щит передбачує нанести важкий удар першим наступальним ворожим частинам, особливо ж силою проти удару власного стратегічного й тактичного летунства, і далі — сповняти роллю гальма на 200-кілометровому просторі поміж річками Одрою і Райном. Отже Грюнтер плянує й підготовляє в першу чергу оборону, але при тім не забуває, що напасника можна перемогти лише наступом, себто „знокавтувати" сильним ударом „карального меча".

На становище головнокомандувача ОПАП-у, що його очолював сам теперішній президент США Ајзенгауер призначувано завжди людину, яка, крім військових знань і досві-

ду, мала б ще й прикмети доброго дипломата.

Найважливіша проблема в такому колективному організмі, як ОПАП — це завжди вміння добитися згоди і взаємного довір'я. Генерал Грюнтер і в цій ділянці виявляє небуденні здібності. Перед його кар'єрою поле дій ще відкрите.

Маршал Георгій Жуков

Найвідоміший сьогодні маршал і стратег ССРСР, і то не тільки в своїй країні, але й у світі, це маршал ССРСР — Георгій Костянтинівич Жуков. Його тепер запропоновано й на головнокомандувача східнього військового бльоку європейських держав.

Жуков, син незаможних селян, народився 1895 року в селі Стерековка, положеному над річкою Окою недалеко Калуги. Після закінчення народної школи, молодий Георгій їде до Москви вчитися кушнірства. При цім одначе він не переставав днями й ночами мріяти про якісь вищі студії; але аж після двадцяти й кількох років йому вдається здійснювати це за большевиків у військовій Академії ім. Фрунзе.

На такій праці застає Жукова 1914-ий рік, коли його вперше покликають до війська. Першу військову муштру Жуков проходить у драгунському полку в Новгороді і в цьому полку залишається аж до вибуху революції в 1917 році. За зразкову службу під час війни командування відзначило його двома

Георгіївськими хрестами. Поле для діяння й виявлення військових знань відкривається перед ним щолиш після революції. Як улюбленця полку „солдатські ради" висуюють

його на свого делегата до Верховного Совету та обирають на голову швадронного комітету. В 1918 р. він спершу стає червоноармійцем, а після року членом комуністичної партії. Під час громадянської війни Жуков воює на східньому фронті як старшина кавалерійської дивізії і там його й поранено. Після закінчення війни добивається становища командира полка (комполка), далі командира дивізії (комдива), а зчасом командира козачого корпусу (комкора). В цім козацім корпусі Жукова відзначають орденом Леніна, за зразкове ведення своєї частини.

Жукова згодом кидають туди, де щось „кипіло”: то як обсерватора, то як учасника. В 1936-38 рр. він бере участь в еспанській громадянській війні, 1938-39 рр., він воює вже в Монголії і на річці Халхін-Гол оточує і знищує шосту японську армію, за що йому присвоюють звання „героя ССРСР”; зчерги командує одним відтинком у зимовій кампанії проти Фінляндії в 1939-40 рр. Напередодні 2-гої світової війни Жукова призначають на становище начальника генерального штабу і — заступником наркома оборони, а з вибухом війни Сталін висилає його на переважливий з кожного погляду відтенок — в Україну.

Вершок цієї кар'єри Жукова це бої під В'язмою і на периферіях Москви, що започаткували зворот у німецько-советській війні та принесли перемогу Червоної Армії, а далі й ССРСР. Постає Жукова завдяки цим битвам входить у легенду т. зв. „Вітчизняної” війни. Через цей зворотний пункт і за врятування столиці ССРСР Жуков дістає вільну руку в діянні від диктатора і від партії. „Стріляйте, інакше я вас постріляю!”, — це слова Жукова в боях перед Москвою до високих політкомісарів ЧА, сказані в приявності Сталіна й Булганіна. Таким чином він відсуває комісарщину й партійний нагляд, якого ні, він ні Червона Армія недолюбливали, а він сам здобуває собі серед червоноармійців великі симпатії й довір'я. Вся політкомісарщина підпорядковується його керівництву, маючи на увазі, що Жуков відповідальний на полі бою за долю ССРСР. Однак, коли Жуков пронюхував інший вітер з Кремля, він піддавався й не йшов проти уряду лобовою атакою.

В 1942-43 рр. Жукова кидають на найбільш загрожені відтинки: Курськ, Київ і Житомир; в 1944 р. як командувачеві 1-ого українського фронту йому припадає честь „визволяти” Рівне, Луцьк, Коломию і Чернівці та Карпати.

В 1945 р. у проводі 1-ого білоруського фронту Жуков із Рокосовським „визволяють” Варшаву, а згодом він разом з Коневим (без Рокосовського) здобуває лінію річки Одри, а далі й сам Берлін. Тут його очікує крім військового тріумфу ще й моральний: він заставляє гордих німців підписати безумовну капітуляцію Німеччини в Карльсгорсті; як переможець від ССРСР її підписує саме Жуков.

Як авторитет і тріумфатор Жуков залишається не довго на становищі головнокомандувача советських окупаційних військ в Німеччині; за наказом Сталіна його переводять у Москву до міністерства оборони й на головнокомандувача советських збройних сил в ССРСР, на те, щоб за декілька місяців у 1946 р. перевести його на становище Командувача Одеської, а пізніше Сибірської воєнної округи. Ці переміни прийшли як наслідок Сталінової неласки, в яку Жуков попав: скоро забулися його вчорашні перемоги й порятунок ССРСР.

Підсумовуючи все, можна ствердити, що Жукова вважають: маршалом-переможцем, рятівником Москви, визволителем Ленінграду, переможцем з-під Сталінграду, здобувником Берліну, трикратним „героем ССРСР”, найбільше разів відзначуваним в ССРСР старшиною (26 різних відзначень!).

В березні 1953 року радіостанція Москва повідомила про смерть Сталіна, і вже незабаром про переведення чи „відсибірщення” маршала Жукова. І справді Жуков тепер заступник, а на ділі фактично діючий міністер оборони в уряді Маленкова (формально, міністром оборони є Булганін!). Сила і вплив Жукова зросли ще більше, коли під час афери Берії армія відограла немаловажну роль із своїми танками під проводом Жукова. Від цього часу значення советської армії та маршала Жукова у внутрішній політиці ССРСР все більше зростає.

„Прощання провин“ і повстанська відповідь

ВП ганялось за нами, немов навіжене. Мета його була ясна: зчепитись з нами в чоловічому бою, щоби потім оточити нас і розбити. На ліквідацію нашого відділу була призначена ціла дивізія, тобто 8 000 вояків. Це вже не був жарт. Ми добре здавали собі справу з того, яка є наша ситуація. Треба було дуже вміло ввихатися між ворожими частинами, щоби не дати себе заманеврувати. Треба було подвоювати і потроювати зусилля, щоби не довелось нам задорого платити кров'ю. Було тільки те щастя, що погода нам сприяла.

В такій ситуації наблизились Зелені свята. 31 травня ми заквартирували в малому ліску над с. Добрянкою. Лісок цей був сполучений з комплексом Кузьминського лісу. Тут мали ми ще дві бочки м'яса, а в селі була ще картопля. Мали надію, що трохи підживемо.

Ніч була погідна і гарна. Кухарі варили їжу для відділу на цілий день.

1 червня і першого дня Зелених свят воєцтво зірвалося на ноги дуже рано. Кожний енергійно потягався, вдихав на повні груди повітря і спішив привести себе до святочного вигляду. А тим часом о. капелян лагодився до відправи Богослуження. На маленькій поляні був уже зроблений з гіляк престіл, застелений гарним вишиваним обрусом. Настрій створився справді святочний. Дехто з повстанців приступив до сповіді. О 7 годині почалось Богослуження. Тісним півколом обступили вояки престіл, слухали служби Божої і молилися.

По закінченні Богослуження кухарі, як звичайно, винесли на поляну гарячу зупу і печені в вогні картоплі завиванці з самої картоплі. По сніданні всі розляглися на малій поляні і відпочивали. Сонце підійшло вже високо вгору і пекло немилосердно.

З краю лісу було видно спустіле село Добрянку. Селянські хати були обшарпані. Не було господаря, який дбайливою рукою привів би все до порядку. Натомість у гості прибували сюди банди цивільних поляків: щоденно, під охороною ВП вони виїжджали з недалекого міста Бірчі до українських сіл на грабж. Червона Польща дороблялася майном українського селянина, який з діда-прадіда вкладав тут свою працю, сподіваючися забезпечити краще життя своїм нащадкам. А тепер, викинений польськими червоними сатрапами, він їхав у невідоме під сильною охороною ВП. За донесеннями нашої розвідки, ці бідні люди цілими тижнями чекали біля Сянока і Переворська на транспорт. Хто встиг взяти з собою чи, радше, мав чим

транспортувати трохи харчу, той ще спромігся сяк-так якийсь час видержати. Але гірше було тим, які не могли зовсім нічого взяти з собою. Бували випадки, що люди примирали з голоду.

Сонце хилилось до заходу, як над нами перелетіли два ворожі літаки. Вони скидали над лісами летючки. За якийсь час одна з них була вже в наших руках. З зацікавленням беремося до її читання. Це було звернення до відділів УПА. Польський червоний уряд закликав усіх повстанців здавати свою зброю і голоситися до найближчих польських команд. Хай повстанці, мовляв, видадуть або постріляють своїх командирів — і всі провини будуть їм прощені. Наприкінці летючка закликала поспішати, бо реченець короткий. Після цього речення, говорилося в ній, не буде вже пощади нікому.

Ще не скінчили ми читати летючки, як воєцтво порскнуло сміхом, перемішаним вигуками глуму і погорди до червоних „покривителів”.

— Хай прийдуть! — говорили повстанці. — Хай спробують! Що ж, ми все чекаємо — дорога до нас теж вільна.

На поляні збивалась чимраз більша група бійців. Летючок появилось уже багато, так що кожний міг уже мати „свою”.

— Нічого, хай скидають щодня! — говорили декотрі з завзятих курців. — Будемо мати, в чім крутити цигарки.

Чималий гурток підстаршин і бійців стояв біля густих молодих яличок. Там теж жваво читали летючки, а після цього розгорнулась балачка про їх зміст.

— Диви брате, шляк би їх трапив! Хоче голода, щоби ми своїх командирів постріляли! — нервувався якийсь голос. — Гади прокляті! Вони думають, що в нас буде так, як в їхньому підпіллі. О, брате — ще довго ні! Я сьогодні мав би свого командира стріляти? Я, старий партизан? Третій рік, як я в цьому відділі. Разом ділили долю і недолю, разом, рама об рама, в кожному бою, і то все в першій лінії... А тепер мав би я його стріляти? Це нечувана річ. На таке можуть піти тільки ті, які це оголошують...

Всі розмови припинились, коли бунч. Соколенко дав наказ приготувитись до збірки. Незабаром весь відділ стояв півколом у трилаві. К-р Байда звернувся до всіх з промовою, темою якої був зміст летючки. Атмосфера при цій збірці була вільна і тому повстанці просто сміялися з наївної відозви польського червоного уряду. Кожний з нас

добре здавав собі справу з того, що все це — підлий підступ і блеф.

Після к-ра Байди заговорив до вояків і я. Питає, чи хтось хоче звільнитися з відділу, але охочих не було. Жартома запропонував стріляти командирів, але у відповідь гримнуло:

— Не діждуть собаки! Плювати нам на ворожі заклики!

Я закінчив словами, що, скільки в нас буде сил, будемо воювати разом, а в потребі спільно наложимо головами. Всі, задоволені, розійшлись.

День добігав до кінця. Сонце вже заховалося за горами. Наказую бунч. Соколенкові вибрати 12 вояків, які мали б тільки автоматичну зброю. Незабаром усі вони стояли в лаві. Передаю командування над цією групою ст. віст. Оленеві з П. Ж. Всі ці вояки були в мундурах ВП. Від к-ра Байди Олень дістав окремі доручення. Вертаючи назад до відділу, група мала купити м'ясо в польському селі Рудавка біля Бірчі. Якби вона нас не знайшла в наших терені, то мала прибути в оперативний терен к-ра Бурлаки, а там уже нав'язати зв'язок з нами. З'ївши по кілька печених картоплин, група зголосила про свій відхід і рушила в путь.

В досить глибокому потоці кухарі варили вечерю. Цим разом уже саму бараболю, бо м'ясо нам вийшло і в цьому лісі ми більше своїх магазинів не мали. А тим часом на поляні було досить гамірно. Деякі гуторили, інші притишеним голосом наспівували пісень. К-р Байда висловив думку, що завтра рано нам треба буде перекинутись над Кузьмину. Вирішуємо, що теперішній наш постій може вже бути розконспірованим і тому мусимо звідси вибратись. Устійнюємо, що, поснідавши рано, підемо шукати іншого місця.

Зв'язкові нанесли свіжого чатиння і постелили на землі леговище для почоту. На простелені на чатинні коці лягли к-р Байда, к-р Лагідний, д-р Шувар, виховник Зорян, бунч. Соколенко, я і зв'язкові Перець, Крик і ще дехто. Ніч була дуже тепла. З вечора ще світив місяць, а тепер між гіллям дерев поблимували зорі. Спати не хотілося, тож пішли розмови. Теми були різні: згадували минулі бої і пригоди, обговорювали теперішні обставини...

Кухарі принесли вечерю. Картопляні книдлі або «шрапнелі», як їх називали повстанці. Попоївши, повстанці клалися спати. Ще дехто гомонів, але незабаром сон склеїв очі, і над табором зависла тишина...

Над ранок наказую скріпити стежі й підслухів. Крім того, на означених місцях виставляємо застави, які на день стягнемо. Решта вояків залишається на місці. Не знаючи, що принесе з собою наступний день, не заряджуємо ранньої зорі. Хто виспався, встав, хто

ні — спав, скільки хотів. О 8 годині кухарі принесли на поляну снідання — таке саме, як і вечеря.

Саме закінчили ми снідання, як від сторони с. Ляхава повернулася стежа і зголосила, що з присілка Роба (с. Брижава) в напрямі с. Ляхава перемаршувала група ВП на 70 осіб. Відразу після цього заряджую в таборі гостре потівля.

Будемо мати бій, і то обов'язково, — сказав бунч. Соколенко. — Я мав поганий сон, який ворожить, що буде бій, але для нас він закінчиться добре.

— Ну, то все гаразд, — жартував я. — Хай скорше снідає стежа, бо зараз виходимо з цієї «шийки» в глибину лісу.

В ту саму мить прибігла друга стежа від сторони присілка Кам'янки і сповістила, що на віддалі 150 м. скорим темпом посувається в нашому напрямі розстрільна ВП.

Ситуація була досить погана. Для того, щоб розгорнути відділ для оборони, місце було добре. Алеж до вечора ми не мали б змоги вдержатись тут. Тому конечно треба було вирватись звідси пробоем. Але виходити пробоем означало наразити себе на великі втрати.

На довге роздумування не було часу. Треба було діяти, і то якнайшвидше. Хапаю свою машинуву пістолу і команду:

— Друга чота — розстрільна! За мною бігом вперед!

Решта залишилася в резерві.

Разом з к-ром чоти Іменним біжимо вперед. На бігу вся чота розчленовувалась. Пробігши понад 50 м., ми опинились у місці, де «шийка» лісу ставала ширшою. Я хотів розчленувати ще третю чоту, залишивши в резерві тільки першу, але спереду почулась польська мова: «Прендзей! прендзей!»

— На становища! — даю команду.

Всі прилягли. Кожний на швидку руч маскував себе, чим міг. Ліс у цьому місці був досить рідкий, але, на щастя, наші становища були легенько під горбок, так що ворог міг нас завважити щойно з віддалі яких 15 метрів. Обидві чоти, які zostалися в резерві, вже с'як-так себе впорядкували. На те, щоб розгорнути їх до бою, не було місця. Лежачи в резерві, вояки й так були надто скупчені.

— Стріляти тільки на наказ! — подаю команду по лінії другої чоти.

Лежав я біля бул. Чумака і ст. віст. Смика, завзятого старого кулеметника, який вмів орудувати своїм кулеметом, немов пером.

— Ну, сьогодні треба їм, гадам, справити добрий баль, — заговорив Чумака. — Замість наших командирів будемо стріляти їхніх.

Нараз виринула густа розстрільна ворога. Всі вояки — молоді, здорові як дуби. Посередині ішов скорим кроком досить молодий польський поручник.

— Вже чи ні? — запитав Чумак.

— Ще ні, — відповідаю йому, а сам не зоджу очей з польського старшини. — Смик, дивися, отой бльондин — старшина. Вогонь!

Вмить зчинилось пекло. Командир ворожого відділу тільки замавав руками і разом з іншими повалився неживий на землю. Після цього на кілька секунд усе втихло. Клякаю на коліно і оглядаю поле бою.

— Вперед! Бігом!

Немов лявіна, рвонули повстанці. Говорю собі, що виграш буде наш, бо маю змогу розгорнути всі чоти. Подаю руками знак резерві, і за кілька секунд усі чоти вирівнялись у бойовій лінії.

Нараз на нашому правому крилі залящали кулемети. Це розбитки першої ворожої лінії, які розбіглись по лісі, почали нас обстрілювати з флангу. А тим часом передні розшуки, яких ми вислали наперед, сповістили, що на нас наступає друга ворожа лінія.

— На становища! — і все падає на землю, квапливо маскуючись.

— Тут уже буде тяжче пробитись так скоро, як у першій лінії, — відізався к-р Лагідний.

Висловлюю надію, що, може, ні, бо ворог, мабуть, не припускає, що ми пробилися так скоро. Мабуть, думає, що ми зчепилися з його першою лінією, і тому поспішає на поміч своїм.

І справді — стало ясно, що друга ворожа лінія поспішає на допомогу першій, не знаючи, що ми вже її розбили.

— Увага! Не випускати ані одного набоя надурно! — попереджаю ще раз по лінії.

На становища 3-ої чоти ворог наскочив найперше, і вона змушена була відкрити вогонь. Рівночасно на всій лінії зчинився гураганний вогонь. Перестрілка тривала яких 15 хвилин. Ворог дістав скріплення і рушив до атаки.

— Приготовити гранати! — даю наказ.

Секунда-дві — і два пронизливі свистки дали повстанцям знати, що прийшов час на ручні гранати. Глухі вибухи сколихнули всією околицею. Серед густого диму, який душив нас своїм чадом, почули ми крики, стогони, плач, прокльони.

Але ворог теж не дармував. Він засипав нас густим автоматним вогнем і своїми гранатами. Але і цим разом нам щастило. Ми розташувались на маленькій узгір'ї, а ворог був трохи нижче від нас. Його кулі і гранати нас зовсім не разили.

Кличу до себе к-ра Лагідного і виховника Зоряна:

— Виховнику — до першої чоти, Лагідний — до другої! Як буде два свистки, то це знак до гранат. Три свистки — це бігом вперед.

Зчинити великий крик, щоб вони думали, що нас багато. Ясно?

— Так є! — відповіли обидва.

— Отже до діла, друзі. Я з к-ром Байдою залишаюся біля другої чоти.

Ворог не припиняв свого кулеметного вогню.

— Ну, Громенку! Спішися, пане-брате, щоб не було пізно! — наглив к-р Байда.

Приклякаю знову на коліно і оглядаю становище. Довго не надумуючися, дму два рази в свисток. Знову сколихнув повітрям вибух кільканадцяти десятків гранат. І в цей момент від чотового Залізняка прибіг зв'язковий і зголосив, що що чоту почали обстрілювати ззаду. Там, на правому крилі ворог уже почав їх оточувати. Вкладаю в рот свисток і видаю три гострі свистки. Гуркітно кулеметів, розрив гранат і зойки поранених перервало могутнє повстанське «Слава», разом із свистами. Годі описати цей момент. Здавалося, що гори разом з лісами перевертаються.

— Вперед! Вперед! — командували всі командири. Повстанці, з позатиканими за пояси шапками, з розкуйовдженими чупринами, гналися вперед, немов розлючені леви. Проривалися по полю, густо застеленим ворожими трупами. Ті з поляків, які залишилися в живих, панічно втікали, гублячи торби з амуніцією, шапки тощо.

— Забрати зброю і амуніцію!

Утікаючих повстанці брали з коліна на мушку.

Щоб якнайшвидше відв'язатися від ворога, відділ налягав на ноги. Сонце вже підійшло до полудня і пекло, немов навіжене. Кожному з чола котився піт. Від поту промокла вся одяжка. Ми мали трьох параних і бракувало нам стежі з п'ятьох чоловік. Вона не встигла долучитись.

Нараз знову таки з нашого правого крила, заграли кулемети. Ворог напосідав і хотів спровокувати нас на чоловічий бій.

— Притримувати їх вогнем! — даю наказ по лінії. — Ей, Макар! Давай гранатомета! Я й забув про нього. Махай з ним до третьої чоти!

Наказую відділові маршувати вперед. Хоч і під ворожим обстрілом, але таки посуваємося. В цей час, один по одному, розляглися два вибухи стрілен гранатомета. Це повстанець Макар на правому крилі бив по переслідуючому нас ворогові. Після цього постріли затихли, ворог погоню припинив. Зробив він це, мабуть, з певним наміром.

Посуваючися лісом, ми наблизилися до доброго горбка, що через нього або попри нього нам треба було перейти, якби ми схотіли дістатися до більшого лісу. За яких 70 метрів від цього горбка відділ нагло дістав сильний автоматичний вогонь. Відразу всі залягли. Довелося плюнути з пересердя. К-р Байда витягнув хустку і обтирав з лоба піт.

— Напосілася на нас голота, — заговорив він стурбовано. — Аж на третій лінії взяли нас.

— Нехай їх шляк трапить! — вирвалось мені. — Хвилинку відпочинемо. Треба зорієнтуватись, де вони мають найбільші опірні гнізда.

На мою гадку, цей горбок треба було нам здобути і посадити там один рій з двома кулеметами і кількох автоматників. К-р Байда погодився з моїми думками:

— Спробуй, — сказав він. — Якщо тут не дасться, то треба буде на них ударити з нашого лівого крила, бо там їхній вогонь найслабший.

— Перше спробую тут.

Раптом кілька ворожих гранат розірвалося відразу ж перед нами. На щастя, нікому нічого особливого не сталося. Тільки чотовий Іменний дістав кілька відламків у задню частину тіла. Рани були легкі. Він ходив собі на повний ріст по лінії, не зважаючи на ворожий вогонь. Стрільянина дедалі сильнішала. Прикликаю до себе Макара і разом з ним прибігаю на середину лінії проти гори. Тут лежали два рої — Калини й Лози.

— Ну, хлопці мої! — сміючися, звертаюся до вояків. — Цей горбок треба буде прибрати в свої руки. Допоможе вам гранатометом Макара.

— Все в порядку! — відповіли молоді і заваняті командири роїв.

— Війо, Макаре, давай! — наказую гранатометникові. — Тільки цільно, по верху «груника»!

Калина й Лоза готувались до атаки. В цей момент підбіг к-р Лагідний, і я передаю йому команду над обом роями.

— Якщо будете вже на горі, то розклинуйте ляхів на дві половини, а тоді рушимо з боків. Ясно?

Дивлюся на годинник — пів до дванадцятої. Принаглюю групу. А тим часом Макара вдало обстрілював з гранатомета горбок, на якому окопався ворог. Ворожа розстрільна на обох схилах гори, замаскована, мовчала. Мабуть, хотіли нас перехитрити, думаючи, що ми підемо відразу в атаку, і сподіваючися справити нам «баль» — такий самий, який справили ми їм у першій і другій лінії. Ці ворожі хитрощі ми враховували і тому не пішли в атаку всім відділом.

Енергійними стрибками, під охороною ожини, Лагідний підбігав з своєю групою до вершка «груника». Ще хвилинка, і на ньому розірвалось кільканадцять гранат, вкриваючи усе курявою. На вершку вже господарили повстанці. Розділивши групу на дві частини, Лагідний спрямував вогонь на ворога у двох напрямках. Між поляками зчинилася паніка. Такого «трюку» вони не чекали.

— До атаки! — наказую відділові і подаю три свистки.

— Слава! — загриміло довкруги, і повстанці рвонули стрибками до ворожих окопів. Але там уже нікого не було. «Богатерове» розбіглися, немов барани. Вихованці сталінського прихвостня Берута показували своє бойове вміння.

— Наліво! — спрямовую нашу розстрільну. — Скорше, хлопці!

Ще кілька хвилин, і зможемо зовсім відв'язатись.

Ще трохи побігавши за втікаючим ворогом, зупиняю повстанців. Кожний був мокрий від поту. Декому позасихала на устах пина. Всі були спрагнені. Хочу подумати про кількість ВП в сьогоднішньому бою, але на це нема часу. Треба маршувати далі. Висловлюю думку, що було, мабуть, більше, ніж у Борівницькому лісі.

Попереду маршує перша чота, потім охорона поранених, далі друга чота, а за нею третя, яка мала давати забезпечення ззаду. Половина третьої чоти к-ра Залізняка розгорнулася у розстрільну, а половина йшла стрілецьким рядом. По якомусь часі ВП очунали і почало далі робити за нами погоню. Не дивно — їх гнали старшини НКВД! К-рові Залізнякові знову довелося завзято відбиватися від ворога. Відв'язавшись від нього, відділ відступав далі в комплекс Кузьминського лісу. Постріли затихли.

Шоса Бірча-Сянік, через яку думали ми пробратися на другу сторону, була обложена ворожим військом. Крім цього, по ній їздили панцерні авта. Не було іншої ради, як піти в глибину лісу на горбок і зайняти кругову оборону. Так ми і зробили. Незабаром почали над нами кружляти ворожі літаки.

Припускаю, що до вечора прийдеться ще повоювати, тому наказую відділові окопуватись. А тим часом санітари з д-ром Шуваром робили пораним перев'язку. Питаю бунчужного про наші втрати, але виявляється, що, на диво, вони дуже малі. Маємо вісьмох поранених, які проте можуть маршувати; крім того, п'ятеро вояків із стежі не встигло долучитись до відділу. З такого становища виявив своє задоволення і к-р Байда.

З недалекого потоку принесли води. Кожний був виснажений і мав шалену спрагу. Дві години безупинного бою зробили своє. Тепер, окопавшись, повстанці відпочивали. До вечора, однак, було вже спокійно. Командний склад перевів нараду.

В міжчасі я закликав до себе референта господарки, який мав у цьому лісі 20 захованих літрів меду.

— Друже Кум! — звертаюся до нього. — Підіть з кількома вояками і принесіть той

мед, бо не маємо що дати їсти пораненим, та і всі здорові зголодніли.

Група повстанців на чолі з Кумом відійшла і за годину повернулася з медом.

Проблема харчування ставала щораз пекучішою. Вертатися в ті ліси, де знаходяться ще наші магазини, було б завеликим ризиком. Ворог уже щось знав про них і бльокував ці

місця. Нам треба було вийти з цього лісу, і то найнепомітніше, бо за даними розвідки весь цей комплекс ВП брало в обкруження. Рішимо перекинутися ввечері в ліс над Сильною Тирявою — Крецівською Волею.

(Виняток із спогадів М. Громенка, що готується до друку окремою книжкою.)

Іван Чуб

Степан

Коли Степан говорить, його очі робляться малі-маленькі і їх майже не видно. Вони в нього вузькі й червоні, немов би він завжди невиспаний. Повне м'ясисте лице, вкрите ластовинням і рідкий, русявий чуб. Його рука деколи піднімається й їде пальцями через верх голови. Коли він про щось думає, палець його правої руки задержується за вухом і ніготь шукає за думкою.

Думка виходить в нього повільно й уста мелють, не кваплячись, окремі слова. Уста в нього повні, а неголена борода покрита рідкою рудуватою щетиною. Часом його лівиця підпирає м'ясистий підборідок і обличчя виходить тоді ще більш подібне до круглої червоної дині, що її оце восени принесли з городу за клунею і чомусь, насадили йому на коротку шию.

У Степана стара, зайлозена советська фуфайка і штани з простого, саморобного полотна. Їх барва була колись темно-синя, але тепер це важко розпізнати. На лівому коліні темніша латка, і один колосок соломи причепився до роздертого правого рукава фуфайки.

У цілій своїй постаті Степан має щось з великого, непорядного ведмедя. Це помітно особливо тоді, коли він іде. Він коливається тоді з ноги на ногу й увесь тягар його огрядного тіла перевалюється з правої на ліву. Хід у нього повільний, немов би в нього завжди було багато часу. Йому ніколи не спішно.

Степан сидить тепер на лаві й великі чоботи сховані під столом. В куточку уст димить цигарка.

Коли він її скручував, пальці дерли помалу кусочок паперу зі шматка якоїсь старої газети й так же само без посміху насипували тютюну. Тютюн у нього в якійсь малій металевій коробочці, що її вийняв з кишені фуфайки. Лівою рукою зняв зі стіни нафтову лампу і, нахиливши скло до себе, довго тягнув, поки цигарка почала диміти. Вона так і лишилася в кутку його повних уст, коли він тепер говорить:

— Но, трохи намолотили сьогодні, Грицю? — повільно тягне Степанів голос. — Десь за тиждень треба буде й собі обтрясти трохи збіжжя і завезти до млина. Прийдеш помігти?

Старий Гриць потакує головою:

— Ти ж нам також помагав, Степане. Скажи тільки кілька днів наперед, — коли.

Вони все говорять про такі звичайні: щоденні речі: про молотьбу, про те, як вродило збіжжя, про оранку, про нездужання Грицевої жінки, про те, що червона Степанова корова вродила теля... Вони рідко коли говорять про щось інше.

А хутір Степана зараз напроти Грицевої хати й одне невеличке вікно слабо блимає в п'ятмі вечора червоним світлом.

Але сьогодні винятково Степан тягнув:

— Подумай собі, Грицю! Як була та облава на наших хуторах, прийшло й до мене кількох поляків і давай до мене: „Де ти переховуєш ваших бандитів?!“

Я подививсь на нього й кажу: — Пане, у нас немає жодних бандитів. Я не знаю, про що ви говорите. Коли не вірите, то шукайте собі здорові. Але я тепер викидаю гній із хліва і це тільки знаю...

— Вони полізли десь до клуні, відімкнули шпихлір, і заглядали навіть під ясла в хліві. А я за той час викинув з пів воза гною... — Потім пішли до Трохима.

— Чого вони тут у нас шукають ті вояки? — повільно тягне Степанів голос і приплющена шпарка його очей дивиться невинно на Гриця. — В лісі то може ще й хто волочиться. Але в нас спокійно. До мене ще ніколи ніхто не заходив і я не вірю в ту цілу історію.

Гриць і собі розводить руками:

— Мусять щось робити, бо за це їм платять гроші. І їздить ця наволоч по селах і не дає людям спокійно працювати.

— Мене тоді були взяли на фірманку, — розповідає Гриць, — аж до Тучни треба було їх відвозити. По дорозі присівся до мене якийсь старший і давай вговорювати, і то так

по-доброму, по-дружньому: „Що до вас ніхто не заходить, то я вам вірю... Але ось ми чули, що до вашого сусіда заходять вночі якісь люди. Ви не чули, чи в нього лає коли собака вночі? Це ж недалеко... Ми їдемо тепер самі, ніхто нас не чує і ви можете все мені по-тихеньку розповісти. І ніхто не дізнається, що це ви розповідали...

— Я йому казав, — продовжує Гриць, — „Пане, у нас ніхто не ходить нічю і я нікого не бачив. І собака у сусіда спокійна. Чого це вам здається, що в нас мав би хтось переховуватися? Ми спокійні люди. Ми працюємо й платимо податки. Даємо контингент і нічого іншого поза нашою працею не знаємо. Мій свояк був у вашій армії десь аж у Берліні і дістав навіть за це якийсь відзначення... А ми всі тут темні і навіть читати добре не вміємо. У нас не заходить ніхто вночі! А коли б хтось заходив, то ми вам зараз все зголосили б, і солтис перший прийшов би до вас і все розповів би.

— За німців то було інакше, — казав я йому. — Тоді в нашій лісі ховалися жида. А навіть той Мендель зі Заболоття то був у мене нераз погритись і під'їсти... Він тепер десь у Білій Підляській і недавно приїздив до мене й дякував.

— Але тепер у нас спокійно. У нас нікого чужого не видно й ніхто не заходить ночами.

— Закляв щось під носом старший, — продовжує Гриць, — а другий так і не втерпів: „Від тих проклятих українців нічого не доб'єшся! Всі вони сволочі і один другого криє. Прикидаються тільки дурачками. Але дати йому 25 гарячих, — заспіває, як пташинка весною. Тоді пригадає собі все.

— Вже я боявсь, що дадуть мені лупня в Тучні. Але якось відпустили й без нього...

— І чого ті поляки від нас хочуть? — дивується й собі Гриць. — У мене ж ніколи нікого не було. Я нікого не бачив. Ти ж віриш мені, Степане?!

— Певно, певно, що вірю, — притакує Степан. — Ми ж сусіди й знаємо себе від малечку. Ех, ті польські червоні обірванці! Не дають людям жити. І чого? — Бо їм приснилося, що в нас мав би хтось переховуватися, якісь українські партизани. А в мене ж так само, як у тебе — навіть польський документ...

Степанових очей при тім майже не видно і його обличчя кругле, як диня.

Вони знову говорять про погоду, про врожай, про телятко і про нездужання Грицьової жінки. Вони вже ні словом не згадують про облогу й чужих вояків, що то за кимось шукали по хуторах.

А потім Степан встане, скаже „добраніч!“ та, не кваплячись, подається до дверей. Він ще голосно висморкається біля воріт заго-

рожі й доріжкою повільно зачовгають його кроки.

— Де ти пропадав цілий вечір?! — буркне на нього жінка. Він, може, щось відповість, а може й ні. Може, скаже, що Гриці обіцяли допомогти молотити збіжжя, може, крутитиме цигарку, може, різатиме бакун і напишатиме ним металеву коробку. А, може, й розвалиться так у чоботях і фуфайці на тапчані, а його зачервонілі очі жмуритимуться спочатку до світла лампи на столі й язик звогчуватиме час-до-часу повні уста.

Степан не цікавиться нічим, як тільки своєю роботою, полем, худобою. Степан нічого іншого не знає й не бачить. Нікого не питає й нікому ні про що не розповідає. Степан нікому не вірить...

Такий то є той Степан.

* * *

Але це не було б усе. Я знав ще іншого Степана.

І того дня, коли на хуторах робили облогу і Степан був такий зайнятий викиданням гною — він ні трошки не звертав уваги на те, де ходять і чого шукають ці чужі жовніри. В той день, правда, його очі були ще вужчі і ще спокійніші, як звичайно.

Його погляд біг часом у сторону розкритих дверей клуні, що закладена по сам верх снопами, але в ньому не було нічого іншого, як звичайна, трохи неокреслена, турботливість запрацьованого селянина. Часом він застромлював вили в гній і розминав плечі. Ліниво розводились його грубі, тяжкі руки і сопів ніс. Він тягнув тоді під носом рукавом заялозненої фуфайки і спльовував на землю. Потім брав знову вили в руки і входив у хлівні двері.

Але в той же самий час Степан знав, що під тими снопами в клуні є малий сховок, вистелений сіном, і в ньому хтось сидить. Цей хтось був ще в хаті, коли вбігла Степаніха й крикнула:

— Поляки!

Той хтось зловив свого автомата, накинув на плечі Степанову бурку і пішов до клуні. Перед дверима клуні він уже приспів кроку й вузькою драбиною поліз на верх снопів від стіни і поспіхом осунувся вниз у сховок. Степан накидав ще похапцем на верх більше снопів, а потім зліз драбиною на тік і чим скорше виніс її та положив біля клуні.

Потім Степан взяв вили в руки і пішов до хліва. Ще махнув рукою до жінки, щоб відійшла від вікна і вона також прийнялася собі за якийсь діло.

Вона лушила горох. Кілька в'язанок гороху лежало на долівці й її пальці витягали по декілька сухих стеблин і вилуцували білі горошинки зі стручків у миску, що стояла на її колінах.

Коли в хату ввійшов перший вояк, вона й

не підвелась зі стільця, а тільки рука задержалась на хвилину в повітрі з двома стручками між пальцями. Вона запитливо дивилася на зелену, вояцьку шинелю й на автомат в його руці, немов би хотіла сказати:

— Пощо це все, коли напроти тебе тільки сама, вже немолода жінка?

— Де поховались ваші бандити? — заговорив по-польськи жовнір.

Але вона його не розуміла.

— Які бандити, пане? — вона питалася зачудовано, — у нас немає нікого. Ось, коли хочете, то допоможіть мені луцтити горох. А зараз теж щось теплого звариться і, може, з'їсте з нами.

Вояк закидав на плече автомата і проходив до дверей другої кімнати. Коли відкрив їх, вона підвелась також:

— Я зараз вам відкрию і дальші двері. Вона взяла ключ і застромила його в замок дверей, що ведуть до комірки. Але її очі уважно стежили за рухами жовніра.

— Ще потягнув би щось... — розповідала вона потім. — Коли перший раз робили в нас облаву, то в сусідів пропала пара чобіт. Таке то тепер повелось те польське військо...

Жовнір обкинув оком комірку, казав відкрити віко найбільшої скрині, що там стояла, а потім вернувся назад до кухні й пив горнець молока, яке йому подала Степаниха.

— Добре поховались, — проворкнув він.

Але жінка дивилась на нього, не розуміючи, про що йде мова:

— Пане, ви собі щось кажете, що хтось там добре сховався. Але я вас не розумію. Мій чоловік ось там на подвір'ї, а я тут. І це все. Діточок нам Бог не дав. Ми нікого не потребуємо ховати, бо в нас нікого іншого немає. Я не знаю, чого ви від мене хочете і за чим шукаєте. Але я вам відкрию й покажу все.

Жовнір оглядав ще кухню, допивав молоко і потім, не сказавши ні слова, вийшов на двір. Там крутилося ще декілька інших таких же зелених шинель, стріляючи поглядами на всі сторони.

Розстрільна посувалася вже до шоси й вояки скоро подались за своїми.

А Степан саме застромив знову вили в гній. Він повільно виймав з кишені тютюн і грубі, короткі пальці крутили цигарку. Потім звогчив край папірця язиком і застромив цигарку в губи. Не знайшовши сірників у кишнях, він сплюнув і, не кваплячись, поколивався до хати.

— Ну, і...? — питала його жінка.

— Пішли до Трохима. Від лісу вже нікого не видно. Мабуть, не прийдуть більше. Розлазилась тепер ця наволоч, як ніколи. Готові ще взяти мене на підводу і треба буде кудись везти тих антихристів... — бурмотів Степан.

Степаниха сідала знову луцтити горох і з печі пахло свіжо звареною капустою.

— Але їсти занесу йому до стодоли десь пізніше, коли ці від'їдуть, — казала вона до чоловіка.

— Певно, що так! Не помре з голоду. А в схованці він може собі й переспатись; там тепло й є чим укритись.

* * *

Коли ми перший раз зайшли до Степана на квартиру й попросили їсти, він повільно відповідав нам:

— Хлопці, я не знаю хто ви: поліція ви чи військо. Але нам казав солтис, що не можна нікому давати їсти і я вам нічого не дам. Ви маєте зброю і ви можете собі самі взяти. Того вам забороняти не можу. Але дати, то я вам нічого не дам...

Я знав уже добре тих недовірливих і обережних селян і тому тільки поспитав, де є хліб і молоко. Я ще казав завісити вікно рядом і заглянув до другої кімнати, чи не можна б там переспатись. В другій кімнаті лежало в куті насипане купою збіжжя і стояли якісь мішки. Вона ще не була викінчена; там було нетоплено.

Ігор скидав свою шинелю й сідав на лавку біля стола. Я наливав з глечика молоко і ми мовчки відламували куски хліба.

— Пане господарю, — казав я ще до Степана, — ми є українські партизани. Вірите ви мені чи ні, то вже ваша справа. А тепер я вам скажу тільки одне: ви не смієте нікому говорити про те, що ми у вас є, чи взагалі були. Коли б ви десь проговорились, з вами буде біда. Ми не любимо жартувати. Наші друзі знають, де ми квартируємо. І коли б ви спробували донести до поліції і нам щось сталося б, — вони вас знайдуть; а розправа буде коротка. Завтрішній день ми теж будемо в вас. Ми сидітимемо в другій кімнаті. Ви не смієте за той день відходити нікуди з села.

Починати з ним якусь іншу розмову в той час не мало глузду. Він все одно нам не повірив би.

А Степан дививсь мовчки на нас і дим з його цигарки піднімався під стелю.

Потім Степаниха стелила на долівці сінник і шукала за рядом, щоб було чим прикритися. Ми поклали наші торби під голову, і вона здмухнула світло лампи.

Коли ми заходили до Степана потім, він вже вірив, хто ми. Він знав також про те, що в хуторах під лісом квартирував часто Володя зі своєю охороною, що так же само, як у нього, нічні гості бували й у сусідів. Він знав, на кого лаяли часом собаки вночі і чий тні снувались доріжками.

Він взагалі багато знав, той Степан. Але одночасно він рідко коли говорив з нами про

щось інше, як про свої щоденні справи й турботи.

І тільки тоді, коли жінка відходила кудись до сусідів на прядки, коли ми лишалися з ним вдвійку, він ставав говірливіший.

Він був без міри обережний — той Степан. Колись я його спитав, чи сусіди не мають довгого язика. Якась настороженість була тоді в його очах, коли він мені звільно відповів:

— Всі тут свої люди і про нікого не можна сказати чогось злого. Навіть солтис-поляк свій чоловік, бо він з наших. Кожен з них дасть вам, хлопці, з'їсти і нікому нічого не зрадить. Навіть своєму сусідові не розповість...

Я тоді мусів вяснити, що й я не думав інакше та що це питання було власне зайвим. Тоді помалу випокоджувалися його очі й він уже дружньо простягав мені свій бакун.

Коли Ігор і Улас зайшли раз до нього на тиждень з нашим циклостилем, зробили в stodолі схованку. З хатнього вікна було добре видно дорогу і можна було б здалека запримітити, якби так наближавсь ворог. Цілими днями Степан тоді знаходив якусь роботу на подвір'ї чи в stodолі і його очі були сторожкіші від наших. Ворог міг показатися тільки вдень, бо ночі були вже наші — партизанські.

Геник і Стефко сиділи з писальною машинкою і з радієм у сусідів. Вечорами Геник приносив матриці, і Ігор з Уласом працювали цілими днями біля циклостилю.

Зимові дні плили помалу і так же само повільно проходили партизанські будні.

Степаніха варила теплу страву і вчвірку сідали до їди. Брала ложки й зі спільної миски черпали скроменький борщ. Степан був убогий.

Часом він заглядав до Ігоря і просив показати те, що вони друкували. Він повільно ворухив губами, читаючи, а його палець водив по рядках. Коли йому щось подобалося, він тільки казав коротко: — Це, правда, хлопці! Це чиста правда!

Але в довщі балачки рідко коли вдавався.

І тільки тоді, коли ми зговорювалися про виселення, його губи оживали. Це виселення цілий час висіло над селами.

— Знаєте, хлопці, говорив він тоді, — трохи страшно, як подумаєш про те, що зробили б зо мною поляки, коли б вас тут застукали й почалася б перестрілка. Але коли пригадати, як нас грабили поляки перед тим, як вас тут не було, і який порядок ви зробили з тими бандитами, то вже й той страх під час облав, не такий важний.

— Але от чорти хочуть нас виселити... Ото біда, хлопці. Коли минулого літа висе-

лювали Володавщину, то й у нашому селі переховувалось багато родин звідти, поки не пройшов самий гарячий час. Тепер вони повернули назад і сидять якось знову по домах. Але що буде, коли літом прийде знову виселення? Де ми тоді мали б ховатися? Не взяти ж мені кріса і не йти з вами, бо вже застарий. І так одного дня придуть і поженуть нас кудись. Поженуть...

І тоді його очі обкидали поглядом хату, і в них світилося тверде глибоке прив'язання й жаль, немов би він вже тепер працював з хатою.

— Моїми власними руками будував я це все, — показував свої долони Степан, — з моєї кривавиці виросла ота хата, і хлів і клуня, — все, що тут бачите...

— Але, коли виженуть нас поляки, то лишіть, хлопці хату стояти! — сказав він мені.

Це було тоді, коли ми зговорились про осінні заграви, коли палало кілька пустих виселених наших сіл на Володавщині.

А в кутку його уст диміла невідлучна цигарка і за вікном білів сніг.

Степан зовсім не цікавився зброєю. Коли я його раз запитав, чи в нього де не залишилось амуніції з часу, як сюдою переходив фронт, він подивився на мене зачудовано:

— А пощо я мав би її заховувати?! Чи з неї можна зварити борщ? Ні, хлопці, — казав він, — я ніколи не брав чогось такого в руки. І не візьму.

Але коли прийшло літо й селові визначено речинець виїзду, коли Степан готував скрині на дорогу, — він зайшов до Гриця і вперше за весь час спитав його, де можна стріннути наших хлопців.

Вночі застукав до нього Ігор.

Степан був уже в ліжку. Він накинув щось на плечі і вийшов надвір.

— Я щось маю передати, — сказав він притищено. Потім взяв лопату в руки і пішов межею за stodолу.

В одному місці, де на межі сивів невеликий камінь, він зупинився і мовчки почав копати.

Під не глибоким прошарком землі лопата зачепила за якусь тверду річ. Це була мала, дерев'яна скринька. Степан без поспіху обтрущував землю з віка, витягнув якийсь пакет і почав його розмотувати.

— Візьми це, Ігоре, — казав він подаючи дві ржаві пістолі, — може, вони вам пригодяться. А мене й так скоро вивезуть.

— Ми полюбили вас всіх, хлопці, як своїх дітей — стискав він Ігорові на прощання руку. — Але хату оставте стояти. Може колись ще повернемо...

В обороні господаря землі

Весною 1946 р. на т. зв. Закерзоні шалів терор режимовців нової Польщі. Ворог виганяв з рідних сіл та хат тисячелітних правних господарів цієї землі. Одних гнали каторжними валками на схід, другі скривалися по нетрях. В лозах над річками, по лісах стояли вози, навантажені рештками врятованого від грабунку селянського майна, а заплакані жінки зацитькували дрібних дітей і з острахом та з жалем дивились на свої села, від яких відганяв їх страх перед цівками гвинтівок і штиків режимних поляків, які гнали їх у незнане майбутнє.

В Лазах, Ляшках і ще інших селах Ярославщини, перемінених в бази виселенчої акції польське військо готовилося до своєї щоденної акції — на довколишні села.

В тому часі чота УПА під командуванням чотового Бича дістала наказ вийти з Сінявських лісів, злучитися з відділом командира Крука і вдарити на ці польські частини.

Після чищення й зарядження зброї запальними кулями, після форсовного нічного маршу вранці наші зв'язкові зустрілися на зв'язковому пункті — у присілку Мельники біля села Кобильниці. Ми побачили село — пустарище. Кількадесят господарств розкинулися на піскуватим потоком. Люди вже там не жили: їх вигнано. Лише непривітна ніч, м'явкотіння здичавілих котів та стукіт дверей, що ними грався вітер, нагадували, що тут колись плило інакше життя. Тепер там царила тиша, що навівала сум та прагнення відплати. Десь коло Перемишля погасала заграва, яка нам давала знати про упівську ніч і помсту за наших братів там. Звільна кануть у темряву хвилини гарячкового напруження. Нерви розпружуються аж коли почало сіріти. У довгому партизанському стрілецькому ряді зникаємо поміж хатами й минаємо село. Командир наказує бойове поготівля. Після довгого маршу зупиняємося й виставляємо алярмові стійки. Стежі провірюють положення.

Звільна довкруги в природі будиться ранішнє життя. Різнопері весняні співаки тримтливим щebetом вітають день на опустілій українській землі; їм байдуже, що горстка партизан готується до нерівного бою. Не знали й ми, що наші кулі, призначені для польської режимової солдатески, цим разом влучатимуть у справжніх винуватців сьогоднішнього лихоліття — в енкаведистів.

Бо сталося так: як тільки червонаве сонце кинуло перші промені на ранкові роси, нашу передишку перервав короткий наказ: „Готовсь!” Протираючи стомлені очі, ми питає:

Що сталося? Де ворог?

Від польсько-українського кордону на віддалі трьох кілометрів просувався большевицький відділ НКВД, около сорок людей, а який „прочісував” з собаками терен.

Ми чекали, зайнявши півколом вогневі становища. Ворог тимчасом, не помітивши нас, ввійшов у лісок і кожної хвилини міг стати перед нашими дулами. Та нараз на дорозі, що вела з Млинів, затарахкотіла „папашка” й ворог заляг, а до нас прибігли лише наші розвідувачі із звітами про становище. Прийшлося чекати аж до десятої години.

Около десятої з ліска висувається ворожа розстрільна. З-поза горбка, віддаленого від нас на яких двадцять метрів, висуваються постаті енкаведистів і виходять на мушки наших цівок.

Не стріляємо, бо був такий наказ. Але скоро передано по лінії: „Огонь!” Натискаю на спусковий язичок і постать, що саме підбігла, розкинувши руки, паде ниць під клекіт наших рушниць і кулеметів. Ті, що не попадали від перших пострілів, раптом завертають, а за ними вискакують наші хлопці. Командир Крук на ходу шле за ними свої кулі. „Слава!” і „гур-р-ра!” мішаються в одну бойову симфонію. Це пишеться історія упівської відплати кровожадному окупантові, що то хоче силою запанувати на нашій прадідній землі.

Одному енкаведистові вдалося захватись в стодолі й звідтіля вбити нашого кулеметника й одного стрільця. Розпізнавши ворога, намагаємося його зліквідувати: не помогла однак черга з папашки, прийшлося викінчувати його аж киненою гранатою: криваві плями на стінах доводили, що ворог зліквідований.

Кільком енкаведистам таки вдалося втекти. Двох з них, допавши на будзинецьких полях коней, що ними орав польський селянин ниву, пігналися на них над кордон.

Нам пора відв'язатися від ворога. Пробігаючи поле бою, забираємо зброю, хоронимо двох наших поляглих друзів та, забравши раненого, відходимо в більший ліс біля села Тухлі. Як трофеї — з нами один полонений та військово-погранична собака.

З села Грицьки виїжджає ворожа танкетка, а над нами вже гудуть советські „кукурузяники”. Відійшовши декілька кілометрів від поля бою, займаємо один лісовий горбок, творимо оборонний перстень і чекаємо. Йти вдень небезпечно. Але цей день проходить в очікуванні спокійно. Над нами справді кружляють літаки, недалеко лунають постріли, (Закінчення на 41 стор.)

СОВЕТСЬКА ВІЙСЬКОВА ДОКТРИНА

Raymond L. Garthoff: SOVIET MILITARY DOCTRINE, Гленков (III), США 1953, стор. 587 (409).

Після періоду, коли советознавчий відтинок американських публікацій всецільно опанували кон'юнктурні «специ» з-поміж давнішої й новішої російської еміграції, прийшла стадія, де і в тій ділянці в США перейдено до джерельних студій. Оця книжка й є отаким серйозним кроком вперед у військовій советознавчій ділянці — мабуть, найосновнішою на сьогоднішній день про питання советської мілітарної доктрини. Правда, вона теж не без деяких недоліків, але — про них згодом.

Авторові була доступна майже вся найважливіша советська військова література як теж і неопублікована критичні свідчення німецьких високих військовиків з часів 2-гої світової війни; все те автор мав змогу звірювати ще із свідченнями десятків сов. перебіжників-військовиків. Нічого згадувати, що йому відомі всі головніші позасоветські публікації про ЧА. Майже кожна його думка сперта на цитатах із відповідної сов. літератури (60 сторінок книжки одні відсилачі!). Його висновки дуже обережні й обгрунтовані. Дуже жалко, що сьогодні годі вступити українській громаді українсько-мовний переклад тієї праці: це усунуло б не один з тих мітів про ЧА, що їх у нас поширили післявоєнні дилетанти в військовій публіцистиці. До речі, Гартгофова книжка дочекалася вже німецько-мовного перекладу й отже формуватиме погляд на ЧА не тільки в англо-мовному світі.

За змістом книжка поділяється на три частини: коротко про основи сов. військової доктрини, найобширніше (майже три четвертини тексту!) про «сов. засади війни», — себто про засади стратегії, оперативки й тактики, як їх розуміють у ССРСР, — та дещо коротше про «сов. доктрину щодо оперативного й тактичного застосування окремих родів зброї». Властне найціннішими й є обі останні частини. В окремих ще «додатках» автор спиняється над практичним вислідом цих теоретичних положень «на суді історії» (в першій половині німецько-сов. війни, себто до грудня 1941 р.), подає схематично організацію сов. збройних сил, словник спеціальних советсько-російських військових термінів і дуже обширну (ок. 50 стор.) інтерпретовану бібліографію предмету.

На сов. стратегічну думку склалися традиції російської довоєнної доктрини, погляди марксистських теоретиків (зокрема Енгельса) на військові питання, досвід большевиків із Громадянської війни та врешті погляди західних військових теоретиків, занесені по через марксистів, що студіювали Клязевіца (Енгельс, Ленін), та по через кол. високих старшин царської армії, що перейшли на службу в ЧА. Основні положення сов. мілітарної доктрини тут не різняться ґрунтовно від таких же західних. До сов. особливостей належить тут: підкреслюване пов'язування війни і військових питань з політикою, яка й рішає напр. про обрання головного стратегічного удару; підкреслювана роль бойового духа армії й «тилу» (населення). Сов. стратегія претендує тут на наукову підставу при своїх рішеннях і в плануванні: цю підставу творить тут «холодний обрахунок співвідношення сил та спроможностей власних і ворожих», залежно від того тут тоді можуть чергуватися відступ чи офензива.

Враховуючи живіший відгук російської «душі» на оборону проти нападника ніж напр. на ідею «визволення трудящих», — сов. пропаганда всяку війну, ведену в інтересі ССРСР, зве «обороною перед чужою агресією».

Автор коротко зупиняється над «військовою ди-

скусією» початку 1920-их рр. (Троцький, Фрунзе) та над її основними проблемами. Під «військовою наукою» в ССРСР розуміють військове мистецтво (стратегію й тактику) враз із певними питаннями позамілітарного характеру (національна «мораль» — дух, економіка країни й політика її уряду). Від Свечіна («Стратегія» 1926) почавши тут запроваджено, крім стратегії й тактики, розрізнування ще проміжного щабля у військовому мистецтві — «оператики» («теорії й практики організування та керування операціями фронту, — себто армійської групи, — й армії»); звідси — керування скоординованими операціями групи «фронтів» належать уже до «стратегії», а операціями корпусів і дивізій — до «тактики». Перманентними діючими чинниками серед засад війни сов. військознавство уважає: 1) стійкість тилу, 2) мораль армії, 3) кількість і якість дивізій, 4) озброєння армії і 5) організаційні здібності командного складу; до проміжних чинників — зачисляються напр. заскочення тощо. — На практиці то найсильніший вплив на ЧА мало штабне мислення колишніх царських старшин (вони головню працювали над військовими уставами 1936 рр.; Шапошніков властиво планував усі сов. операції в 1919—42 рр.), а в найновіші часи тут в ССРСР повертаються навіть до поглядів царського генерала Драгомірова, надхненника рос. військових уставів 1904, 1912 й 1914 рр. Прославляються Суворов, Кутузов, Брусілов та адмірали Ушаков, Нахімов, Макаров. — Як ув основу стратегічних думок у міжвоєнний період кладено досвід Громадянської війни, так сьогодні — досвід німецько-советської; окремі операції докладно простудіюються у військових академіях ім. Фрунзе й Ворошилова, а висновки з цих студій — спершу в формі «дискусійних думок» — публікуються в журналі «Военная мысль». Так отже Історичне управління Генштабу формує тут дальший розвиток сов. військової думки.

Від марксизму большевики на заранні засвоїли собі динамічну засаду офензивности в веденні війни, вона бо ворогові накидає власну ініціативу і вносить важливу засаду заскочення. З психологічної точки бачення надмірно наголошування офензивности й ініціативности якось відображує той підсвідомий страх перед отим ворожим «капіталістичним» довкіллям. Крім піхотної офензиви, введено в останній війні ще поняття «артилерійської», танкової й «повітряної» офензиви (до речі, масової підготовки піхотної офензиви дотичними родами зброї, бо ж і так роля всіх тих родів зброї в сов. доктрині зводиться до підтримки піхоти в бою!). На саму ж офензиву складається: підготовка (1—6 годин обстрілу ворога важкою зброєю й бомблення), атака (піхоти з танками), забезпечення офензиви (перед ворожими протиаками — головню танковими — теж шляхом злітквідування оточених ворожих вогневих точок) і використання успіху (шляхом перегрупування сил для наступних ударів). **Офензиву ЧА веде перевагою маси власних сил на дотичних відтинках** (при взаємовідношенні власних і ворожих сил як 4—6:1), яка має в дальшому й забезпечити успіх даної офензиви та використати його (ЧА потребувала ок. 2 місців, щоб підготувати здобутий терен на базу для нової офензиви). Офензиву, — якщо вона стратегічно вказана на даному відтинку, — доручається завжди в разі сприятливого взаємовідношення сил своїх і ворожих (а воно на окремих відтинках постійно міняється і отже його можна перехилювати на свою сторону відповідними перегрупуваннями частин!). Щоб заскочити противника, то офензивних ударів слід вести одночасно більше, алеж не всі вони є «го-

ловними оперативними чи стратегічними напрямками».

Важлива однак і **часова чи територіальна дефензива** (коли слід економити сили для удару в головному напрямку; коли треба виграти час на те, щоб перегрупувати сили для головного удару чи то для удару в головному напрямку; коли треба втримати якусь територію; коли треба дезорганізувати атакуючого противника на те, щоб згодом перейти до офензиви). Дефензива може бути невступлива (шттивна, цупка) або рухома (у німців «елястична»); важливий відтинки оборони мусить бути боронений головними силами; проривів же поміж основними центрами боятися не слід.

На **оборонні становища складаються**: 1) висунути до 25 км передові застави (з мінними полями й смугами запорового вогню артилерії й летунства), 2) головна лінія оборони в 1,5 км глибини (вона складається з індивідуальних вогневих точок, які своїм вогнем покривають увесь простір; наголос тут покладений на протитанкову оборону), 3) запасні оборонні становища й друга лінія оборони — в декілька кілометрів вглиб — з танками для відбиття прориву й з вузлами спротиву для самостійної дії навіть в разі ворожого прориву й оточення. У невступливій обороні виступає кілька спеціально вглиб розбудованих ліній (шанці, артилерійські й танкові позиції, протитанкові рови, забори й заміновані поля) із ДЗОТ-ами (бункрами — «долговременная земляная огневая точка») як вузлами у тій лінії. — Рухому оборону характеризують: постійні протинаступи, тверда контролі над відступом і «спалена земля» за собою в разі відступу. Шляхом протиофензиви воно дуже догідно перебирати ініціативу від ворога, ослабленого в висліді власної офензиви.

Військова дискусія 1920-4 рр. підкреслила й вагу **маневровости** в новочасній війні: істота маневру як найважливішої передумови для перемоги — виражена в організованому русі з'єднань, підтримуваному всією міццю вогню, — полягає в тому, щоб поставити ті свої з'єднання в положення, якнайдогідніше супроти ворога. Маневр допомагає втримати за собою ініціативу, і виграє той, хто її має в руках; захопити ініціативу в свої руки допомагає й заскочення ворога. — Успіхові допомагає ще швидкість дії, рухливість, організація і вдале достосування себе до терену дії. Скривання власного заміру, заскочення, швидкість рухів — допомагають успіхові маневру (у погоні за відступаючими німецькими частинами ЧА просувалася зі швидкістю 20—40 км денно, а її танкові клини — і до 100 км денно!). Найбільший промах командування це не вивести жодного рішення, абож вивести його запізно. Важливо мати свій ініціативний «протиплян» і згодом його активно й послідовно реалізувати.

Але цю **динамічну теорію маневровости** в ЧА було засвоєно аж напередодні 2-ої світової війни, бо до того часу власне реалізовано ідею лінійної і позиційної оборони в формі т. зв. «лінії Сталіна» (Умань—Київ—Вітебськ—Стара Руса) із розбудованими опірними точками, вузлами спротиву й «укріпленими районами» (де розташовано постійні гарнізони з додатком ще польових частин). Німецький удар 1941 р. заскочив ЧА при «переношенні» тієї лінії над західніший кордон СРСР з 1939 р.

Основні форми офензивного маневру це: фронтальний удар, прорив, обхід і охват флангів противника; всі вони змагають до оточення ворожих частин і знищення їх тоді частка за часткою. Щоб тримати ворога в непевності щодо напрямку головного удару, слід повести одночасні удари на різних напрямках. Одночасний прорив ворожої оборони із кількох напрямків (кличовий охват) для дальшого оточення ворожих частин у проміжку поміж раменами таких «кличів» це типовий сов. маневр, почавши від Сталінграду (Корсунь, Яси—Кишинів,

Броди); попередньо його успішно стосували німці (Білосток, Київ, Менськ, Смоленськ, Умань). Фронтальний наступ це основний і найчастіший маневр в офензиви, щоб у «нищівному ударі» проламати ворожу лінію оборони (тактичним проривом уважається 15—30 км широкий і 4—12 км глибокий прорив ворожої лінії оборони; оперативним — до 50 км широкий). — Коли немає ворожої військової групи, вартої оточення, чи то коли терен не підходить — ЧА стосувала клиновий («розсікальний») удар: у створений нищівним ударом тактичний прорив ворожої оборони кидано сильні механізовані з'єднання й вони його поширювали й поглиблювали до розмірів оперативного значення. Такий прийом стосовано при слабших ворожих силах і при відсутності ворожих сильно укріплених становищ, коли не було вже загрози, що такі розсічні клини будуть оточені й знищені ворожим протинаступом.

Оточення й знищення ворожих військ по окремих частинах це ціль офензиви. При оточенні (зчаста подвійному чи потрійному — з усе дальшими раменами охопних «кличів»!) слід розрізнати внутрішній і зовнішній обвід (периметр) охопних рамен «кличів»: завдання внутрішнього обводу це концентричними атаками знищувати оточеного ворога, завдання ж зовнішнього обводу — це відбивати ворожі відтязувальні атаки з-зовні та прориви оточеного ворога (приклади таких оточувальних операцій пролітовані битвами під Сталінградом, Корсунем-Шевченківським, Ясами-Кишиневом, Бобруйськом). Завдання авіації тоді — це опановувати повітря (забезпечивши так своїй піхоті й танкам свободу маневрів!) й знищувати оточенців.

Особливо **вразливими дісцями у противника** (а підсвідомо — в себе!) сов. **доктрина вважає фланги й тил**, на які й слід зосереджувати власні атаки. Проти сов. оточувальних операцій німці оборонялися тим, що знищували за всяку ціну одне з-поміж охопних рамен «кличів», при чому ЧА-ї траплялося й таке, що друге рамя тих же «кличів» всетаки вперто — на свою загибель — змагає досягти запланований пункт даної охопної операції (1941 р. під Бобруйськом, в серпні 1943 р. під Харковом!).

Зустрічний бій — через невразливі й скорі зміни ситуації, переходові бойові дії й намагання обох сторін перехопити ініціативу — вимагає великої ініціативности нижчих командирів і виключає «плянування наперед». А якраз таке «плянування наперед» притаманне сов. військовому мисленню: ініціатива ж передбачена тільки для командувачів на найвищому щаблі, тоді як на тактичному чи навіть на оперативному щаблі — передбачується тільки виконання плану, поданого згори.

Засада зосередження більших сил на вирішному відтинку і в відповідному часі обов'язує і в сов. доктрині. Змасовування сил і їх перевага повинні мати місце тільки на вирішному напрямку, зате ж їх зайва надвишка — понад вимагане «насичення» — приводить до зайвих втрат від ворожого вогню (в офензиві займають: піхотна сотня — 250 м, батальйон — 650 м, полк — 1650 м — не враховуючи тактичних резервів!). Щоб могли змасовано вводити в дію артилерію на вирішних напрямках, в ЧА було створено її стратегічні резерви — АРГК (Артилерія — Резерв Главного Командования). Устав артилерії з 1937 р. передбачував на 1 км фронту 60—80 гармат (у 1944 р. на 1 км припадало 150—200 гармат, а під Берліном аж 670 гармат на 1 км фронту!). Подібно доручується масове стосування танків (під Сталінградом їх було 25 на 1 км, під Берліном 4000—6300), як теж — масове ведення в дію й тактичного летунства.

Осягнути перевагу сил слід на вирішному напрямку втримати аж до кінця операції, поки не буде осягнуто заплановану ціль. Головний удар на вирішному напрямку повинен бути тричі такий силь-

ний, ніж напр. якийсь зв'язаний з ним допоміжний удар. — **Найважливіша справа в стратегії це вибрати напрямок головного удару:** а він ніраз не там, де такий удар найлегше нанести, але там, де поразка ворога — з уваги на цілість війни — найважливіша; при такому okreśленні йдеться і про завдання удару і про питання сил та засобів, що мають бути вжиті для такого удару. Чинники, що вирішують про обрання напрямку головного удару, це: 1) знищення головної ворожої сили, 2) спроможності власних сил, 3) спроможності й розташування ворожих сил, 4) згодності протидії ворога включно з підтягненням ним резервів, 5) теренів й кліматичні догідності й перешкоди (напр. з уваги на більшу загартованість росіян на морози то ЧА свої протинімецькі офензиви виконувала здебільша взимку!). — Зате на інших, побічних напрямках слід економити свої сили.

Аж до 1942 р. втримувався розподіл складу з'єднання на: ударну групу ($\frac{2}{3}$ — $\frac{3}{4}$ всієї частини, на вирішному напрямку) і на зв'язуючу групу («сковывающая г-а», $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{4}$ всієї частини, на побічних напрямках); 1942 р. знесено цей поділ, який мовляв присуджував «зв'язуючу групу» до недіяльності. Тоді ж знесено й поділ «ударної групи» на другий і третій ешелюни (їх завданням було — закріпити здобутки першого ешелюну «ударної групи»!); від чоти починаючи, густо ешелюновано дивізію вглиб, а це привело до поважних втрат від ворожого вогню; то ж тоді заведено засаду: якнайбільше піхоти в першій лінії бере рівночасну участь в атаці. Ешелюнування вглиб залишено тільки на корпусному й армійському щаблях.

Добившись прориву ворожої лінії, не слід втрачати темпів просування вперед. Швидко темпо тут допомагає використати час, створює непередбачені ворогом ситуації й позбавляє його ініціативи. Темпо слід утримати і під час зв'язаної з проривом погоні за відступаючим ворогом; що більше — темпо тоді навіть слід усе збільшувати і щодо сили і щодо нагальності. Сов. стратегія підкреслює радше зростаючі на силі удари, ніж напр. блискавкові удари спочатку, як це їх воліла німецька стратегія. Тут тоді вже не може бути місця на передишки (при проривах ЧА робила 10—12 км денно; під Кіровоградом в січні 1944 р. — 22 км денно; у погоні 20—25 км денно, а війнятково 60 км). Темпо просування тут узалежене від швидкохідності формації — головно танко-їздної піхоти (танки — до 100 км денно) чи то механізованої піхоти. Танкові армії Маліновського в Манджурії в серпні 1945 р. проїздили 200 км денно.

Погоню слід організувати безпосередньо після прориву — при якнайдалшій ініціативі всіх командирів — і вести погону аж до повного знищення ворога. В погоні важливу роль грає механізована піхота (число таких дивізій дуже збільшено тепер в ССРСР на кошт танкових!), авіація й кавалерія. Буває два види погоні: 1) пряма, фронтальна — по тих самих шляхах, що ворог відступає, 2) куди успішніша паралельна — по шляхах, рівнобіжних до ворожого відступу, на те щоб, забігаючи наперед, оточувати ворожі сили й їх знищувати. — В погоні не слід затримуватися при ворожих укріплених точках чи відізолюваних його групах.

Але одночасно здобутки прориву слід і закріпити. Труднощі бо тут виривають із постачанням, через типову тут самозадоволеність від успіхів: у її висліді не проводять під час погоні належне перегруповування сил — відповідно до нових обставин — та закріплювання тилу й підтягнення резервів. Ціль війни це не якась обмежена територія, але повне знищення ворожої сили. Знищення досягається оточенням і перевагою власних зосереджених сил. Оточеного ворога знищується по частинам у серії знищувальних боїв (отже тут не може бути «Ферніхтунгсшляхт», але «Ферніхтунгсфельдцуг!»). У ви-

падку кількох фронтів слід починати від найважчого.

Обмежений відступ це жодне нещастя: до нього вдаються при несприятливому співвідношенні сил і тут він стільки ж оправданий, що й офензива. Подібно ж — до відступу слід вдаватися, коли при офензиві годі закріпити початкові успіхи. Це отже «маневр взад», щоб здобути свободу діяння й забезпечити дальші активні операції. Непідготованість ЧА до відступу в 1941 р. коштувала її впродовж перших 3 місяців 2 мільйони полонених, дві третини танків і три четвертини літаків. У відрізнені від німецької тактики відступу короткими скоками взад при спеціальних арієргардних силах — ЧА відступала довгими томливими рухами. Подібно й «спалена земля» була радше актом розпуки, ніж пляновим прийомом. Відступ мусить бути організований: призначеним для спротиву ворогові частинам ЧА від 1942 р. було заборонено пробувати прориватися з оточення, але боротися до останнього. Щоб стримувати власні відступаючі частини було зформовано «заградительные отряды» (відомі ще з часів Громадянської війни, а згодом вони 1922 як ЧОН — «частини особого призначення» вживалися навіть при маневрах; в вересні 1941 р. НКО наказав формувати «заградотряды» в силі $\frac{1}{3}$ бойової сили частини — по сотні на кожен батальйон; згодом їх формовано включно з військ НКВД).

Під **резервами** розуміється всякі ресурси: матеріальні й духові, мілітарні й політичні. Найповажніший закид німецькій «блискавковій війні» роблять в ССРСР за її недооцінювання справи резервів. При стратегії зростаючої сили ударів стратегічні резерви слід постійно скупчувати в якнайбільшому числі для пізнішого підтягання до фронту, щоб забезпечити темпи запланованого просування вперед. Таку напр. функцію сповняють спеціальні артилерійські резерви (АРГК), стратегічне летунство (АДД — Авіація Дальнього Действія) й парашутні частини (ВДВ — Воздушно-Десантные войска), з розпорядження Ставки приділювані фронтам для спеціальних завдань.

Завдання оперативних і тактичних резервів в обороні — це протиставитися всякому ворожому прониканню й проривові, в офензиві — відбивати чи згичувати всякі ворожі протиатаки та використувати й закріплювати здобутки чи скріплювати погону. Основна резерва батальйону це піхотна чота з середньоважкою зброєю, розташована 300—400 м втилу, полку — піхотна сотня з середньо-важкою й протитанковою зброєю 500—600 м втилу, а для дивізії — скріплений батальйон до 1 км втилу. — Такими ж резервами служать і «заградотряды».

Сов. доктрина вимагає абсолютної єдності стратегії, доктрини, організації (себто — командування) й плану. Тим то в противника намагається таку єдність розбити. Застосовуючи в боротьбі всі можливі засоби, так само і в військовій доктрині відкидається тут фаворизування котрогось одного роду зброї. Сов. доктрина спирається на взаємопов'язанні наземних родів зброї (піхоти, танків, артилерії й тактичного летунства), яким тільки до помочі стоять напр. воєнно-морські сили, стратегічне летунство, парашутні частини й партизанські загони. Тим то тут відкидають і стратегічні теорії про перевагу летунства (Довгета), танків (Фаллера) тощо. Всі роди зброї повинні бути застосовані аж до меж їх спроможностей. Характеристично, що тут — у відрізненні від США — не підкреслюється якість особливо ваги стратегічного бомблення. Зате постійно наголошується питання про взаємолію всіх родів військ — при провідній ролі наземних військ. При Генштабі таким координуванням займається Оперативне управління, в війні ж його здійснював в основному «фронт» (армійська група). **Оперативний наказ** командувачеві «фронту» розпрацьовувався на по-

дрібні накази при співучасті командувача фронту, його начальника штабу, оперативного старшини та підчинених «фронтові» командувачів танкових частин, артилерії й тактичного летунства. — Підкреслено вагу батальйонного командира при співдії танків і артилерії з піхотою. Тактичні «повітряні армії» ВВС («Военно-Воздушные Силы») приділяються піхотним «фронтам» з відповідними зв'язковими старшинами нижчих з'єднань такого летунства при піхотних командних пунктах. В амфібійних (морсько-десантних) операціях на внутрішніх водах командує піхотний начальник, на морі ж — флотний начальник аж до часу, доки не забезпечено успіху даної десантної операції.

Індивідуальність командувача грає ролу тільки на найвищих щаблях (командувач «фронту» має деяку оперативну свободу), від нижчих же очікується щонайвище ініціативи тільки в виконуваних схемах, поданої згори; то ж у «непередбачених» планах ситуаціях тут помітна безрадність. Гнучкість, ініціативність, енергійність у рішеннях Ставки (верховного командування) було зате помітно в другій половині німецько-совєтської війни. У відрізненні від Гітлера Сталін як начальник Ставки у всіх своїх рішеннях спирався на влучних порадах своїх військовиків: Шапошнікова, Жукова, Маліновського, Васілевського.

Після вибуху війни (в часі 30. 6. 1941 — 19. 7. 45) Раднарком був замінений ГКО («Государственный Комитет Оборони»), складеним із 5—6 членів Політбюро ВКП(б) під керівництвом Сталіна, що 19. 7. 1941 як «маршал ССРСР» зайняв пост наркома оборони, а в серпні 1941 і верховного головнокомандувача збройних сил ССРСР. В 1941—6 рр. Сталінові безпосередньо підлягала Ставка, складена з 12—14 військовиків, яка й складала стратегічні плани воєнних операцій. У мирний час її місце займає Генштаб. Деякі члени Ставки одночасно були відряджувані для безпосереднього керівництва окремими операціями ЧА.

У працях міжвоєнного Генштабу та військових академіях велику ролу відіграли колишні царські старшини (Шапошніков, Свечін). Штабова праця з організаційного погляду поділена поміж низку «головних управлінь» (оперативне, розвідкове, зв'язку, організаційно-мобілізаційне, топографічне й історичне); як і в німецькому генштабі, оперетивне «ГУ» (Главное Управление) це основний відділ Генштабу, а його, (ГУО), начальник це одночасно заступник начальника штабу. ГРозвідкове Управління займається тільки військовою й повітряною розвідкою; справи протирозвідки підлягають вповні МВД. Розвиток військової доктрини доручений Історичному Управлінню (його орган — журнал «Военная мысль»).

Від командувача («руководителя») на найвищому щаблі вимагається: ініціативності, об'єктивного планування й виношення рішень (вміння вести, тверезо оцінювати положення, влучно використовувати можливості й передбачувати розвиток подій). — На нижчих щаблях на вміння виносити рішення не звертається уваги, а зате — на виконання рішень і доручень згори: одинокі завдання польового командувача це організувати й оперативне уточнювати та розробляти план, поданий Ставкою.

Як і в царській ще армії, **військові «документи»** поділялися спершу на накази й директиви, при чому директиви залишали виконавцеві більше свободи рішень в їх реалізації. Згодом узунено в ЧА початкову бюрократію (напр. заки наказ згори дійшов до оперативного щабля, мусів пройти 5 підписів!). **Наказ** мусить ясно ставити підчиненому його завдання і включати: 1) з'ясування бойової задачі вищого командного щабля враз із місцем і ролю даної частини в загальному плані як теж і сусідніх частин та допоміжних родів зброї, 2) з'ясування задачі дальших ешелонів вищої інстанції і співпраці з ними в ході операції, 3) з'ясування задачі інших

причасних родів зброї та умов співпраці з ними, 4) розподіл основної задачі даної частини на низку дальших чергових, частоккових задач, що тоді складаються на цілість даної основної частини, 5) оцінку ворога, власних сил, місцевості (терену) й часу.

З мотивів збереження таємниці інколи перед важливими операціями наказ видається нижчим командувачам особисто й усно. Виключно усно даються накази від батальйонів вниз; полкові командири видають накази на місці усно, а якщо час дозволяє, — то й на письмі. — Накази на найвищих щаблях мусять включувати і вказівки на випадок можливих передбачених альтернатив. Від нижчих командирів військового устав вимагає «докладного, своєчасного і безумовного виконання наказів».

За час війни сов. польові командування зазнали низки змін: у хвилині вибуху нім.-сов. війни були три велитенські й непрактичні «фронти» (північно-західний під Ворошиловим; західний під Тимошенко і південно-західний під Будьонним). У жовтні 1941 р. Жуков замінив Тимошенка, а Тимошенко — Будьонного. Згодом ще у 1941 р. такі польові командування поділено на: лєнінградський, волховський, півн.-західний, калінінський, західний (московський), півд.-західний, південний і кавказький «фронти», що їх число й назви піднялися (найбільше було 17 таких «фронтів» або армійських груп!). В грудні 1943 р. всіх їх попереузвано на: прибалтійський, 1—3 білоруські, 1—4 українські фронти. На «фронт» звичайно склалося 5—7 армій враз із 1—2 тактичними летунськими «повітряними арміями» й спеціальними артилерійськими й танковими формаціями. — В ширину «фронт» займав відтинку у 200—240 км, а в глибину 80 км (а як включувати його тилову зону операцій — 400 км). Командувачеві «фронту» підлягало 9—12 безпосередньо підчинених і постійно приділених командувачів. «Армії» (3—4 дивізії без проміжного щабля корпусів!) припадали вже лише оперативнотактичні завдання. Командувач «армії» вже лише «уточнює» накази згори — в подробицях, організує комбіновану дію з резервами, кинутими в бій, проводить потрібне перегруповування й організує централізоване керівництво. Командувачеві «фронтом» припадало право обирати напрямки головного удару в рамках плану «Ставки». — Батальйонний командир вивчає ситуацію на бойовищі, уточнює групування бойової формації, розташовує свої резерви й важку артилерію та проводить необхідні перегруповування. — Сотенний командир веде особисту розвідку, уточнює ситуацію на бойовищі та організує вогонь і здобування цілів. Ген. О. Бредлі висловлювався, що 1945 р. над Ельбою американським лейтенантам дозволявано на більшу ініціативу, ніж сов. дивізійним командувачам. — В війні піхотній сотні дозволявалося тільки три можливі формації: в лінії, в клині попереду і в клині дозаду (півколі до ворога). Після війни допущено ще й ешелонування вглиб, якщо дана сотня перебуває на флянці. Танкам в наступі приписувано зімкнутий лад груп із невеличкими лише можливими відхиленнями від визначеного напрямку, не зважаючи навіть на важкі втрати.

У практиці командирів карано власне не так за **самовільну ініціативу**, як за неуспіх започаткованої ними на власну руку операції, і цей страх перед відповідальністю вбиває в ЧА ініціативність командирів. Через важкі втрати в командному складі внаслідок особистого керування бойовими діями й розвідкою — в 1942 р. було дозволено полковим і дивізійним командирам керувати своїми частинами від тилу. Поруч командира важлива роля припадає його «замполітові» та начальникові штабу, який може в імені свого командира видавати накази. Польовий штаб налічує 6 відділів (оперативний, розвідковий, зв'язку, кадрів — персональний, — тилу, топографічний і допоміжних служб).

Знесені спершу **старшинські звання** царської армії почато відновлювати 1935 р. (маршалів), а всі

інші — в 1940 р. В 1940 р. заведено знову військове здоровлення старшин, а в 1942 р. відновлено висміювані давні пагони (нараменники) й помітно піднесено побутовий добробут старшин. У чистці 1937—38 рр. зліквідовано 60—90% вищих командувачів, 90% вищих командувачів, 90% генерелів, 80% полковників і до 30 000 інших старшин (на всіх 70 000). Від 1943 р. заведено кадетські школи («суворовські» в армії, «нахимовські» в флоті: 7—9 річні, а випускники з них ідуть тоді ще на 2 роки до старшинських шкіл!); дуже велике число воєнних старшин ще було вислано на вищі військові курси. Вік сов. генералів сьогодні куди нижчий у пересічному від віку їх західних колеґ.

Політичну надійність і бойову мораль частин забезпечується шляхом ідеологічного політвиховання, нагляду мережею таємної поліції й терору супроти ненадійних і нездисциплінованих. Сов. вояк хоробрый, витривалий, здисциплінований, патріотичний і зарадний, хоч і далекий від сов. ідеалу в двох пунктах: політичного ентузіазму й задоволення існуючими побутовими умовами. Він воєє радше в обороні власної батьківщини, ніж задля «визволення гноблених» — і відповідно до того сов. пропаганда кожну свою «справедливу» війну примушена представляти як «оборону перед агресією». Під час нім.-сов. війни була спеціально прищиплювана «ненависть до ворога (німців)». Пропаговану «турботу про вояка» заперечує практикована засада масових дій з їх девізією «ворог усіх перебити не в стані». Тілами власних вояків (часто з карних батальйонів!) «розмінувано» міни поля. Успіх в бою в сов. думанні не мислимий без важких втрат у людях. Так само більш уваги присвячується в ЧА на праві спорядження й машини, ніж напр. опіці над пораненими. Психічні слабкі сторінки в вояка (страх — як вислід гону до самозбереження!) переборюється шляхом пропаганди: впоювання ідеї відданості справі й батьківщині; а допомагає тут іще страх перед таємною поліцією («Смерш-ем») і публічним осудом та соромом.

Щодо ролі й форм політвиховання в ЧА та функцій замполітів авторів погляди не різняться в основному від поглядів, з'ясовуваних З. Бжезінським (див. «До Зброї» ч. 23/36). Проглядно в нього з'ясовано історію й роль таємної поліції («окремих відділів», «Смерш-у») в ЧА. — Втримувати мораль серед вояцтва служать ще: загострений від 1940 р. дисциплінарний устав і устав внутрішньої служби, — що в своїх післявоєнних виданнях (1946, 1948, 1950) ще далі загострюють дотичні приписи; подібно муштрові устава піхоти з 1947 і 1948 рр. насправді дуже далеко нав'язують до засад «прусської дисципліни» (ясно, що зветься це тут «традиціями російської армії»). Восени 1942 р. було заведено карні батальйони, кидані звичайно як «гарматне м'ясо» на безвиглядні фронтові дії. Для заохоти існує низка орденів і відзначень, роздаваних масово (10 940 «героїв СССР»; 11 мільйонів інших відзначень — порівняти до того 269 «медалів чести» та 1.400 409 інших відзначень в США за 2. світову війну!).

Бойові устава піхоти 1942—45 рр. забороняють воякам, навіть коли грозить смерть, **здаватися в полон**. Звідси й незацікавленість полоненими ЧА, «бо ж вони вже не можуть більше боротися». В кількох випадках (напр. під Орлом і Новгородом Сіверським) сов. літаки бомбили табори полонених червоноармійців. Число однак сов. полонених за перший рік війни сягало понад 4 мільйони.

Одна з найважливіших прикмет провідника це здібність передбачувати розвиток подій на основі марксистського вчення, а яку нібито посідав у найвищій мірі — Сталін. У практичних операціях це передбачування спирається на вірній оцінці ситуації й оминанні випадковостей. Згідно бо з марксистською теорією — ніщо не діється «випадково». Командир же повинен постійно спиратися на співвідношення сил (своїх і ворожих) як найважливішому тут чинникові. У зв'язку з тим переважлива роля

припадає розвідці (в тому й відбороненню ворожої розвідки!) в сов. військовій доктрині. До війни діяло аж кілька сов. розвідкових мереж (Комінтерну, НКВД-ІНО, армійського Розвідкового управління і морсько-флотська). Страх однак тут перед «провокаціями» привів був до того, що напр. кількакратно було знехтовано остереження перед підготовлюваною нім. інвазією 1941 р. Сов. доктрина наказує вести розвідку перманентно й безугавно. Устав 1936 р. вимагав від кожного командира висилати власні розвідувальні групи. І справді сов. розвідка стояла високо в нім.-сов. війні.

Відповідно до того високо розвинена й техніка підступу й обманювання ворога (активна — дезінформування ворога й пасивна — маскуванія перед ним власних намірів та розташування). Таке маскуванія-обман мусять вестися за окресленим, ясним і доцільним пляном армійськими штабами. Щоб скрити напрямок головного напрямку — одночасно ведено більше ударів; широко стосовано атрапи й сповидні становища («танки», «літаки» на становищах!), пересування військ вночі, переодягання власних вояків у німецькі уніформи, замасковані засідки самохідної артилерії, в які заманювано німецькі танки. Маскуванія власних готувань уважається однією найважливіших передумов успіху. Маскуванія мусить бути природне, однорідне в деталях і змінне в комбінаціях. ЧА виявилася мистцем в маскуванні. За маскуванія важливіших споруд відповідальні сапери (піоніри). Нераз надійність маскуванія центрів зв'язку провірювано навіть власним спостереженням з літаків. До маскувальних несподіванок ЧА належали «підводні мости» (на яких 30 см під поверхнею води!).

Подібно важливим співчинником успіху в бою уважається **момент заскочення** — шляхом: 1) забезпечення секретности власних замів, 2) замаскуванія зосереджень і рухів, 3) активного обману «фальшивими діями й інформаціями», 4) маскуванія людей і машин, 5) неочікуваної переваги сил, 6) неочікуваного застосування нової зброї або тактики, 7) зручного маневру й швидкості. Характеристично, що знову ж наголос ставиться радше на «неочікувану перевагу власних сил», ніж на неочікуваність самого удару. — Дуже підкреслюється в ЧА елемент забезпечення перед заскоченням зі сторони ворога — головню ж власною розвідкою й протирозвідкою.

Щоб виключити з бою елемент випадковості, ще особливо підкреслюється **вагу готовості**. Йї допомагає якнайдалша стандартизація й упрощеність спорядження (у 1942 р. на 20 типів нім. танків — СССР зосередився на продукуванні тільки двох їх типів — «Т-34» й «ИС»; на 170 нім. типів гармат — всього декілька советських; на американських 17 типів мисливських, 23 бомбових, 15 транспортних літаків — в СССР тоді ж уживано таких же типів — 5:6:2!). Особливу вагу кладеться на вишкіл старшин і вояцтва, спертий на бойовому досвіді і якнайбільш наближений до бойових обставин. Штаб вправляється в складанні низки «варіантів» операцій — на випадок змінених обставин наступу. Мирному вишколові старшин служать: вправи біля «піскової скрині» — полігону, конференції й семінари, студії над мапами, оперативні схематичні гри («летучкі») та польові маневри — які зчаста якраз повторюють якусь операцію з російських і советських воєн. Але бойова підготованість вояцтва далеко не задовільна: у війні 3—4 місячний вишкіл уважався достатнім для піхоти; подібно й для інших родів зброї. У висліді ж того через брак вправи армія зазнавала важких втрат. Крапцю була артилерія. Найкраще справа тут стояла в легунстві, але й тут незадовільно, як порівняти до західних методів (70—90 годин літання на 7—9 місячному курсі для легунів ВВС, а 120 годин літання легунів стратегічного летунства АДЛ). Високо хвалена сов. «находчивість» це часто тільки рівноваження недоліків і промахів ув офіційній підготовці чи вишколові, а — хоч звичайно дуже корисна

та необхідна — всетаки в однанковій мірі ненадій-на й марнотратна.

Під запіллям (тилом) сов. доктрина розуміє не тільки постачальні, адміністративні й вишкільні функції та простір за фронтовою лінією, що його звичайно так називають в оперативному розумінні, — але весь СРСР. Підкреслюється вага запілля — пов'язано з фронтовими частинами — зокрема з часів Громадянської війни. — Тил, у вужчому військовому розумінні, має заспокоювати всі потреби фронтових частин. До тилу служб залічується: постачання харчами й паливом, транспорт, зв'язок, сан.-медична служба, будова мостів і шляхів (за винятком фронтів!), втримування складів постачання й резерв та втримання — в разі потреби — евакуювання. Всі служби підлягають начальникові тилу. Найнижча одиниця, що має власний тил, це полк. Тил у нім-сов. війні потребував завчасної 10—15 денної підготовки перед операціями. Наказ для тилу підписується командувачем, начальником штабу й начальником тилу. Не зважаючи на підкресловану вимогу щодо централізованості тилу, теж советське — як і давніше російське — постачання це слабе місце всіх операцій. Першість у постачанні віддається стріливу й пальному (на початку 1943 р. на валховському фронті 15 дивізій впродовж 6 днів вистріляло 18 000 тонн амуніції). Хребет постачальної мережі становлять в СРСР залізниця й автотранспорт; але більшість сов. піхотних дивізій впродовж усієї війни таки залишалася на кінній тязі.

Але й адміністративно-тиловий «хвіст» сов. армії куди менший від західних (на кожних 100 000 вояків американської армії всього 23 000 беруть участь у бою; в ЧА ж їх 80 000!). Сан.-медичний персонал ЧА становить всього третину такого ж персоналу американської армії. То й куди нижчий тут поворот видоздоровців до військової служби. Зате куди більше турботи присвячується вже хоча б направи вибулих машин.

Розділ Гартгоффової книжки про застосування наземних військ ЧА зрєферовуємо обширніше в наступному числі журналу.

Сов. летунство не творить одноцільного роду зброї і залежно від своїх завдань поділяється на 6 частин: 1) тактичне летунство армії (ВВС СА — Военно-Воздушные Силы Сов. Армии), 2) тактичне летунство фльоти (ВВС ВМФ — Военно-Воздушные Силы Военно-Морского Флота), 3) стратегічне далекопольотне летунство (АДД — Авиация Дальнего Действия), 4) мисливське летунство протиповітряної оборони (ИА ПВО — Истребительная Авиация), 5) парашутні частини (ВДВ — Воздушно-Десантные Войска), 6) цивільне летунство (ГВФ — Гражданский Воздушный Флот). — Крім того невелику летунську силу втримує ще Головне управління Північно-морського шляху, далі — МВД-МГБ, деяке число вишкільних літаків — ДОСААФ (Добровольное Общество Содействия Армии, Авиации и Флота), незначне число обсерваційних літаків має ще артилерія; є ще й деяке число зв'язкових літаків.

Літаки цивільного летунства приділюються в часі війни ВДВ й АДД для їх потреб. Характеристична в ЧА здисциплінованість у польотах формаціями тощо. Мисливська й штурмова авіації організовані в: ланках (4 літаки), ескадріллях (12 літаків). Бомбовики й розвідувальники налічують тут: 3-9-32 машини. 3—4 полки творять дивізію (100—150 машин), 3—4 дивізії — корпус (350—500 машин); повітряна армія налічує 1 000—1 400 літаків. Войова одиниця в мисливському й штурмовому летунстві це «пара» (2 літаки) і «група» (6—8 літаків). Всі нижчі формації аж до дивізії а то й корпусу включно — складаються з однорідних літаків і аж армії включають у собі різні роди (винищувачі, штурмовики, бомбовики, розвідувальники). Дві третини всього летунства СРСР це летунство ВВС для підтримки наземних сил (штурмовики, винищувачі, мисливські літаки, розвідувальники). Для підтримки наступу пі-

хоти створено навіть поняття «повітряної офензиви». Кожна «повітряна армія» служить підтримувати «фронт» (армійську групу) — у формі приділення (підчинення командирові наземних військ) чи підтримки. Тоді як командирові ескадрілли подавано, крім головної, ще й запасну ціль для заатакування, то командир «групи» не мав права міняти визначеної йому цілі нападу. Літаками керували летуни-спостерігачі з землі.

Відборонювання ворожих бомбових атак на СРСР це в основному задача винищувачів (мисливців) авіономної ПОВ (Противо-Воздушная Оборона) а не ВВС. Винищувачі призначаються як супровід штурмових і легких бомбовиків. Полк звичайно ділиться в війні на 4 «групи», з яких одна була постійно в польоті, а одна в бойовій готовості на летовищі (звичайно 8—50 км за фронтом). Крім польотів зімкненим ладом, винищувачі ще зчасти літали «парами» на «вільні лови». Понад половина всіх польотів сов. авіації в останній війні належить саме винищувачам. — «Штурмовикам», себто легким бомбовикам (їх звано ще «повітряна піхота», «повітряні танки») — другій важливій групі сов. авіації — припадала функція підтримувати танки й піхоту в наступі (їх летовища були 15—100 км за фронтом; вони літали звичайно «ланками» — з 4 машин, або «групами» з 6 машин) їм для охорони приділено — звичайно на те саме летовище — на полк штурмовиків — полк винищувачів. Задача бомбової авіації ВВС було скріплювати дію артилерії на найважливіших цілях ворожої лінії оборони. Атаки (поземі й пікувальні) проводилися зосереджено або ешельонами. Їх дію контролювано спостереженням із землі. То ж полкові командири, «замполіти» й начальники штабів знаходилися на наземнім стежнім пункті. Через меншу маневровість бомбовиків уживано звичайно в зімкнутих формаціях і з супроводом винищувачів. Летовища їх були 30—150 км за фронтом. Після війни дуже збільшено їх число.

В 1930-их рр. головну вагу кладено на далекодіяну бомбову авіацію (АДД) і від 1936 р. існувала окрема група ТБС (Тяжелые Бомбардировочные Силы), що однак соромно завели в 1941 р.; їх відбудовано згодом у 1942 р.; у війні їх уживано для далеко-польотного тактичного бомблення (їх летовища були до 300 км за фронтом, для підтримки сов. партизан і для далекої розвідки. Як «18-ту повітряну армію» оцю АДД підчинено 1944 р. Ставці. Після війни і тій ділянці присвячується особливу увагу. — Парашутні ВДВ підчинені безпосередньо Міністерству оборони (від жовтня 1941 р. і переорганізовані в 1943 р.; від 1936 р. вони звалися АОН — «Армия Особого Назначения»). Хоч СРСР був піонером в ділянці парашутних військ, але великої ролі його ВДВ в війні з німцями не відіграли — через свій недостатній вишкіл. Бази парашутних військ розташовувалися ок. 150 км за фронтом і звідти їх перекидувано. Велику вагу їм призначається в погоні. Основним з'єднанням ВДВ була бригада (3 500—4 200 люда із 4 піхотних батальйонів по 700 люда кожен та з допоміжних одиниць), озброєна автоматично зброєю, мінометами й легкими гарматками. Після війни здвоєно числовий стан бригади.

ПВО в середині СРСР підлягає безпосередньо Міністерству Оборони; на протиповітряну оборону складається: ВНОС — Воздушное Наблюдение, Опозвещение и Связь, — винищувальники ПВО (ИА ПВО — Истребительная Авиация) і ЗА ПВО (Зенитная Артиллерия ПВО). Обі останні зветься ще часом АЗО (Авио-Зенитная Оборона). Пасивна й цивільна протиповітряна оборона (Местная ПВО) підлягає МВД і координується з міліцією й протипожежною сторожею. ВНОС включає радарове спостереження, мережу прожекторів тощо і подає: час, курс (напрямок), висоту, число та тип ворожих літаків. Активну оборону стратегічно важливих ліцій ведуть винищувачі ПВО (вони уважаються елітарною частиною!), що в війні постійно патрулюють вблизи

великих міст. — Зорганізована в батареях і дивізіях для оборони спеціальних пунктів зенітна артилерія ПВО не підлягає ГУ артилерії чи наземним військам (там є своя зенітна артилерія при з'єднаннях, споряджена гарматами калібру нижче 85 мм!). В війні вона не вела цільного вогню, але радше намагалася творити в повітрі «вогневу запору». Малу її видайність тепер намагаються піднести шляхом посиленого вишколу. — Допризовний летунський вишкіл молоді в СРСР провадить ДОСААФ (він налічує ок. 15 мільйонів членів!). Технічна сторінка льотних умов на сов. літаках ще й нині не задовільна.

Сов. фльота — ВМФ — була підчинена НКВС (НК Вооружённых Сил) аж після війни у 1946 р.; в 1950—53 рр. знову було відновлено окреме Міністерство ВМФ, поки в березні 1953 р. його не включено в Міністерство Оборони. Сов. воєнно-морські сили складаються з: 1) на поверхній фльоти, 2) підводної фльоти, 3) набережної артилерії, 4) внутрішніх (озерно-річкових) флотилій, 5) морської піхоти, 6) воєнно-морських баз, 7) прибережних укріплених районів і 8) різних вишкілних, адміністративних, політичних і тилкових частин.

Прибережна оборона — аж до 80 км вглиб, враз із спеціальними районами Прибалтики, Владивостоком і Петропавловськом — належить до компетенції ВМФ: вона включає — СНИС (Службу Наблюдения и Связи), радарні установи, прибережну рухому й фортечну та зенітну артилерію, мисливське летунство, протихемічну оборону, замінування і гарнізони морської піхоти по флотних базах і в спецпунктах.

Є 4 флотні командування (фльоти: Північна, Балтійська, Чорноморська й Далекосхідна або Тихоокеанська); серед них найсильніші це Балтійська й Чорноморська фльоти; найсильніш укріплене — балтійське побережжя. Фльота в сов. доктрині служить теж тільки для підтримки дій наземних військ і для забезпечування їх флангів та тилу від морських берегів. У зв'язку з тим тут наголошується вагу підводної війни, оборонного застосування на поверхніх суден як і підолмо воєнно-морських сил на 4 окремі команди; підводні човни споряджуються шнорхелями для далеких дій. На поверхні морські сили порівняно слабкі й застарілі — вони власне й ніколи не зводили морських битов. Сов. доктрина обмежує завдання фльоти радше до «операційних зон» ніж до знищування ворожих морських сил.

ВВС ВМФ — тактичне летунство фльоти з базами виключно на суходолі — служить для підтримки всіх родів морських операцій («поширювати оперативну зону фльоти!»); кожна з-поміж 4 флот розпоряджає 1—2 «повітряними флотами» летунства ВВС ВМФ.

Амфібійні операції-десанти (з піхотними чи парашутними частинами) теж розглядаються єдино як комбіновані дії для підтримки армії. Висадка (десант) складається з двох ешелонів: першого, штурмового — морської піхоти, — і другого, закріплювального, складеного із спеціальних армійських частин.

Окремий розділ книжки присвячено проблемам сов. доктрини про боротьбу в спеціальних умовах: в лісах і багнах, у горах, у степах і в пустині, в густозаселених місцевинах, при переходах річок, в полярних районах та вночі; тут ЧА виявила високий рівень вишколу й заправи.

У горбкуватому терені переважною справою вважається здобуття «командних висот». Більші міста ЧА звичайно старалася взяти обхідними маневрами. Для оборони власних міст притягано й цивільне населення (Ленінград, Ростов). Помічався нахил до нічних атак окремими ударними групами. При переходах річок — щоб створити мостові причілки — ЧА звичайно вела вперті й коштовні атаки в багатьох пунктах (серед них завжди було кілька сповидних!). Сов. доктрина вважає ЧА-ю краще

підготовленою для війни взимку й тому всі свої важливі операції проводила зимою. Часто траплялося, що вояків і старшин карано за помороження, бо вважається, що їх можна оминати. — Нічні атаки уважалися нормальними для піхоти (рідше для танків); пересування частин проводжсно виключно вночі. При атакуванні Берліну атакуючим частинам густо освітлювано шлях з боків і з тилу прожекторами. — Штурмові й легкі бомбові літаки не були підготовані до акцій вночі; далекопольотне ж летунство виконувало свої нальоти звичайно тільки вночі

Завдання партизан зводяться до: 1) дезорганізування ворожого тилу (переривання й знищення ліній транспорту й зв'язку та початкових баз), 2) провокування ворожих відплатних акцій на цивільне населення, а звідти й викликування незадоволення тієї людности окупацією, 3) допомога для операцій ЧА і розвідка для неї, 4) зв'язування ворожих сил, 5) пропаганда серед народу за підтримкою для воєнних зусиль СРСР, 6) відстрашування людности відплатними акціями від співпраці з ворогом, 7) ведення просоветської пропаганди на окупованих ворогом теренах. Діяльність компартії не обмежувалася тільки до організування й підготси протинімецьких загонів, але й до підчинення собі «самородних» партизанських загонів, посталих у висліді жорстокостей німецької адміністрації. Спорядження здобували сов. партизани від німців; скидано його й літаками. Партизанські загони оминали відкритих зударів з нім. частинами й обмежувалися здебільша до швидких маневрів і ненадійних наскоків; загони («отряды», «батальйоны» з 50—400 люда) інколи об'єднувалися в вільно пов'язані «бригади» (з 500—5 000 люда). Дисципліна в партизанських відділах була дуже строга. — Крім загальних партизанських відділів були ще менш чисельні диверсійні групи, складені з енкаведистів і червоноармійців та висилані зі спеціальними й розвідковими завданнями; їх тоді тримано відізолювано від місцевих партизанських загонів. Однак ЧА аж до 1942 р., коли було осягнуто контролю над партизанськими відділами, — назагал скептично ставилася до партизанських звідомлень і інформацій. Зв'язок із партизанськими загонами втримувано радіом і літаками (це останнє передбачувано ще 1922 р.). Для літакового зв'язку розроблено цілу систему. Головні ж завдання літакового зв'язку були: 1) координування з центром (наказами, старшинами НКВД і штабу, скинутими агентами, інколи й привоженням партизанських командирів у Москву), 2) улегшувати доставу до центру розвідкових даних, зібраних партизанами, 3) постачання партизан зброєю, радіостанціями, політичною літературою, медикаментами, 4) евакуювання ранених або старшин ЧА, що добилися з полону чи оточення до загону а були потрібні в ЧА. — Вживано ж тут різних типів літаків аж до кур'єрських, транспортних ГВФ (цивільного летунства) й літаків АДД. Останні відбули тут 7 000 польотів (включно з польотами для підтримки словацьких і югославських партизан). До Центрального Штабу Партизанського Руху в Москві було приділено зв'язкових старшин від летунства ВВС і АДД. Такі польоти як правило відбувано вночі й вони становили інколи навіть і четвертину всіх бойових завдань летунства даного відтинку. Була тісна співдія партизан навіть із операціями ЧА (під час нім. наступів на Севастопіль, Ростов, у східній Естонії в 1944 р., на Білорусії).

Особливості тактики партизан автор з'ясує згідно з поглядами Мікше (див. «До Зброї» ч. 15/28 за червень 1952).

В 1942 р. було видано «Сопутник партизана» як підручник для партизанської боротьби. Партизанські дії зводилися в основному до двох типів: засідок і рейдів. Успіхів партизани добивалися і в знищуванні нім. танків пляшками з запальною рідиною, палення лісу довкруги замаскованих там

танків тощо. Рейдуючий загін поділявся звичайно на 3 ешелони: бойову групу, знищувальну групу й на резерву (що часто тоді робила засідки на наступі погоню). Всі рейди й засідки були докладно підготовлені заздалегідь до подробиць із детальним спостереженням (часто виконуваним дівчатами), з розділюванням докладних індивідуальних задач. Побоюючись відплати, населення як правило партизан не видавало, хоч і відчувало їх як тягар. «Сов. календар» на 1947 р. подає, що всього партизан було 200 000 у 2 145 відділах, а найбільшого населення їх дії набрали в 1943 р.; 100 000 німецьких тилових відділів на Білорусі в 1943 р. було замало проти цих партизан; в операціях проти партизан співдіяло з німцями може 500 000 «collaborating Russians and Ukrainians». В самій Україні проти партизан німці вжили: 1941 р. — 50 000 «фашистських» частин, 1942 р. — 120 000, а 1943 р. — 424 000. Німецькі кур'єрські й автові шляхи були настільки порушені, що приходилося тут послуговуватися літаками. Проти партизан німцям доводилося кидати цілі дивізії; від серпня 1942 р. питання протипартизанської боротьби німці підчинили Відділові Операцій.

Не зважаючи на свої великі позитиви, Гартгофова книжка має й свої поважні недоліки: до них належить в першу чергу повне промовчання національної й соціальної проблем в сов. доктрині і в ЧА (напр. питання національних частин чи робочих батальйонів, питання охорони кордонів ССРСР і «внутрішніх військ» НКВД-МВД і хоча б «національної політики» в них, питання про уповноважених МО

по окремих союзних республіках та про їх компетенції), — а далі й мобілізаційні схеми. Ні слівцем автор не згадує й про боротьбу УПА та про зустріч із нею сов. партизан. У цих питаннях кінчиться його американський об'єктивізм. Характеристично теж, що серед поручуваного списку емігрантських публікацій, у яких мовляв можна знайти цінні дані про сов. мілітарні питання, натрапляємо на газети й журнали: «Новое Русское Слово», «Посев», «Часовой», паризькі: «Российський Демократ», «Возрождение» і — ніодного українського... Хоч напр. советські українсько-мовні публікації, присвячені «визволюванню», — йому таки відомі. Гадаємо, що тут авторова «інспірація» (my wife Vera Alexandrovna!) іде таки від якихось вищих кол. І це найтрагічніше. Не тільки для українців. І того не слід спускати з ока нашим політичним чинникам, як зважити, з якого високого «благословення» книжку видано.

Але з другої сторони воно й ганьба для українських істориків і військовиків, що й досі не опрацювали українського національного питання в ЧА й її доктрині (напр. Червоне козацтво Примакова, українські територіяльні й кадрові частини в ЧА 1920—35 рр., харківська Школа Червоних Старшин, проблема творення українських частин у 1945 р., національна політика в ЧА й ЧФ, мобілізаційна політика в УСССР тощо!). Інколи бо й годі вимагати від чужинця знання того, чого здебільша й українці-колишні советські старшини не завжди — знають.

О. Г.

ТАНКИ Й ТАНКОВА ПРОДУКЦІЯ В ССРСР

Erich Toussaint: DER PANZERKAMPFWAGEN IN DER SOWJETUNION, „Neue Zürcher Zeitung“, 29. 11., 1. 12. і 2. 12. 1954.

Як показав досвід Корейської війни, то для танка з'явилися нові серйозні противники в формі порожнинної гранати (Hohlgranate) й напальмової бомби. Порожнинні стрільна, що їх вистрілюють із літаків та з протипанцерних цівок (Panzerrohr), пробивають опанцерення товщиною в 28—30 см. У запалювальній смузі напальмової бомби з її горячкою 1500° Ц розтоплюється «Т-34». Д-р В. Буш, кол. шеф американської комісії для воєнно-наукових дослідів за Рузвельта, ще перед трьома роками заповідав кінець великим офенсивам змасованих танкових з'єднань. Теж і скорочення советських витрат на військові потреби у 1953/4 бюджетному році на 3,1%, здається, підтримувало б думку тих, хто твердить, що сьогодні у танковій війні оборона має перевагу над наступом.

Невже перевагу має протитанкова оборона? Але такі висновки ще передчасні й тут слід привезти деякі обмежні ствердження. Першусього, в Корей танки ще все такі були головною опорою всіх проривів і стосували їх північні корейці зовсім у стилі своїх советських учителів: як необхідну підтримку зброю, яка діє в тісній співпраці з піхотою. Як же прийняти, — на підставі досвіду з 2-ої світової й Корейської воєн. — що в протитанковій обороні перемога над танками залишається за тим, хто здобуде перевагу в повітрі, то все воно тут зводиться до питання, хто ж матиме оцю перевагу в повітрі в майбутній війні. А советські літаки «МиГ-15» в Корей оправдали себе над усіма сподівання й можна гадати, що не забракне їх і в тій якійсь найближчій війні. Їх сьогодні вже заступають навіть новими молотішими типами.

А поскільки сьогоднішня протитанкова оборона спирається на засаді порожнинної гранати, то тут теж приходиться сказати, що цей порожнинний ладунок (заряд) все ще не вільний від чималих недостатків. І то без уваги на те, як його вистрілювати: звичайною гарматою чи безвідштовхною, ачи за допомогою ракетного погону. Головний недостаток цієї гранати це те, що вона й досьогодні за-

лишається здебільша зброєю для рукопашної боротьби, а для стосування такої зброї вимагається дуже міцних нервів. Далі ж — дуже немила справа це розсів цієї гранати, а до того є ще й такі особливі привісні панцерні «запаски» (чи «сорочки») перед властивими опанцерювальними плитами, через яких дія отих порожнинних гранат виходить ослабленою, а то й зовсім таки зникає. Слабою стороною цього стрільна це, без сумніву, його надто мала початкова швидкість, а що дуже негативно відбивається на відстанях 500—600 м (доречі, особливо рішальних у танкових боях!), а що вже говорити про відстані понад 1000 м. То ж при середніх відстанях всюди волять ще й сьогодні таки клясичну протитанкову гармату з пологою траєкторією та з нормальним панцеропробійним виповненням в середині стрільном — себто гармату самого таки танка, — а при дальших відстанях довгоцівову гармату з високою початковою швидкістю, вбудовану на опанцереному гусенично-хідному підвіззі, себто т. зв. штурмову гармату (звуть її ще «протитанковим ловцем» — Panzerjäger).

Тож воно буде цікаво кинутися оком на советську індустрію й на тій підставі поспробувати зробити висновки із цього найновішого воєнотехнічного розвитку в ССРСР.

21 завод в європейській частині ССРСР, на Уралі й у Західному Сибірі серійно й далі випускає танки та штурмові гармати. Як правило, керують або ж боюдя наглядують за цими заводами військовики. Відповідні постачально-допоміжні фабрики вирізняються особливо прекрасною згинальною технікою важких сталевих плит. Раніше в ССРСР воліли кованого танка, що по собі і легший і триваліший від виливного. Теж і в Німеччині тут стосовано техніку вальцювання й ковки. Але ж деякі частини танка, напр. вежу, приходиться виливати і в ССРСР, бож тільки в виливному танкові можна лобитися особливих гранато-схованих форм і конструкційних кутів. Провірка цупкості панцероплитних стопів на полігонах проходить при як-

найвищій совісності. Нагляд за танковими заводами доволі строгий: вже від років тут майже не затруднюють чужинців. Тільки в дуже небагато цехів попали тут інженери-німці. У відрізненні від ракетної зброї, від будови підводних човнів і літаків — німці в випадку будови танків не багато могли навчити большевиків.

Переставлення промислу. Сьогоднішня продукція танків і штурмових гармат, 30—40% всієї виробничої спроможності ССРСР, вистачає, щоб покрити советські й сателітні запотребування в мирному періоді. Виготовляючи ведення тих заводів, що сьогодні ефективно працюють для танкової зброї, приходиться поминути Середущий і Східній Сибір не лише через брак докладніших даних, але ще й тому, що значення таких заводів у Красноярську, Иркутську чи Хабаровську покищо не особливе, бо обидва найважливіші залізниці й сталеві заводи цих далекосхідних районів — забайкальська фабрика в Петровську Забайкальському й «Амурсталь» у Комсомольську — не налажать до числа заводів-гігантів. Але ж у наявному процесі деяких пересуненів сов. індустрії в напрямі Аляски прийдеється на дальшу мету рахуватися і з посиленням упромишлюванням цих далекосхідних районів.

Воно майже безсумнівне, що в районах поміж західними кордонами й Середущим Сибіром (Східній Сибір приходиться, на жаль, за браком безспірних даних у цих міркуваннях поминути!) ССРСР розпоряджає понад п'ятьма могутніми металургійними промисловими комбінатами, які й творять основу сов. виробництва танків і штурмових гармат в останній війні та випускали геть понад 50% всіх сов. оцанцерених возів. Аж три таких комбінати знаходяться в районі Уралу. Так само відомо, що всі 5 комбінатів ще деякий час і після закінчення війни вповні продукували танки та аж 1946 чи найпізніш 1947 р. переставилися на випуск інших виробів, які однак постійно були якось пов'язані з програмою виробу танків. Від монтажних заводів різняться комбінати тим, що з-зовні привозять тільки сировіці (залізну й іншу руду та вугілля), все ж інше — включно до гайок — продукують самі; очевидно, за вийнятком оптичного приладдя. В випадку чистих монтажних заводів зчаста справа маєється так, що спорядження танків оптикою, валієм і зброєю продукується у власних таки поближких споряджувальних цехах.

Увесь ССРСР поділений на окремі зони виробу танків, з-поміж яких кожна повинна бути можливо самовистачальною з економічного й технічного погляду, і то так, щоб танкові чи то монтажні заводи даної зони отримували потрібну сировину, спорядження й запасні частини можливо в власній зоні. Щоб забезпечитися перед повітряними атаками, фабричні заведення належить розпорозити по всій країні. Ця система походить від померлого в 1947 р. кол. начальника танків марш. Федоренка та від технічного організатора пролукції танків в останній світовій війні, а сьогоднішнього віцепрем'єра Малишева.

Фабрика вагонів у Нижньому Тагілі. Найважливіший танкобудівельний завод у 1941—45 рр. це фабрика вагонів у Нижньому Тагілі (130 км на півн.—схід від Свердловська за Уралом на високорівні, 1500 м. над р. Тагіл). Саме місто це широко розкинені барачові робітничі поселення: число мешканців тут підскочило із 160 000 у 1939 р. на 350 000. Воно власне й важко говорити тут про «місто», бо досі то муровані тут всього 3 адміністративні будинки, решта ж — включно з фабричними галями — з дерева: щопли останньою розпочато будувати житлові дома в 3-4 поверхи: по заводах затрунено тут около 80 000 робітників.

Вагонобудівельний завод, що його було розпочато будувати ще 1931 р., розкинутий на просторі ба-

гатьох квадратних кілометрів, налічує 16 500 робітників, що працюють на три зміни; найкваліфікованіші його сили працюють у підземних головних монтажних галях. Головний цех вповні споряджений американськими й німецькими машинами. Допоміжно-постачальні цехи широко розкинені за засадами децентралізації по всій високорівні, пов'язані поміж собою електричними вузько- й нормально-колійними залізницями й затруднюють бо-дай щераз стільки робітників, що й централя. Перед головним входом стоїть тут на постументі позолочений танк — 30-тисячний у воєнній продукції. 1945 р. річна продукція доходила тут бодай 10 000 танків «Т-34» на всіх 80 000 за воєнні роки. 1946 р. цей завод переставився на випуск вагонів. План передбачував продукцію 70 000 чотири-осних вагонів — 50-тоновиків.

Танко- й тракторо-будівельний Завод «Кировец» у Челябінську під керівництвом віденського емігранта Зальцмана уважається найбільшим заводом Челябінська й найкраще керованим підприємством ССРСР. Хоч на західні поняття вироблювані тут норми доволі низькі й видайність праці воєнно-полонених спеціалістів в четверо-шестеро перевищала таку ж видайність місцевих сил, то все ж завод сьогодні працює з прибутками. Він складається з великих галей, праця по яких уже далеко механізована конвеєрами й подавальними пасами тощо. Машиновий парк складається з американських машин та з сов. машин, випущених за американськими моделями. Кувальний цех, галі якого тягнуться з один км, налічує 40 75-тоннових молотів. Електромагнітними кранами піднімаються навантажені залізом 60-тоннові вагони. З технічного погляду цей челябінський завод може ривнятися з будь-якою якнайкраще спорядженою західньо-європейською фабрикою. Хоч від 1945 р. ціла низка машин тут не працює, але ж розбудівні роботи біля заводу ведуться далі.

Під час війни завод спеціалізувався в продукуванні танків «Т-34» й головно важких танків «ИСталин» І-ІІІ. Сьогодні ж він випускає річно: ок. 15 000 гусеничних тракторів із мотором Дізля в 170 кіських сил, 1 500 танків «Т-43» та ще запасні частини для танків і осі для іншого автозаводу в недалекому Міяссі.

Челябінськ. поруч Свердловська й Горького, належить до сов. міст із особливо швидким зростанням числа мешканців: воно тут піднялося із 273 000 у 1939 р. на 600 000, правда, враз із тими 20 карними таборами, що лежать на території міста; один такий табір належить і згаданому заводу.

«Кировський завод» у Ленінграді стояв на третьому місці щодо танкобудівництва; перед І-ою світовою війною він був відомий як «Путіловський з-д». Цей велитенський комплекс із доменними печами, вальцівними й монтажними галями, з найрізномірнішими допоміжними варстатами й власною пристанню — зосереджується в ділянці поміж Московською й Балтійською залізничними станціями. Найбільша корабельня Ленінграду «Ждановская верфь» як і завод на північ від Балтійської станції — теж належать до «Кировського заводу».

Сильно пошкоджений під час війни вогнем німецької артилерії й летунства, від 1948 р. працює цей комбінат із своїми 40 000 робітників знову повною парною. На цьому заводі й зродилися важкі типи танків «КВ-1» та «КВ-2» як теж модерніші «ИС», сконструйовані інж. Котіном. Сьогодні цей завод випускає, крім бойових кораблів, ще трактори, важкі залізничні крани, сільсько-господарські машини, ліспилки й ровери (велосипеди). Але одночасно цей завод все ще випускає щоленно декілька танків і чимале число різних частин танка (напр. колеса) для інших ленінградських танкових за-

водів. Ще від 1946 р. до його складу належала й група примусово-зобов'язаних інженерів-німців.

«Красное Зормово». В районі спливу Волги й Оки в Горькому (колись Нижньому Новгороді), де до революції відбувалися славетні ярмарки, розбудували большевики, ще від перших п'ятирічок починаючи, імпазантний промисловий квартал; у висліді того, населення Горького зросло на 644 000 в 1939 р. і на 800 000 сьогодні, при чому немало роллю тут відіграли й примусові заслання. Горький сьогодні — шосте щодо величини місто ССРСР. Фабричний квартал на низинному лівому березі Оки це власне теж здебільша нужденні робітничі бараки.

Завод «Красное Зормово» був подуманий спершу як фабрика паровозів, але ж роками відіграв важливу роллю в програмі танкової продукції і річно випускав найменше 5 400 танків «Т-34» або «Т-43». Від 1947 р. він працює для воєнморської флотії, доставляючи панцерні плити й інші корабельні частини, при тому випускає й залізничні колеса, вагони, паровози та ще яких 3—4 танки щоденно. Окремий відливальний цех випускає тут тільки танкові вежі для монтажних заводів на Уралі. Завод тягнеться яких понад 3,5 км, а серед його 10 000 робітників немало політичних засланців, в тому й жінок.

Горьковську продукцію танків доповнює ще й відомий автозавод ім. Молотова, що то в кількох спеціальних цехах випускає танки «Т-34», «Т-43» й «ИС».

«Уралмашзавод» у Свердловську це найважливіший центр советської продукції штурмових гармат. На терені Свердловська (Сктеринбурга), що сьогодні налічує 600 000 мешканців, розташовано 7—10 карних таборів. Перед входом до «Уралмашзаводу» на цоколі поставлено штурмову гармату із підписом «1941—1945»; сьогодні цей завод із 10 000 робітників випускає нафтово-добувні помпи (насоси) й гармати. На передмісті Шіло, 18 км. на схід від центру міста, вибудовано після 1944/45 р. нову частину цього ж заводу із 20 велитенськими гаялями. Зраз там продукують високо-тискові китли, а згодом вироблюватимуть вагони й паровози; в разі війни завод підготовлений і на випуск танків.

Зараз у перших післявоєнних роках прийшло в ССРСР до надпродукції танків. По різних заводах танки стояли тижнями ба й місяцями по заводських подвір'ях і ржавіли, очікуючи транспорту. Під Ленінградом відставляювано танки в карельських лісах, а під Горьким вирубувано тоді в лісі просіки, щоб у них уставити танки, таки просто під деревами, тільки частково накривши їх брезентом. У висліді того ССРСР обнижив свою продукцію танків на 60—65%, на користь головно випуску вагонів і тракторів, бо потреби залізничного транспорту й сільського господарства в 1945—53 рр. видавалися тут особливо пекучими.

Запасні танкові заводи. Під час війни було представлено тракторну індустрію в 70% на продукування танків. Вже від років однак її важливіші галузі знову працюють для сільського господарства, наскільки тому якось не заваджає запотребування армії в тягачах для гармат. Але ж деякі свіжо збудовані під час війни фабрики вже наперед влаштовані так, щоб могли в разі потреби випускати танки.

Незвичайно важливу роллю в часі війни відіграватиме новий тракторно-танковий завод у Вороніжі. Саме місто було під час війни в 80 відс. зруйноване, а в тому й танковий завод «Красний Октябрь». Тоді як відбудова самого міста проходила доволі пиняво, то завод «Красний Октябрь» большевики відбудували в 1945—48 рр. знову й спорядили його вповні демонтованими в Німеччині машинами. Враз із «Харківським Тракторним Заходом» належав воронізький перед війною до найважливіших в ССРСР.

Подібне значення матиме й завод у Владімірі, місті на лінії Москва-Горькій із 53 000 мешканців; завод почато будувати 1943 р.; у жоетні 1945 р. випущено тут 500-ий, а 1947 р. 5 000-ий трактор, що правда, легкого типу із 8 кіньськими силами. Ведеться праця над його дальшою розбудовою і, як виглядає, місцевим чинникам залежить на розрості цього заводу до міри найважливіших тракторних в ССРСР. В усякому разі завод спеціалізувався сьогодні вже на виріб п'ятформних везів із вистрільним спорядженням для легких керованих на віддаль стрілен.

В 1946—50 рр. вибудовано тракторно-танковий завод у Менську; на просторі 9 км² із 6 000 робітниками, що працюють на три зміни, це найбільший зараз завод Білорусі, що перевищатиме й новий менський автозавод.

До дальших тракторних заводів, що їх не заторкнула була війна, але тоді продукували вони танки, належить: південно-уральський в Орську та кавказький у Георгієвську. Орський завод, частини якого розкинуті по цілому місті, із своїми 5 000 робітників сьогодні знову випускає трактори.

Чимало новозбудованих тракторних заводів, мабуть, зарезервовано для сільського господарства. Так напр. бобринський завод на Білорусі продукує трактори не тільки для України, але й для Польщі та Румунії. Новий харківський завод — сильно механізований, має ок. 2 000 одних спеціальних працівників — продукує гусеничні трактори як тягари для важких молотілок із іншого харківського заводу «Серп і молот». Новий завод у Запоріжжі спеціалізувався на продукцію розсівалок для штучних погноїв; новий завод у Краснодарі, подібно як і давніший у Куйбишеві, випускає легкі трактори для МТС-ів. Не вяснене питання, які завдання матимуть обидва найбільші советські тракторні заводи в разі війни: сталінградський і рубцовський (в районі Алтаю) «Алтайський Тракторний Завод» у Рубцовську досі розвивався порівняно повільно й випускав річно яких 15 000 тракторів. Сталінградський же завод, що то в відрізненні від харківського випускає ще й мотори, затруднює яких 4—5 000 робітників, серед яких є багато покараних «коляборантів», що то в 1941—5 рр. були на праці в Німеччині. Від 1950/1 р. можна говорити про щоденну продукцію яких 50 тракторів-бульдогів. Тракторний завод лежить у північній частині міста, після нього в напрямі на південь тягнеться завод «Красный Октябрь» а врешті завод «Красные Баррикады», що випускає нафтодобувні вишки та гармати; увесь цей фабричний квартал простягається вздовж Волги на яких 18 км.

Вагонобудівельні заводи. До тих 6—8 тракторних заводів, що то в рамках танкобудівельної програми доповнюватимуть нижньо-тагільський, челябінський та інші комбінати-гіганти, можна б зачислити ще деякі інші заводи, які під час війни, або ж до німецької окупації випускали виключно танки, а сьогодні переставлені на подукцію цивільного запотребування. До них належать в першу чергу заводи, що зараз серійно випускають залізничні вагони. І так сьогодні «Завод ім. Ілліча» в Маріюполі, — розбудований зараз як завод-гігант, при якому можна говорити про свого роду окреме містечко, — випускає вагони-цистерни для бензини й нафти. «Сталінозавод» у Краматорську в Донбасі випускає пультманівські вагони. Теж два інші колишні танкові заводи Донбасу — в Дружківці та в Кадіївці — сьогодні продукують вагони. Колишній танковий завод у Кірові (на півн.-схід від Горького) доставляє сьогодні залізничні крани; завод у Моржанську (поміж Москвою й Куйбишевом) продукує вантажні автомаши-ни; завод у Красноармійському (на південь від Сталінграду) продукує човни-тягачі та моторові човни; колись танковий завод біля Тули випускає сьогодні вагонетки й насоси для шахтів. Колишній танковий завод у Києві-Сирці після війни переставився на

виріб мотоциклів, отримавши машини фабрики Закса з Ляйпцигу. Зате ж новий завод автомашин, вагонів і тракторів у Дніпродзержинську можна легко переставити на продукування танків.

Продукування допоміжних частин. В тих ділянках, що якимось пов'язані з продуванням складових частин танків із заліза й сталі, назагал сов. індустрія впорується з усіма вимогами: напр. у випадку панцерних плит, товстих сталевих пластів, коліс для танків, гусениць, осів, веж, гайок, пружин, коліс зубчаток, циліндрів, вентилів. Деяко скрутніша була справа з випуском панівкових ложниць у перших післявоєнних роках: дотичні заводи в Москві (Губна), Менську, Кадіївці, Куйбишеві й Саратові не все могли виповнити за потребування; звідси то закуповувано ті вироби легально й нелегально на Заході. Гуми сьогодні подостатком, відколи нове поселення гумового заводу в Різковому біля Курська й завод у Медвигинську біля Ростова — оба вони працюють на базі «буни» — були притягнені для заспокоювання потреб танкової продукції. Гуми вживають у формі 40 мм товстої прокладки поміж панцерними плитами штурмових гармат, у формі вальчиків вклядати в хідний механізм танка та ще як зовнішню «сорочку» проти магнітно-порожнинних зарядів (Hafthohlladung).

Всі заводи для виробу моторів Дізеля під час війни підлягали бюрові постачання танками. В СРСР вже здавна присвячувано особливу увагу розв'язковій незалежності від кліматичних умов моторів, що працюють на тяжких оливах. Важливий тут завод ім. Леніна в Харкові та крапоткінський завод на Кубані.

Щодо постачання оптичного та радієвого приладдя то СРСР все ще в великій мірі зданий на східно-німецький промісел. Деяку роллю тут відіграють відповідні східно-німецькі фабрики: тюрінгська «ІКА» в Зондерсгазена, фабрика оптичного приладдя (Цайса) в Сні, «РФГ» в Берліні-Обершиневайде та відповідна фабрика в Дрездені. Тоді як свого часу американці забрали були в свою зону з Сні 83 фахівців, то більшовики вивезли звідси 270 спеціалістів і 94% всього устаткування в СРСР. До того ж забрали з собою ще й дальших 30 спеціалістів із приналежних до фабрики Цайса варстатів Шотта, а які виробляли скло для Цайсових сочок. У Красногорську, 18 км на Захід від Москви, сьогодні виробляються фотографічні сочки, медичні апарати, льорнети, окулярні скла як зрештою й оптичне приладдя для танків і літаків. Зрештою ж німецькі спеціалісти вишколювали ще советський персонал на шліфувальників скла для будови точно приладдя. Ще іншу фабрику Цайса розбудовано в Києві: тут працюють над стереотрубами, гарматними панорамами, прицільним приладдям протитанкових гармат та над «Ляйками» марки «Київ».

Проблема нікелю. Одиноке справді серйозне питання для СРСР це справа продукування нікелю. Всупереч деяким західним з'ясуванням воно таки не відповідає правді, нібито СРСР самовистачальний в ділянці нікелю. Звідси воно й стають зрозумілими голосні останньо пачкарські історії із перепачкуванням нікелю з Австрії на схід. Тільки рудники нікелю в Сальмієрві біля Петсамо (їх отримав СРСР після війни!) та південно-уральські в Орську-Халіловому виявляють руду, що дорівнює високовідсотковому канадійському; усі ж інші советські руди нікелю — вбогі на відсоток нікелю. Нікелеві гутти в Петсамо, в Мончегорську біля Мурманська, в Уфалей (середущий Урал), в Лесопільні й Халіловому (південний Урал), післявоєнний великий завод в Усть-Каменогорську (на лінії Ленінгорськ-Алма Ата) та концтабірна гута в Норільську (заполяр'я Середущого Сибіру) — не в стані виконати велетенських за потребувань СРСР.

Але навіть оте скрутне положення СРСР щодо постачання нікелем не може закрити істотного фак-

ту, що в разі війни гуртова спроможність советських 48—50 танкових заводів вистане, щоб наздігнати, чи й навіть перевищити, випуск танків у США, Англії й Франції разом взятих. В США передбачається 16, у Франції 3 фабрики для продукування танків; випуск танків в Англії стоятиме десь на половині дороги поміж американським і французьким. Американський річний плян випуску бойових возів розрахований на яких 35 000 тоді, як советський — на далеко понад 50 000. То ж СРСР з того погляду у скрутному положенні не опиниться.

Технічні і практичні тенденції. Загальні напрямні при будові советських танків здавна вже відомі. Йдеться тут про той основний факт, що в СРСР ніраз не люблять експериментувати з новими типами танків, але волять уліпшувати ті старі типи, що себє оправдали в бою. Ще інша тенденція тут полягає в тому, щоб давати перевагу не так легше-опанцереному — а зате й швидшому — танкові, як радше спрямовувати розвиток ще далі на сильно-опанцерений танк із великою вогневою силою, при чому й не повільний. Врешті ж советський досвід промовляє за можливо найпростішим внутрішнім спорядженням танка й можливо простою його загальною побудовою, щоб його можна було на фронті скоро й з успіхом направляти по рухомих ремонтних варстатах. Переважають же серед сов. танків такі типи:

1) «Т-34» й «Т-43». «Т-34» це швидкий, терено-їздний танк вагою в 32 тонни, пригожий для великих оперативних рухів: споряджений 12-циліндровим тяжко-оливним мотором, що має форму «V» і при вазі 800 кг може виконати працю 600 кіньських сил (раніше 500 КС) в 2 000 У) мін.; з одним затанкуванням погінного матеріялу може проїхати до 360 км і на шляхах сягає швидкість до 60 км/год.; його максимальне опанцерення — 70—75 мм; споряджений гарматою 7,62 см без надульного гальма, двома кулеметами 7,62 мм; залага — 4 особи. Хоч «Т-34» на 1—2 тонни легший від «Шермана», та нижчий він від нього всього на 40 см. Головна прикмета, за якою його можна на віддалі розрізнити від типу «ІС», це його 5 ходових коліс, над якими зовсім немає підтримних колішат. Стверджене під час війни його слабе місце — під вежею, обстріл якого часто спричинював зривання цілої вежі або заклепку її, пробувано усунути сильнішим чоловим опанцеренням.

Модернізований зразок «Т-34» називають «Т-43». Це тип споряджений довгоцівковою гарматою 85 мм із надувальним гальмом, зенітним кулеметом 12,7 мм; товщина його чолового опанцерення сягає 150—160 мм. Його залага може бути збільшена до 5 осіб, куди — крім командира танка, шофера, націлювача й заряджальника — може долучитися ще й радист.

2) Типи «І(осиф) С(талини)». Із важких танків типу «КВ-1» та «КВ-2» був розвинений з часом тип «ІС», І-ий і ІІ-ий моделі якого здебільша передано сателітам: ці типи уважно напто плоскими в буговій частині та надто повільними як на свою вагу. Спільна прикмета всіх тих трьох моделей «ІС» це 6 ходових коліс, три підтримні колішата над ходовими колесами, одне погінне й одне керувальне колесо — у підвіззі. Далі ж іще кидається в очі далеко вперед висунена цівка гармати з надульним гальмом. Стандартний тип це «ІС-ІІ», вагою в 52—54 тонни, споряджений гарматою 12,2 см із умонтованим зверху танка зенітним кулеметом 12,7 мм. Супроти куди гранчастішої форми «Т-34» цей тип впадає в очі гранато-сховищем нахилом своїх опанцерувальних плит, себто куди більшою «аеродинамічністю» своєї форми. Товщину опанцерення при «ІС-ІІ» підвищено до форми 150 мм, а в випадку гармато-щитової плити навіть до 200 мм, — при одночасному підвищенні видаїності мотору Дізеля до 800 КС. Тому що гармата калібру 9 см становить горішню границю, до якої в танку можна заряджати ще без спеціального заряджувального механізму,

то ж большевики тут у «ИС-III» просто відділили гранату від заряду (ладунку). Теж і тереноїзність танка «ИС» дуже добра: в моделі «ИС-І» на 1 см² землі припадало тільки 0,814 кг тягару; відповідний тиск в німецьких типах «Кинігстігер» вивисив 0,900 і 1,243 кг. Для порівняння можна ще згадати, що важкий американський танк «Паттон» при своїх 800 КС і 45 тоннах споряджений одною гарматою 9 см, одною легкою зенітною гарматкою і одним кулеметом, тоді як британський «Центуріон» при своїх 45—50 тоннах має літаковий мотор на 635 КС і гармату 8,5 см.

3) **Штурмові гармати «СУ-100» й «СУ-249».** Тоді як західні держави продукували в останній війні виключно танки з вежами і ще й сьогодні тримаються такої системи, то ССРСР продукував ще поруч танків чимало штурмових гармат для рухомої протитанкової оборони та для артилерійської підтримки піхотних дій; в числі того наприкінці війни тут взаємовідношення поміж танками й штурмовими гарматами було 2:1. В ССРСР і нині ще будують штурмові гармати. Танк може впродовж мінут повернути 2—6 разів по 360° свою вежову гармату; штурмова ж гармата — без такої вежі — має такий поворітний кут обмежений всього до 15—20° і отже для повного обернення на 360° мусить ранжувати цілим підвізям. Через відсутність вежі зовнішній профіль штурмової гармати виходить куди присадкуватішим, хоч калібер гармати тут зчаста куди більший, ніж у танка та й сам її перед куди сильніше опанцерений (зате ж боки вже куди слабші!). Штурмова гармата стріляє із твердого становища, тоді як танк може стріляти й на ходу — і то навіть не так уже погано на відстані до 400 м.

На підвізці танка «Т-34» сьогодні трапляються на практиці ще три типи штурмових гармат: а) доволі рідкий сьогодні «СУ-85» із гарматою 8,5 см; б) теж рідкий і сьогодні вже більш не продукований «СУ-122» із короткоцірковою гавбицею 12,2 см; в) як серійний тип змодернізована штурмова гармата «СУ-100» із протитанковою гарматою 10 см, сконструйованою 1944 р., а яка без труду пробиває спанцерення товщиною в 19 см. Її особливість це командирська вежа праворуч від гармати.

Серед важких штурмових гармат часта ще й нині — у Східній Німеччині чи Австрії навіть — «ИСУ-122» на підвізці танка «КВ-1» (завдовжки в 6,80 м, завширшки в 3,35 м) вона має гавбицю 12,2 см. Найважча на сьогодні советська штурмова гармата це «СУ-152» — гармата 15,2 см із надульним гальмом на підвізці того ж «КВ-1». Як стандартний важкий тип штурмової гармати зарисовується однак «СУ-249» — довгоцірковою гарматою 12,2 см із надульним гальмом, на підвізці танка «ИС». Отже розвій штурмових гармат йде в напрямі «СУ-100» та «СУ-249».

Від штурмових гармат треба ще відрізнявати гармати на самохідній установі, себто на підвізках танків, але ж із просторою надбудовою, хороненою панцерними плитами, а яка дозволяє обслузі на більшу свободу рухів і на кращу проглядність терену, ніж воно є в випадку штурмової гармати. Йдеться тут про рухому артилерію, стосовану в вирішних пунктах, а яка може вести вогонь і з закритої позиції. Досі запримічено в ССРСР — як найсерйозніші ще експерименти — вбудовування продукованої Скодою гавбиці 20,3 см на підвізці «КВ-1».

Нові експерименти й напрямки. Та не зважаючи й на таку безперечно консервативну поставу, все ж у конструюванні советських танків помітні й модерні тенденції та експерименти. Тут треба б згадати в першу чергу про новий 75-тонновий танк із 4 моторами, споряджений довгоцірковою гарматою та 6 кулеметами, в тому двома зенітними. В випадку цього моделю слідна тенденція якось виключити «мертві кути обстрілу», що їх пробувано допоміжно обороняти вогнем із машинних пістолів крізь спостерігальні амбразури. Далі ж відомими стали ще й до-

сліді з т. зв. «танковою черепахою», бойовим возом низької будови (всього з 1,50 м високий!), в якому шофер і стрілець лежать ницьма. Крім того випробовувано ще танки та штурмові гармати з двома вежами, але ці досліди помітнішого успіху не виявили.

В ділянці будівництва моторів те ССРСР зацікавився літаковим мотором Юнкера «JUMO-233», що й справді надається краще для танка, ніж для літака. Випробовувано теж і автоматичний механізм, експериментований, напр., на німецькому «Кинігстігер-і», але про якусь серійну будову не відомо нічого. Розвиванням модерних танкових моторів мав би займатися й завод літакових моторів ч. 82 в Москві-Тушіному. Щоб же ж збільшити тереноїзність своїх танків, в ССРСР пробують збільшити ширину гусениць із 60—80 см до норми 1,20 м. Проти порожнинних гранат впроваджено панцерні пласти, товщиною декілька мм, т. зв. «запаски» чи «сорочки», що з властивими панцерними плитами сполучені окремими пружинами. Тому що в останній війні тільки командирський танк був споряджений радіостанцією, а що в разі його вибуття із строю зараз дуже дошкульно відбивалося на цілій колоні, то ж тепер помітно скріплено спорядження танків радіостанціями. В дальшому помічається вбудовування в танк доземних цівок у дні — можна гадати, для розсівання хемічних бойових речовин. Само собою, намагаються й тут поліпшити стабілізатори, щоб мотти краще стріляти гарматою на ходу, як теж і сконструювати модерні прожектори інфра-червоного променів для їзди і в темряві.

Організація танкової зброї. Згідно з оцінкою верховного командування Атлантійських збройних сил (SHAPE) у Парижі, советські наземні сили налічують 227 дивізій, а серед них на першому місці — танкові війська із 63 дивізіями; зчерги йде артилерія з 58 та піхота із 52 дивізіями. Решта ж припадає на: мотопіхотні дивізії (36), повітряно-десантні дивізії (6) та ще деякі інші з'єднання. Загальне число танків в ССРСР переходить далеко поза 50 000. Тут належало б іще відмітити, що кошти продукції, втримування й направи матеріалу танкової зброї є куди-куди нижчі, ніж це справа мається з літаками, які й зуживаються на багато швидше.

Советський танковий корпус (назви бо «танкова дивізія» на війні не вживається!) складається з трьох бригад, по три батальйони кожна, а в батальйоні по 21 танкові. Доходять сюди ще: 1—2 піхотні бригади із штурмовими гарматами, важкими мінометами й вогнететами; артилерійський полк із гарматами 8,5 см й 15,2 см та з «катушами». Так отже на танковий корпус складаються: 200 танків і 100 гармат, серед яких чимале число штурмових гармат, 24 протитанкові гармати й 28 зенітних гармат.

Бронетанкові «Академія ім. Сталіна» в Москві та «Академія ім. Кірова» в Ленінграді це найважливіші тут старшинські школи серед усіх військових академій та вищих військово-учбових закладів. Інші ще важливіші танкові школи діють у Сальську на Кубані, у Юговському біля Молотова (на Уралі), в Омську (Зах. Сибір) та школа штурмових гармат у Бачайці біля Горького. Служба в танкових частинах триває рік довше, ніж у піхоті.

Великі танкові гарнізони і тепер зосереджені вздовж західних кордонів ССРСР: коло Берестя кілометрами тягнуться скупчення танкових з'єднань. У Зв'язелі (Новгороді Волинському) й Логині біля Житомира постійно розташоване чимале число танкових дивізій; Кам'янець Подільський має великі танкові депо. Інші важливіші танкові залоги європейської частини ССРСР — по дивізії в кожному випадку — це: Коняково біля Тули, Мічуринськ (Козлів) та Саратов.

Зреферував О. Ф.

Модерна війна з розмірами обох останніх світових воєн від цих своїх попередниць різнитиметься істотно і характером нової зброї, що стоятиме в її розпорядженні, і звідси й розмірами спричинених цією зброєю знищень. Вже саме закінчення 2-ої світової війни — зі скиненням двох атомових бомб восени 1945 р. на Гірошіму й Нагасакі — накреслило перспективи такого тотального знищення. Від того часу атомова зброя знайшла вже й тактичне застосування і сьогодні істотно визначає всяке військове планування, навіть по малих державах, наставлених виключно на оборону.

В «Allgemeine Schweizerische Militärzeitschrift», 10, 1954 накреслює її редактор, оберст-дівізіонер Е. Ульманн у статті «Війна атомовою зброєю» проблеми стосування атомової зброї, а з чим без сумніву належить рахуватися в якійсь прийдешній війні супроти все дальших атомових зброєнь великодержав. На першому плані в цій дискусії стоїть питання про те, наскільки головню застосування тактичної атомової зброї (атомових гармат тощо) впливатиме на форми ведення війни. В основному фахівці згодні в тому, що йтиметься тут тільки про ступневі зміни в веденні війни так, що й надалі слід притримуватися «клясичного складу» армій, і то головню наземних військ, і слід присвячувати якнайбільше уваги їх старанному вишколові й спорядженню. Для армії, що в разі війни стоятиме проти ворога, спорядженого атомовою зброєю, насуваються деякі консеквенції й щодо її тактичної поведінки та планування. Щоб не послужити вдячною ціллю для атомової бомби чи гранати, належить у куди більшій мірі, ніж це було досі, оминати змасовування військ. З другої ж сторони така необхідність щодо розкинутості військ вимагає й якнайбільшої рухливості й швидкості їх дій, які й уможлиблювали б творення вирішних точок оборони та рівноважили б зв'язані з децентралізацією негативи розпорошеності сил. Ця засада децентралізації й великої рухливості важлива не тільки для «безатомового» оборонця, але й для спорядженого атомовою зброєю напасника, який в свою чергу швидкими діями примушуватиме противника зосереджувати в певних районах свої сили, щоб могли їх тоді з успіхом закидати атомовими бомбами.

Нові завдання для оборони країни. Згаданий Е. Ульманн приходить до таких висновків щодо оборони Швейцарії, а частково й інших дрібних країн, що не поступають атомової зброї: здавна вже відомі засади про розкиненість військових частин, достосованість до терену, маскування, окопування й закриття треба ще тільки інтенсивніше й дбайливіше підкреслювати на кожному кроці; з другої сторони не можна спускати з ока факту, що надто велика децентралізація в небезпечній мірі послаблює оборонність. Скрізь, де треба очікувати прориву противника й де отже передбачається його спиновання, там повинні бути під рукою такі zdeцентралізовані швидкі резерви — найкраще — змоторизовані з'єднання. Важлива роля припадає танкам в таких скорочасових твореннях вирішних пунктів оборони ще й тому, що танки можуть, напр., проїхати радіоактивно-заражений терен без небезпеки для своєї залоги вже в декілька хвилин після експлозії, — і надовго перед усякою іншою військовою частиною. — обставина дуже важлива в обличчі загрози від атомової зброї. При вишколі наземних частин слід пам'ятати, що — не зважаючи на всю цю децентралізацію — на фронті боротьба на близькі відстані мусить бути ведена з достатньою вогневою силою, бо ж тільки в числі такого зв'язування атакуючих частин напасника внеможливується стосування ним атомової зброї. Така багата в різні ва-

ріанти оборонна система рухомих швидких з'єднань за передумову мусить мати ще збільшену самостійність старшин на всіх ступенях військового керівництва.

Згаданий автор — з уваги на те, що східній агресор в обличчі факту атомової оборони цілої західно-європейської лінії за війнятком швейцарського відтинка може пробувати прорватися наме через Швейцарію, — пропонує й малій Швейцарії розбудувати в себе атомову зброю теж.

Охорона перед атомовими бомбами. В тому ж числі «ASch Mz» май. Ф. Кеслер розглядає на підставі англо-мовної літератури «Діяння атомової бомби» — в наслідок горячі, тиску й промінювання. У своїх выводах, присвячених охоронним заходам проти такого діяння атомової бомби, автор стверджує, що, крім згаданої вже zdeцентралізованості частин на фронті, технічні заходи тут залишаються в силі ті ж самі, що й колись перед «клясичною зброєю» — себто закриття й окопування. Стрілецькі ями й шанці на фронті (а підземні сховища для цивільного населення по містах!) не втрапили свого значення й досі, бо ж — відповідно виконані — подають надійну охорону і перед дією горячі та тиску і перед промінюванням. Та передумовою тут залишається відповідна поведінка одиночного бійця, що мусить доповнювати ці організаційні й технічні протизаходи оборони (децентралізацію й відповідне закриття). Добитися цього це справа вишколу й відповідних роз'яснень, які мусять тут використати увесь відповідний досвід, пороблений арміями великодержав. І так напр. військово-вишкільний відділ швейцарських збройних сил уже видав відповідний устав для своїх санітарних частин про дію атомової зброї та про відповідні медично-охоронні протизаходи. Виготовляються відповідні інструкції й для військових частин. Теж і на цивільному відтинку в Швейцарії вже пороблено відповідні заходи, щоб шляхом пропаганди серед населення й шляхом студій над найдоцільнішими протизаходами заповнити прогалину й тут; у Берні напр. засновано для того «Швейцарський союз для цивільної охорони».

Радіоактивні речовини. Крім дії горячюю й тиском, атомові гранати й бомби першзавсе зажають місцевість іще й радіоактивними речовинами, які цей рід зброї й роблять дуже небезпечним і просто несамопитим. Така дія власне не зводиться тільки до порівняно невеликого району властивого знищення від вибуху, але — залежно від погоди й вітру — зчаста охоплюватиме доволі великий простір. Пошкодження в наслідок такого промінювання, як це їх зазнали японські рибалки на Тихому Океані в зв'язку з американськими атомовими досвідами, — оце й є власне приклад такої нелегкої для поборювання небезпеки. Очевидно, й тут треба спиратися єдино на факти і не на підступну й хитро обраховану ворожу пропаганду, яка хотіла б витворити тут психозу страху й таким чином збаламутити уявлення про справжні розміри небезпеки, підірвати довір'я для можливих і тут охоронних заходів і таким чином спаралізувати волю перетривати серед війська й серед населення.

Крім такої промінювальної дії, зв'язаної з атомовою експлозією, велику увагу присвячується ще тим окремим радіоактивним бойовим засобам (речовинам), що постають при всякому атомовому реакторі як «відпадкової речовини», і що їх можна згодом, незалежно від скидання атомових бомб, розсівати по ворожому терені подібно, як і всякі інші отруйні речовини. Особлива небезпека від них полягає в тому, що їх наявності не можна відразу ствердити людськими змисловими органами. Для цього потрібно окремих чутких мірничих приладів, що

працювали б перманентно й подавали б алармові сигнали, скоро тільки інтенсивність промінювання — у зв'язку з якимсь віддаленим вибухом чи то в наслідок застосування радіоактивних бойових речовин приймає розміри, небезпечні для людського організму. Сконструювання й розставлення такого сторожового алармного приладдя це питання, яке цікавить і військову і цивільну протиатомові оборони.

Отруйні речовини проти нервової системи. Тим, що їх важко розпізнати а порівняно просто застосувати, споріднені ці радіоактивні бойові засоби з так званими отруями проти нервової системи, стосування яких зараз вивчається шляхом експериментів по великодержавах; так отже колекція масово-знищувальних середників побільшиться ще на цілу низку доволі зрадливих примірників. Ці нервоотруйні речовини типу трільони діють убивно навіть у найдрібніших скупченнях. Перенесених у рідинному стані на місце застосування їх там розпилюють напр. так, що вибухають вбудовані в бомбу каністри з цією отруєю і при тому витворюються невидні для ока хмаринки чи випари цієї отруї. Вони діють в основному як вдиховні отруї, але одночасно й більші їх краплини на шкірі можуть спричинити таку саму позначку отруєння (напр. параліч), що й вдихання цих випарів.

І тут серед охоронних протизаходів стоїть на першому місці сконструювання таких виявних приладів, які зголошували б за допомогою відповідного алармного сигналу навіть найдрібніший слід тих бойових речовин. Тут варт хіба відмітити, що всі ці отруї посідають одну властивість — найперше діяти на очі: вояк відчуває печення в очах, ще заки вдих-

не смертельну давку цієї небезпечної пари. То ж і тут одиночний борець відповідно до того мотиме вберегтися, якщо таке печення в очах сприйме як алармовий сигнал і негайно надіне протигаз (протигазову маску), або ж заживе атропіни, що являється тут протиотруєю й розподілюватиметься в відповідній формі серед бійців. Важливо знати військовій частині, як і зрештою й цивільному населенню, що і радіоактивні і нерво-отруйні бойові речовини прекрасно надаються для отруювання харчових засобів чи водопостачання цілих міст. В руках окремих диверсантів чи навіть добре зорганізованої п'ятої колони вони можуть стати жахливою й дуже зрадливою зброєю. До сумних перспектив модерної війни належить і таке, що ворожі елементи й «затруювачі криниць» в середині країни зможуть підірвати оборону силу даної країни в нестрічених іще досі розмірах.

Отже всі ці нові роди зброї ставлять оборону країни перед безліччю нових і трудних для розв'язки питань. Але виявилось, що навіть проти цих бойових речовин є протиотруї, які внеможливають або ж дуже утруднюють стосування цих отруй та можуть вирішно обнизити їх діяння. Це тоді, якщо в країні і в її армії не буде шляхом найрізномірніших застрашувань зламано рішеності оборонятися, а дотичні протизаходи й протизасоби будуть застосовані правильно й доцільно.

Згаданий Е. Ульманн закінчує: «...нарід не сміє психічно піддатися атомовому шоківі. — Атомова зброя не сміє зламати нашого спротиву, ще заки її загалом введено в дію.»

Зреферував О. Ф.

СПОГАДИ МАРШАЛА МАННЕРГАЙМА

Спогади маршала Маннергайма накреслюють силуетку визначного фінляндського вояка, життя якого характеризується безупинними боями на фронтах, силуетку відданого патріота на становищі президента своєї батьківщини. Ціль життя Маннергайма — це боротьба за збереження незалежності своєї батьківщини перед загрозою большевизму з одного й німецького нацизму з другого боку.

Майже чверть сторіччя Карл Густав Маннергайм проявляє себе то в провідній ролі вояка, то ще в відповідальній — державного мужа. Як старшина царської армії він бере активну участь в боях з японцями (1904 р.). Перша світова війна застає його знову в рядах царської казенщини, спершу в званні полковника, а пізніш генерала. Факт підвищення Маннергайма до ступеня генерала, і то в царській Росії, де чужинцеві не легко було добитись подібної кар'єри, вказує на його непересічні здібності. В боях з німцями і австрійцями Маннергайм проявляє небуденну відвагу, зразкове опанування воєнної техніки та вміння стосувати її в практичних ситуаціях. В 1917 р. він стає свідком розвалу російської імперії, а далі очевидцем Жовтневої революції. 1918 р. він організує фінську білу армію, стає її мізком, паралізує всякі спроби Москви встановити в Фінляндії червоний уряд, проганяє останні «пролетарські» загони, в наслідок чого Фінляндія стає самостійною державою. Нарід вшановує Маннергаймові заслуги, вибираючи його регентом країни. На новому становищі Маннергайм докладає всіх своїх сил і знань, щоб експлуатовану дотоді Росією Фінляндію перетворити в країну життєздатну, господарського погляду, скріпити її по зможі перевихолити її збройні сили, щоб були завжди готовими боронити фінляндських кордонів перед сусідом з «вовчим апетитом». Це йому вдається тільки частково. Кожний раз приходить зводити йому завзяті спори з урядом, щоб виторгувати хоч мінімум на військові цілі. Тодішній фінляндський уряд, в склад якого входило ба-

«THE MEMOIRS OF MARSHAL MANNERHEIM»

гато антимілітаристських соціалістів, не все ясно оцінював ситуацію і передбачував розвиток подій. Маннергайм однак вперто й рішуче добивався бюджетових призначень для армії й часто зводив персональні спори з керманічами держави.

Не диво, що 1939 р. застає країну не вповні підготованою до таких важливих подій. Заатакована куди сильнішим з числового погляду і першорядно озброєним наймодернішою зброєю та добре вишколеним ворогом Фінляндія опинилася в критичному положенні. І знову важке завдання припадає саме Маннергаймові: він командує героїчною фінляндською армією, мобілізує весь народ для цієї справи й нерідко наносить ворогові тяжких ударів. Після довгих і затьяжних боїв Фінляндія виходить з війни переможеною країною. Вона зазнає чималих територіальних втрат, але все ж таки залишається незалежною державою.

Вибух другої світової війни застає Фінляндію в дуже невідному становищі. Бувши предтим об'єктом торгів поміж Німеччиною й ССРСР, з вибухом цієї війни двох вчорашніх союзників Фінляндія нав'язує вимушений союз з гітлерівською Німеччиною й активно втягається в війну. Завданням фінляндських частин під командуванням Маннергайма було відібрати загарбану большевиками в зимовій війні територію й привернути кордони з-перед 1939 р. Цю передумову Маннергайм блискуче завершує, однак у висліді програшу Німеччини большевики вдруже обкороюють територію Фінляндії. Після заключення дуже невідного мирового договору з большевиками маршала Маннергайма обрано президентом держави. 1946 р., коли стан його здоров'я далі гіршав, коли вичерпувалися рештки енергії його бурхливого життя, Маннергайм дякує за президентське становище. Останні дні життя проводить у Швейцарії.

✱

Отці спогади маршала Маннергайма треба оцінювати з двох аспектів: з мілітарного й політичного.

Як головнокомандувачеві збройними силами Фінляндії Маннергайм доводиться тричі розмовляти з напасником мовою зброї. Тільки 1918 р. йому вдається вийти переможцем і тим самим вибороти незалежність країни. Зимова війна 1939-1940 рр. скінчилася, самозрозуміло, поразкою, що спричинила територіальні втрати. Ніхто не міг очікувати від країни з 4-мільйоновим населенням більшого героїзму, самопосягати, вояцького запалу, як це їх проявила Фінляндія віч-на-віч багато разів сильнішого ворога. Безпристрасно, холонокровно, без найменших проявів романтичного захвату Маннергайм оцінює кожноразово ситуацію, використовує всі можливості, що з неї випливають і робить об'єктивні висновки. Як вояк з покликання він дає обширну критику всіх воєнних кампаній, в яких брав участь, а при тому не боїться самокритики. Читач його спогадів вичитає про всі причини, що склались на поразку російських військ у війні з Японією; моральний розклад, соціальна несправедливість, магнітна сила комуністичних кличів — це ті основні чинники, що спричинили розвал російської імперії 1917 р. На цьому місці можна Маннергаймові зробити слухний закид, що він ні словом не згадує про національні прагнення народів, які входили в склад імперії.

На окрему увагу заслуговує характеристика зимової війни та советського вояка (1939-40 рр.). Фінляндські війська могли втриматися тільки завдяки вмінню й мудрому командуванню. Вміння маневрувати, стосування партизанської тактики й насподіваних ударів з тилів чи з фланків — це ті моменти, що дозволяли здебільша успішно протиставитись сильнішому ворогові. Зупиняючись на характеристиці советського вояка, Маннергайм підкреслює, що советське командування перецінювало свої спроможності, покладаючи надто великі надії на модерну зброю та техніку. Вищих старшин ЧА Маннергайм уважає не все добрими командирами й уважає, що вони в кожній ситуації притримувались старого випрацьованого плану і не проявляли особистої винахідливості. Простий боєць зате, — твердить Маннергайм, — це повний посвяти вояк, людина з твердою натурою, невибаглива й спосібна в найпримітивніших умовах винести все на своїх плечах.

Маршал летунства сер Джон Слесор: СТРАТЕГІЯ ДЛЯ ЗАХОДУ

Наприкінці 1954 року появилася книжка маршала Великобританії, що вже своїм наголовком поклоне увагу навіть пересічному читачу. Йдеться про «Стратегію для Заходу» пера маршала, що від 1915 р. є активним вояком британських збройних сил. Маршал Слесор брав участь у першій світовій війні в Франції і на Близькому Сході, поміж обома світовими війнами повнив службу в Індії та в міністерстві повітряних збройних сил Великобританії. В 1940 р. сповняє важливу місію в США, а в 1942 р. стає заступником шефа штабу повітряних сил і рік пізніше командиром берегової оборони Великобританії. Після війни Слесор стає наступником маршала Сліпа на пості команданта Імперської школи оборони. Від 1950 року до 1953 р. він займає становище начальника штабу повітряних сил Великобританії.

Улюблена праця маршала це історія воєн. В 1936 р. він видає маленьку книжечку «Сила в повітрі і суходільні збройні сили» в якій протиставляється панівній тоді теорії Дуггетта про домінацію летунських збройних сил і висуває тезу про потребу гармонійної співдії всіх родів збройних сил. В книжці «Стратегія для Заходу» автор відходить від чисто мілітарного розуміння стратегії і займається радше «великою стратегією», «політичною стратегією». Слесор здефініює поняття стратегії

Маннергайм не тільки вояк. Він людина, що вмє кожну створену ситуацію завчасу проаналізувати і бачити її очима політика-реаліста. На першому плані лежить в нього інтерес свого народу. Незвичайне далекосяжне розпізнавання інколи дуже складних ситуацій, передбачування з того таких чи інших наслідків, дипломатична зручність, все те — це дуже позитивні риси Маннергайма як політика. Аж ніяк не можна закинути йому германофільства в часі другої світової війни. Навпаки, він противник III-го Райху, противник нацизму не менш, ніж большевизму. Коли йдеться про поодинокі представники III-го Райху, то Маннергайм старається бути якнайбільш об'єктивним.

В політиці Маннергайм був постійно великим прихильником сили й ненавидів політичної наївності й глупоти. Декілька сторінок своїх спогадів він присвячує на те, щоб скритикувати царя Микулу II, засуджує слабкість Тимчасового уряду й особисто Керенського після Жовтневої революції. Не менш гостро критикує фінляндський уряд за байдужу поставу до реалізування оборонної програми після визвольної війни 1918 р.

Маннергайм це людина аристократичного духа, переконана в правильності свого думання і в спроможності виконати кожний взятий на себе обов'язок. Толерантний у своїй дії, бистроумний, він уперто прямує до визначеної мети. В найкритичніших хвилинах зимової й другої світової війни, не зважаючи на своє підірване здоров'я, Маннергайм залишається на своєму становищі й холонокровно переносить може аж образливі передумови большевицьких мирових договорів. Він із задоволенням стверджує, що пролита героїчним фінляндським народом кров не пропала марно: вона зберегла респект для Фінляндії серед усіх миролюбних держав і створила підставу для самостійного існування фінської держави.

Книжка цінна з кожного погляду: вона дає обширний матеріал для читача-вояка, а щодо огляду політичних подій нашого сторіччя вносить великий вклад історичних фактів. Для сучасних політиків холодної війни, чи то політики стримування большевизму, спогади Маннергайма можуть послужити знаменитим показовим матеріалом.

I. М-н.

як керівництва політичними, економічними, індустріальними й збройними засобами з метою досягнути політичну мету Заходу. На 180-ох сторінках книжки автор старається з'ясувати всі ці проблеми передусім під політично-стратегічним кутом. На думку Слесора, ціль стратегії Заходу це не знищити комунізм, лише «загнати воюючий комунізм назад у його власні кордони і старатися тримати його на них». Це старі аргументи західних політиків про «контейнмент» і «співіснування». Автор не подає кордонів СССР і треба припускати, що йому йдеться про кордони СССР з 1939 р. «Ми не маємо — каже Слесор — Богом даної місії знищити комунізм... Комунізм починає нас інтересувати, коли він хоче опанувати інші країни шляхом зовнішнього насилля чи то шляхом внутрішньої підірвної акції». Як бачимо, Слесор правильно оцінює методи комуністичної тактики, але в висновках він не спроможний скочити вище мірки згубного «контейнменту». Політичні міркування британського маршала дуже боязкі, а через те й стратегічні висновки не виявляють далекозорости та цілеспрямованости. Його чисто військові закінчення логічні і реальні. Говорячи про засоби масового знищення, Слесор підкреслює, що в 2-ій світовій війні ними були не так воєнні дії, як газові камери і концентраційні табори. На думку Слесора росіяни тут

експерти не менші за нацистів. Помилково приписує нацистам роль вчителів для росіян, бо насправді було, мабуть, навпаки.

В розділі п. н. «Ворог» автор подає оцінку сили та спроможностей большевиків. Він остерігає Захід перед недоцінюванням ворога. ССРСР має перевагу не тільки в людських резервах, силі вогню й боєготовості, але й перевагу в центральному положенні, яке подає йому тактичну перевагу в разі конфлікту з сусідами. Недоліком ССРСР є проблема постачання та національне питання. Це останнє питання нагадує йому Австро-Угорську імперію та проблеми, які вона мала під час війни й які вирішили її долю. Автор критикує советську зовнішню політику, порівнюючи її з політикою Наполеона III-го, який мав часові успіхи, але через брак далекозорого плану утробив долю Франції. На думку автора, найбільшим недоліком політики Заходу є страх перед ворогом, який її паралізує, і незгода серед союзників щодо політичної мети супроти ССРСР.

Війну в сучасних умовах маршал Слесор вважає безглуздом, яке не принесло б перемоги нікому. Засобами масового знищення буде не тільки атомова зброя, але кожний модерний засіб воєнної штуки. Атомова бомба, що є основною силою Заходу, це лише застрашливий засіб проти тих, хто хотів би силою накинати свою волю ССРСР-ові та запобіжний засіб перед світовою війною. Малі або локальні війни це лише засоби холодної війни і для того Захід мусить удержувати сильні армії. Якби Захід відмовився від атомової зброї, то це призвело б скоріш чи пізніш до третьої світової війни

і можливого програшу Заходу. Це теж причина, чому ССРСР так гостро і всякими засобами поборює атомову бомбу. Заборона атомової бомби мала б лише тоді глузд, якщо б заборонено вживати всієї іншої модерної зброї. З ССРСР можна домоворюватись лише з позиції так зв. «політики сили». Перегони в озброєнні не конче ведуть до світової війни. Небезпека для Заходу в гоні до озброєння лежить у тому, щоб Захід не зброївся аж до — банкротства.

В розділах «Сила, що її нам треба» й «Головна зброя» автор подає план організації збройних сил і зброї, яка гарантує бойову готовість. Такою реальною силою є сьогодні бомбовик і атомова зброя. Сам бомбовик не може нанести рішального удару, тому мусить мати ще мисливців та співдіяти із суходільною армією. Суходільна армія мусить бути мобільною та боєздатною. Слесор обстоює перевагу загальної військової служби над професійною армією, за якою промовляють педагогічно-суспільні мотиви. Вся штука полягає на балансуванні бюджету поміж летунством, суходільною армією і фльотою. Основним критерієм при балансуванні повинна бути остаточна мета ворога, проти якого прийдеться воювати, та ще власна стратегічна мета.

Європа, на думку автора, це бастион проти комуністичної загрози. Цей бастион можна б тримати осторонь від розгрівок поміж Сходом і Заходом, якби створити «невтральний пояс» від Скандінавії почерез Німеччину аж до Чорного моря. Тоді «рах Atlantica» мав би вигляди стати довготривалим.

Р. Гаецький

В обороні господаря землі

закінчення з 25. стор.

але до нас ворог не доходить. Вже сумерком сповняємо останню прислугу раненому другу, що внаслідок поранення вмирає, й хоронимо його. Наша розвідка доносить, що всі довколишні гарнізони заалармовані та що курінь пограничників, відділ польської артилерії із села Харитона й піхоти з Млинів і танкові частини з Ляшок цілий день переводили облави. Партизанська ніч дозволила нам отрястися від ворожої погоні і ми, проходячи крізь ворожі застави, щасливо добилися до своїх вихідних баз.

Після бою польське населення розповідало:

— Але бандерофцуф було як мров'я і добре далі москальом по кулях...

Скреготали зубами й большевики, кажучи: — Бандьори харашо стрелялі, но зачем било поджигать съола?

Ми не хотіли, щоб хати, збудовані кривавицею наших батьків, могли послужити нашим катом. Ця ніч і ранок, коли ми мстилися за кривди, заподіяні нашим батькам на Ярославщині жорстоким окупантом Москвою і їх сателітом режимною Польщею, завжди стоять перед моїми очима; вони нагадуватимуть і ворогові тих, хто зі зброєю в руках умів постояти за свою справу. Ми не дозволяли безкарно глумитися ворогові над нашою волею, потоптаного советсько-польським імперіалізом.